

LIMBA ROMÂNĂ

Nr. 4 (40) 1998 ANUL VIII CHIȘINĂU

Chișinău, 31 august 1998
CASA LIMBII ROMÂNE

UMBRĂ A ROMÂNIA

REVISTĂ

de știință și cultură

Nr. 4 (40) 1998
octombrie

REDACTOR-ŞEF
Alexandru BANTOS

SECRETAR DE REDACȚIE
Leo BORDEIANU

COLEGIUL DE REDACȚIE
Ana BANTOS, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Cătălin BORDEIANU (Iași), Valentina BUTNARU, Augustin BUZURA (București), Gheorghe CHIVU (București), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Eugen COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Traian DIACONESCU (Iași), Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EŞANU, Corneliu FLOREA (Canada), Ion HADÂRCĂ, Ion IACHIM, Dumitru IRIMIA (Iași), Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCĂŞ, Vasile MELNIC, Ion MELNICIUC, Valeriu RUSU (Franța), Petru TARANU (Vatra Dornei), Vasile TÂRA (Timișoara), Dumitru TIUTIUCA (Galati), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

PROCESARE COMPUTER

Maria FRUNZĂ, Galina ZAVTUR,
Pavel PĂDURARU

REDACȚIA

Casa Presei, str. Pușkin nr. 22, Chișinău.
Pentru corespondență: Căsuța poștală
nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 76 63, 23 44 12, 23 25 83.

*Numai
în limba sa
omul
își pricepe inima
pe deplin.*

Mihai EMINESCU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ
DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

FONDATOR
colectivul redacției
ISSN 0235—9111

Abonamentele pot fi contractate
pe parcursul întregului an,
începînd cu orice număr al revistei.
Costul unui abonament semestrial
este de 21 lei 60 bani,
indice — 77075;
pentru studenți, pensionari și.a. —
18 lei 60 bani,
indice — 76951

Copertele I, IV, poze în interior:
Mihai BANTOS, Adrian MELNIC

Com. nr. 3440
Concernul PRESA

Articolele publicate în revistă
reflectă punctul de vedere al
semnatarului, care nu coincide
neapărat cu cel al redacției.

SUMAR**CASA LIMBII ROMÂNE**

Mesaje de salut: Grigore VIERU (5); Eugen SIMION, Mihai CIMPOI (7); Silviu BEREJAN (24); Vasile MELNIC, Valeriu CULEV, Ion BUGA (25); Tudor LUPAŞCU

26

Alexandru BANTOŞ. Un important centru de cultură

6

Inaugurarea Casei Limbii Române în imagini

8

Valeriu RUSU. Veniți să luați cultură și, prin cultură, lumină!

11

Serafim URECHEANU. Casa Limbii Române — o necesitate de netăgăduit

12

Iulian FILIP. Despre legislația lingvistică din Basarabia

14

Gheorghe TRIBOI. Sîntem acasă!

16

Nicolae CORLĂTEANU. Un act de însemnatate istorică

17

Ion CARAMITRU. Doresc acestui locaș să aibă existența unui fagure de miere

18

Anatol CIOBANU. La Casa Limbii Române vom elabora un program concret de politică lingvistică

19

Andrei CAŞENCU. Casa Limbii Române va schimba situația lingvistică din municipiu

21

Ion UNGUREANU. Nu se mai poate trăi în minciună!

22

Ana BANTOŞ. Vremuri ale Limbii Române

23

Leo BORDEIANU. Expoziție de carte și vernisaj; Lansarea antologiei *Echos poétiques de Bessarabie*

23

Cărți donate bibliotecii Casei Limbii Române

26

MARI FILOLOGI ROMÂNI

Silviu BEREJAN. Sextil Pușcariu în lingvistica românească

28

Gabriel ȚEPELEA. Sextil Pușcariu — portretist

34

Ana BANTOŞ. Sextil Pușcariu: biografie și epocă

38

Lucia BERDAN. Temelia culturii populare în concepția lingvistică a lui Sextil Pușcariu

41

Alexandru BANTOŞ. Sextil Pușcariu — director de publicații

45

STAREA DE VEGHE

Nicolae MĂTCĂŞ. Aere perennius

50

ARS POETICA

Vasile ROMANCIUC. Cad în litere; Văd iarna venind; Bătrîna doamnă Poli; Temă (teamă) basarabeană (II,III); Un izvor însetat; Oprește-te și ascultă

55

PRO DIDACTICA

Ion IACHIM. Compunerea școlară — act de creativitate

58

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

Mircea TOMUŞ. Cădere în haos și salvare (Structuri și teme narrative în primul capitol din romanul *Luntrea lui Caron* de Lucian Blaga)

68

Iulia CUBLEŞAN. Mitul creației în *Meșterul Manole* de Lucian Blaga

71

SINTEZE ȘI COMENTARII

Iulia MURARIU. *Tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte* și *Epopeea lui Ghilgameș* sau despre ființă și tragic

75

PERMANENȚA CLASICILOR

Dedalul manuscriselor eminesciene. Dialog: acad. Mihai CIMPOI — prof. dr. Aurelia RUSU

77

FONETICĂ EXPERIMENTALĂ

Nicanor BABÂRĂ. Statutul fonematic al unor diftongi descendenți românești (Pe

baza datelor roentgeno-cinematografiei)	Elena MANȚOC. Aura protectoare a sacrului
83	117
TOPONIMIE	LUMINĂ DIN LUMINĂ
Petru ȚARANU. Arboroasa în memoria Dornelor	Victor CELAC. Influența creștinismului asupra universalismului imperial roman
93	118
RECUPERĂRI	ANIVERSĂRI. ANDREI EŞANU — 50
Ion DRON. Ciorna — Valea lui Negrea / Valea Neagră	Fișier biobibliografic
95	120
REMEMBER	"Numai pornind de la cultura națională poți cunoaște alte culturi și civilizații." Dialog: Alexandru BANTOS — Andrei EŞANU
Ileana TOMA. Ultima bătălie	121
97	Andrei EŞANU. Dimitrie Cantemir (1693—1723) — domn al Țării Moldovei (martie—aprilie 1693, noiembrie 1710 — iulie 1711)
CONCURS DE CREAȚIE	126
Paul STRUTZESCU. Înștiințare; Scor; Neoepos; Excerpte	ORA DE ISTORIE
102	Alexandru HUSAR. Chilia și Cetatea Albă (II)
Pavel PĂDURARU. Învățămînt superior; Literatură modernă; Iarnă; Invitație; Paternitate	134
105	PREZENTĂRI ȘI RECENZII
Olesea REABENCHI. Nu vom plînge; Nimeni nu va ști; Imagine; Jocul cu moartea	Gheoghe CHIVU. <i>Limba română este patria mea</i> . Studii. Comunicări. Documente. Antologie de texte publicate în revista "Limba Română" (Chișinău), 1991—1996
108	141
Galina IONESI. Numele tău; Despărțire; Acuzație; Nu te iubesc; Definiție	ECORȘEU
110	Dumitru CRUDU. Noua poezie — un mod de a exista în această lume
Vlad POPOVICI. O amforă de lumină; Vînt șugubăț	143
112	
Vitalie CONDRATCHI. Strada; Puterea obișnuinței	
113	
Veronica MÎTU. Revenire	
116	

REVISTA "LIMBA ROMÂNĂ" — PUBLICAȚIE LUNARĂ

Revista chișinăuană "Limba Română" este la al optulea an de la prima apariție, cartea de vizită a ei constituindu-se din cele 39 de numere apărute trimestrial (1991—1993), apoi o dată la două luni (1994—1998). Începînd cu anul 1999 "Limba Română" va apărea lunar!

Dragi cititori! Nu uitați că revista noastră vă oferă șansa sigură de lărgire a orizontului de cultură a limbii vorbite și scrise, de familiarizare cu un spectru vast de opinii, idei și investigații de ultimă oră, prezintă cele mai recente lucrări din domeniul lingvisticii, literaturii, istoriei naționale etc. semnate de specialiști cu renume din întreg spațiul românesc.

ABONAȚI-VĂ LA REVISTA "LIMBA ROMÂNĂ"!

**OPTAȚI PENTRU REVENIREA LIMBII NOASTRE
ÎN FĂGAȘUL EI FIRESC!**

CASA LIMBII ROMÂNE

*La 31 august 1998, la Chișinău,
pe strada M. Kogălniceanu 90, s-a deschis
Casa Limbii Române. Noul Centru de Cultură
și Asistență Didactică a fost fondat printr-o decizie
a Primăriei municipiului Chișinău, în funcția de director
fiind numit dl Alexandru BANTOȘ. Consiliul de conducere
al Casei Limbii Române, având la bază componența
colegiului de redacție al revistei Limba Română,
l-a ales în calitate de președinte de onoare al Centrului
pe dl profesor Valeriu RUSU, director al Departamentului
de Lingvistică Comparată și Română de la Universitatea
Provence (Franța). Actul festiv de inaugurare a edificiului,
repus
în serviciul culturii naționale de către Primăria Capitalei,
a întrunit personalități marcante din Republică și din Țară,
un numeros public
și a avut o largă rezonanță în societate
(citiți p. 5—27).*

*Credem că vom fi cu adevărat liberi numai atunci
cînd întreaga Republică va deveni o Casă
a Limbii Române, iar căsuța din Kogălniceanu 90
se va preschimba într-o biserică prin care
să arătăm lumii că suntem niște ființe creștine
și nu păgâni.*

Grigore VIERU

**Alexandru BANTOS
redactor-șef
al revistei *Limba Română*,
director al Casei Limbii
Române**

UN IMPORTANT CENTRU DE CULTURĂ

Doamnelor și domnilor! Dragi chișinăueni și oaspeți săi din localitățile Republicii Moldova! Scumpi prieteni din Suceava, Iași, Galați, Cluj, București și Timișoara!

Deschiderea la Chișinău a Casei Limbii Române marchează începutul unei noi practici în procesul de creare a condițiilor reale, cu efect maximal pentru studierea și cunoașterea mai temeinică a limbii române, a culturii și civilizației neamului. Concepția viitoarei instituții, elaborată de un colectiv de oameni de știință și de cultură, are la bază aspirația de renăștere națională a românilor basarabeni, principiile de afirmare autentică a independenței și suveranității Republicii Moldova, prescripțiile legislației lingvistice ale celui de-al doilea stat românesc. Mulțumesc și pe această cale domnului profesor Valeriu Rusu, directorul Departamentului Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice și Română de la Universitatea Provence din Aix-en-Provence (Franța), membru asociat al Academiei din Aix-en-Provence, domnilor academicieni Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Mihai Cimpoi, Grigore Vieru, Anatol Ciobanu, Andrei Eșanu, profesorilor Vasile Melnic, Ion Melniciuc, Gheorghe Gonța, Ion Ciocanu, domnului Ion Ungureanu, domnului Valeriu Culev, vicedirector al Departamentului Relații Naționale și Funcționarea Limbilor, doamnei Albina Dumbrăveanu, directorul Centrului Național de Terminologie, pentru sugestiile valoroase întru definitivarea concepției acestui centru. Și, desigur, nu pot să nu amintesc

de receptivitatea față de ideea creării unui centru municipal de cultură și asistență didactică, de atașamentul deosebit ale domnului primar Serafim Urecheanu, de atenția manifestată a colegilor domniei sale: Anatol Onceanu, Anatol Turcanu, Valeriu Nemerencu, Mihai Furtună, Igor Grosu, Iulian Filip, Ianoș Turcanu, Nina Stratulat, Natalia Luchianov, Vasile Toma, Ana Răileanu, a altor funcționari care au facilitat procesul de perfectare a documentelor noii instituții și au urgentat renovarea edificiului. Evident, nu am putea asista astăzi la inaugurarea Casei Limbii Române, dacă nu ar fi fost echipa de constructori ai întreprinderii "Ziditorul" în frunte cu inimosul inginer Gheorghe Triboi, echipă care într-un termen record a reușit să repare clădirea.

Așadar, ce vrea să însemne Casa Limbii Române și care va fi diapazonul preocupărilor noastre?

Casa Limbii Române, care urmează a deveni în municipiu un important centru de cultură și de asistență didactică, este fondată printr-o decizie a Primăriei municipiului Chișinău, proiectul fiind elaborat cu sprijinul Departamentului de Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice și Română de la Universitatea Provence din Aix-en-Provence (Franța). Misiunea de a tutela această nouă instituție a municipiului și-a asumat-o colegiul de redacție al revistei *Limba Română* din Chișinău. Casa Limbii Române își propune să participe efectiv la promovarea culturii, literaturii, istoriei noastre, la extinderea ariei de utilizare a limbii oficiale în Republica Moldova, la o mai bună cunoaștere de către populație — români și alogeni — a limbii române, la crearea unui climat de toleranță în societate, la punerea în lumină a valorilor lingvistice, etnolingvistice, estetice, morale făurite de poporul nostru de-a lungul secolelor. Centrul nostru va avea ușile deschise pentru uniuni de știință și de creație, pentru edituri, publicații periodice etc. Aici planificăm să organizăm lansări de

Continuare în p. 10

ACADEMIA ROMÂNĂ

Președinte

Aflu cu bucurie că se deschide la Chișinău "Casa limbii române", în scopul de a sprijini pe cei care doresc să-și perfecționeze limba română, limba de stat a Republicii Moldova.

Vă felicit pentru inițiativa Dumneavoastră și vă doresc succes.

Invățarea unei limbi nu este numai o problemă de comunicare între indivizii care trăiesc la un loc, este și o posibilitate de cunoaștere și de apropiere între culturi diferite. O veche idee a umanismului european ne spune că omul care frecventează mai multe culturi este mai înțelept și mai tolerant în viața de toate zilele. Sper din toată inima ca această idee să fie valabilă și azi.

Acad. Eugen Simion

21 iun. / 88

ÎNTR-UN CEAS BUN!

Onorată asistență, dragi prieteni și colegi!

Eminescu spunea: "limba este casa ființei noastre" și mai spunea că "acasă la dînsa... este o bună gospodină".

Dorim acestui Centru de Cultură să sărbătorească bine limba română la ea acasă. Într-un ceas bun!

**Acad. Mihai CIMPOI,
președintele Uniunii Scriitorilor
din Republica Moldova**

INAUGURAREA CASEI **LIMBII ROMÂNE** ÎN IMAGINI

Sfințirea localului.

Ceremonia este deschisă de dl Alexandru BANTOŞ, director al instituției.

Trei ctitori: primarul Serafim URECHEANU, profesorul Valeriu RUSU și inginerul Gheorghe TRIBOI.

Basarabeanul din Franță
— prof. Valeriu RUSU.

Ion Caramitru: Doresc acestui lăcaș să aibă existența unui fagure de miere.

Într-un ceas bun!

Urmare din p. 6

carte, de publicații, vernisaje, întâlniri cu oameni de știință, de cultură, cu scriitori, pictori, sculptori, cineastați etc. din Republica Moldova, din România, din alte țări. Toate acțiunile — conferințe, întâlniri științifice și de creație, concursuri, spectacole, expoziții — vor avea drept scop punerea în lumină a zestrei noastre naționale în magazinată în cea mai de preț comoară prenume — Limba Română.

O parte importantă a activității Casei Limbii Române o va constitui coordonarea și organizarea cursurilor de limbă română pentru adulți cu două direcții prioritare: pentru românii basarabeni care doresc să-și profundeze cunoștințele în materie de limbă — mă refer la lucrătorii din administrația publică, la cei din comerț, poștă, construcții, contabilitate etc. — și pentru alogeni, sub același aspect.

Pentru realizarea sarcinilor sale statutare Centrul va avea: o bogată și reprezentativă bibliotecă științifică; birouri, săli de cursuri și de expoziții dotate corespunzător (mobilier, hărți, albume, casete video, aparate TV și video, proiectoare, materiale folclorice, istorice, etnografice etc.); laboratoare cu mijloace specifice pentru înregistrarea, conservarea și reproducerea vorbirii (magnetofoane, căști, microfoane, audio și video-casete, aparate de radio și TV); un centru editorial, tehnică și utilaj pentru multiplicarea operativă a revistelor, cărților, broșurilor, a cursurilor de limbă română etc. (mașini de fotocopiat, minitipografie, ordinatoare, fax, mașini de scris electronice etc.).

Cea mai importantă subdiviziune a Casei Limbii Române, biblioteca, va include literatură privind istoria limbii, metodica predării ei, dicționare enciclopedice și explicative, de neologisme, de sinonime etc., istoria literaturii române, istoria poporului român de la origini pînă în prezent, literatură etnografică despre toate zonele locuite de români, literatură despre geografia Republicii Moldova, a României, casețe audio-video pentru studierea limbii române. Biblioteca noastră va fi, deci, o sursă de informare și documentare

în diverse domenii ale limbii, culturii și civilizației românești. Folosindu-mă de prilej, exprim sentimentele mele de profundă recunoștință dului ministru al Culturii din România, Ion Caramitru, pentru importantul și valorosul lot de carte donat instituției noastre. Cu un set de cărți rare a completat fondul bibliotecii și dna Valentina Butnaru, președinte al societății "Limba Noastră cea Română". Și-au anunțat disponibilitatea de a participa la crearea bibliotecii catedrele de resort de la instituțiile de învățămînt din Chișinău, precum și cunoscuți oameni de cultură din Republica Moldova și din România. Aș vrea să enumere în rîndul acestora pe dl Marian Enache, fost ambasador al României în Republica Moldova, Dumitru Grumăzescu, colecționar de carte din Iași, Mihai Gherman și Eugen Beltechi, cunoscuți oameni de știință din Cluj, și mulți alții. Ne-a marcat cu deosebire solicitudinea domnilor profesori Liviu Antonesei și Mihai Leoveanu de la Fundația Română de Ajutor Umanitar "Mihai Viteazul" — Iași, care, împreună cu Întreprinderea "Moldomobila Iași" S.A., au donat bibliotecii treizeci de rafturi. Sperăm ca în timpul cel mai apropiat, cu ajutorul prietenilor limbii române de pretutindeni, să adunăm o bibliotecă ce ar satisface necesitățile spirituale ale celor care ne vor trece pragul. Avem certitudinea că, sprijiniti de către Primăria municipiului Chișinău, împreună cu Departamentul Relații Naționale și Funcționarea Limbilor, cu Centrul Național de Terminologie, încurajați de instituțiile științifice și culturale de pe o parte și de pe alta ale Prutului, vom depăși foarte repede dificultățile inerente oricărui debut și vom începe curînd activitatea propriu-zisă, contribuind astfel la înviorarea vieții spirituale a municipiului, la ameliorarea condițiilor propice Renașterii limbii noastre.

**Prof. Valeriu RUSU,
președinte de onoare al
Casei Limbii Române,
directorul Departamentului
de Lingvistică Comparată
și Română
de la Universitatea
Provence (Franța)**

**VENIȚI
SĂ LUAȚI CULTURĂ
ȘI, PRIN CULTURĂ,
LUMINĂ!**

Stimată asistență, onorați concetăjeni!

Ca unul care a fost la originile înființării Casei Limbii Române, nu pot decât să-i doresc din toată inima, în cea mai bună tradiție populară românească: tinerete fără bătrînețe și viață fără de moarte.

Avem toate motivele să considerăm în ce ne privește pe toți cei reuniți aici, astăzi, grătie generozității domnului primar Serafim Urecheanu personal, străduinței și muncii unor adevărați apostoli, haiduci ai limbii române, dl viceprimar Anatol Onceanu, dl Alexandru Banton — redactor-șef al revistei "Limbă Română", dl poet Iulian Filip și, pînă acum cîteva ore încă pe schelele acestei sfinte zidiri, dl inginer Gheorghe Triboi cu ai săi plăiești și plăieșite, deveniți azi constructori de ispravă. Astăzi, noi putem să considerăm că 1998 este un an excepțional, cu bune roade. În acest an, în luna mai, la Universitatea Provence din Franța am avut un colocviu cu o bună idee — locul, situația limbilor românice la sfîrșitul acestui mileniu. Din România nu am avut invitați, că eram eu de acolo, dar din Basarabia (că nu aveam bani mulți — Ministerul nu ne dă) am avut un singur om — dl Anatol Ciobanu, care

a făcut cînste științei și culturii din Basarabia și care a contribuit ca acest colocviu organizat în Franța, cu cei mai buni dialectologi din lume, să constituie o adevărată experiență, o adevărată școală de dezbatere cînstită.

Mă bucur că această Casă a Limbii Române este creată sub auspiciile Primăriei și ale primarului Chișinăului. Căci, încă din primul document al limbii române, de la 1521, eu nu cunosc altă formă, altă funcție ierarhică în statele românești decît funcția de primar. În primul document deci, de la 1521, un boier, Neacșu, din Cîmpulung îi scrie primarului Brașovului: "hai să ne unim și să apărâm țara...". De aceea mă bucur că peste 500 de ani, dumneavoastră, dle primar, continuați acest simbol, această operă culturală și patriotică.

Casa Limbii Române, ca orice casă românească, va fi modestă, este modestă, în înfățișare, dar ambițioasă în gînduri și realizări. Va fi ospitalieră, va fi generoasă, va fi tolerantă, vor fi bine primiți toți cei care vin însetați de cultură, de prietenie, de conlucrare pe același pămînt pe care ni l-a hărăzit istoria. Toate graiurile și limbile vor putea colabora aici, în Casa Limbii Române, întru această idee nobilă, în cel mai deplin înțeles al spiritului latin, nobil, generos, intelligent.

Mulțumim din suflet tuturor celor care au pus umărul și mintea pentru ca astăzi să puteți fi oaspeții acestei case. Fiți bineveniți, fiți la dumneavoastră acasă. Parafrazînd, lucru pentru care îmi cer iertare, sfintele cuvinte "veniți să luați lumină!", spun: veniți la Casa Limbii Române să luați cultură și, prin cultură, lumină!

Serafim URECHEANU: La Casa Limbii Române vor veni toți acei pentru care limba este o comoară, un tezaur.

**Serafim URECHEANU,
primar
al municipiului Chișinău**

CASA LIMBII ROMÂNE — O NECESITATE DE NETĂGĂDUIT

Doamnelor și domnilor! Onorată asistență!

Respectarea legislației lingvistice este una dintre problemele de strîngentă actualitate în activitatea Primăriei municipiului Chișinău.

În scopul ameliorării situației lingvistice din municipiu și în conformitate cu decizia Primăriei municipiului Chișinău nr. 21/1 din 24 iulie 1997 "Cu privire la funcționarea limbii de stat în municipiul Chișinău", Primăria a decis crearea Întreprinderii municipale Centrul de Cultură și Asistență Didactică Casa Limbii Române.

Valeriu RUSU, Anatol CIOBANU, Iulian FILIP și Serafim URECHEANU luând în dezbatere obiectivele Casei Limbii Române.

Necesitatea deschiderii unui astfel de centru în municipiul nostru e de netăgăduit. Atât pentru vorbitorii de limbă română, cât și pentru populația alogenă. Mediul lingvistic din municipiu reclamă în chip firesc existența unei instituții de profil cu un program clar și de durată lungă, având drept scop final repunerea de facto a limbii române în drepturile ei legitime.

Casa Limbii Române trebuie să contribuie prin tot ce va întreprinde în plan cultural, didactic etc. la realizarea prevederilor legislației lingvistice și ale altor documente privind extinderea ariei de utilizare a limbii de stat în municipiul Chișinău.

Centrul va fi responsabil de asigurarea cursurilor de limbă română cu manuale și cu alte materiale didactice, de dotarea lor, în funcție de posibilități, cu mijloace tehnice moderne de studiere a limbii de stat. Centrul va elabora programe instructiv-didactice orientate spre crearea condițiilor reale pentru însușirea limbii de stat, va organiza reciclarea lingvistică a funcționarilor din toate întreprinderile și instituțiile municipiului. Iată doar cîteva direcții de activitate pe care și le propune Casa Limbii Române.

Aici vor veni și mari, și mici, vor veni elevi și studenți, muncitori și funcționari, ziariști și scriitori, vor veni toți acei pentru care limba este o

comoară, un tezaur sfînt. Casa Limbii Noastre va fi deschisă pentru toți oamenii de bună-credință.

Vreau să menționez că Primăria municipiului Chișinău aproape un an de zile a fost în căutarea unei variante optime pentru localul Casei Limbii Române. Ne pare bine că eforturile noastre s-au încununat cu ceea ce avem astăzi — un loc de prestigiu, în centrul capitalei, în preajma edificiului Uniunii Scriitorilor, a Casei Cărții Petru Movilă, a altor instituții de cultură. Noi depunem toate eforturile pentru ca Centrul să înceapă a funcționa în condiții excelente și cît mai curînd. În acest scop au fost alocate mijloace financiare pentru reparația sediului, vom căuta și în continuare posibilități de a înzestra Centrul cu utilajul tehnic și mobilierul necesar.

Aduc sincere mulțumiri muncitorilor Asociației de Construcție Ziditorul, în frunte cu dl Gheorghe Triboi, care a muncit zi și noapte, fără sărbători, întru edificarea acestui important obiectiv al culturii naționale.

Doresc echipei care urmează să-și desfășoare activitatea în cadrul Centrului în frunte cu dl Alexandru Banțos succese mari în realizarea scopurilor stabilite.

Iulian FILIP: Suntem acasă,
limba ni-i lumină...

Iulian FILIP

DESPRE LEGISLAȚIA LINGVISTICĂ DIN BASARABIA

*La deschiderea
Casei
Limbii Române*

*Profesorului
Valeriu RUSU*

Mai mult tac... Dar nu-s tăcuți.
Muții noștri încă-s mulți.
Mulții noștri încă-s muți.
Dar... tăcerea e de munți —
o auzi, dac-o ascultă!...
Munții noștri ni-s demulți...
Mulții noștri-s tot desculți...
Mulții noștri încă-s muți —
mai mult tac...

Dar nu-s tăcuți.

Întîmplată la 30 august 1998,
în ajunul deschiderii.

Prietenii vechi ai Limbii Române.

● Un triunghi de suflet: Valeriu RUSU, Serafim URECHEANU și Iulian FILIP.

● Expoziția de carte "Limba română: istorie și actualitate".

● Aurelia și Valeriu RUSU ascultând poemele "fratelui Grigore".

**Gheorghe TRIBOI,
inginer**

SÎNTEM ACASĂ!

Am lucrat la mai multe obiective, dar niciodată nu am fost legați sufletește, împreună cu colegii mei, de ceea ce făceam, ca de data aceasta. Lucrînd, am simțit că ne apropiem de noi înșine. Efortul nostru a fost recuperat de bucuria de a face un bine concetățenilor, care, sperăm, vizitînd această casă, vor îndrăgi și mai mult limba și cultura.

Într-un ceas bun, Casă a Limbii Române!

Să vă însوtească, dragi prieteni, gîndul bun, fapta făcută din toată inima și la timp!

Sîntem convinși că, de câte ori vom trece pragul acestui locaș, vom avea sentimentul că sîntem la noi acasă!

Casa din str. Kogălniceanu 90 în iulie și la 31 august 1998.

**Acad. Nicolae
CORLĂTEANU**

UN ACT DE ÎNSEMNĂTATE ISTORICĂ

Onorată asistență!

Aș începe această alocuțiune cu evocarea unor amintiri de acum 70 de ani, cînd în 1927 am pășit pentru prima oară pragul Liceului "Alexandru Donici", situat aici în apropiere, unde este acum Institutul de Stat al Artelor. Aflasem atunci că în această casă sau în apropierea ei sălășluiște un călugăr smerit de la mănăstirea Suruceni, devenit apoi stareț al acestei mănăstiri și mai apoi episcop de Ismail. Îl chama în călugărie Dionisie Erhan.

Stăpînul casei, Dionisie Erhan, după vorbele lui Gala Galaction, cunoștea pe de rost întreaga Biblie și multe cărți de slujbă bisericească.

Astăzi, după atîția ani, ne-am adunat aici, noi, urmașii acestor generații, ca să vorbim și să punem la cale lucruri nu mai puțin sfinte, ce

țin de limba noastră cea română, care să ne spună în biserică și acasă, în știință și cultură, veșnicele adevăruri.

Ce poate fi mai sfînt decît limba pe care am învățat-o de la mama, de la părinți, de la frați și surori? Cu ea ne asigurăm comunitatea etnică, ființa și demnitatea, putînd apărea în fața lumii întregi ca un popor demn de originea sa, de apartenența la etnia română.

Crearea acestei instituții de cultură și asistență didactică în Chișinăul nostru drag, în condiții economice atîț de grele, se cere a fi apreciată ca un act de însemnatate istorică pentru dezvoltarea limbii, culturii noastre, în special, pentru cunoașterea și înșurarea ei, nu numai de către populația autohtonă, ci și de către alolingvi.

Această nobilă inițiativă aparține unor intelectuali conduși de un înalt sentiment patriotic. E vorba, în primul rînd, de neobositul jurnalist Alexandru Bantoș și distinsa lui consoartă Ana, de profesorul universitar Vasile Melnic, om icsusit în inițiative științifice, culturale, didactice și.a., care au știut să-l convingă pe cel mai bun și vrednic gospodar al municipiului Chișinău, dl Serafim Urecheanu, de oportunitatea deschiderii unei atare instituții și în consecință astăzi, în ziua marii sărbători, să asistăm la inaugurarea acestui așezămînt cultural atîț de necesar Chișinăului. Să-i felicităm din toată inima pe autorii acestui proiect, să le dorim tuturor mulți ani spre binele neamului nostru, performanțe în activitatea de promovare a limbii și culturii noastre.

Așa să ne ajute Dumnezeu!

Nicolae CORLĂTEANU: Ce poate fi mai sfînt decît limba pe care am învățat-o de la mama?

**Ion CARAMITRU,
ministrul Culturii
din România**

DORESC ACESTUI LOCAŞ SĂ AIBĂ EXISTENȚA UNUI FAGURE DE MIERE

Doamnelor și domnilor!

Parcă n-am fost pe o scenă mai generoasă decât aceste scări de acces, la intrarea unui spațiu care, după cum simt din aer, este marcat de atenția dumneavoastră și de nevoie de el. Este extraordinar de important să te apuci să vorbești despre limba română în *Casa Limbii Române* la Chișinău.

Nu vreau să mă repet, nu vreau să repet anumite lucruri, pe care le simt fără vorbe, adică, emoția care ne leagă în tot ce s-a construit astăzi din cuvinte. Acum am intrat într-un spațiu mai materialist, mai pragmatic, acolo, după ce am făcut declarațiile de rigoare, am venit să ne ocupăm

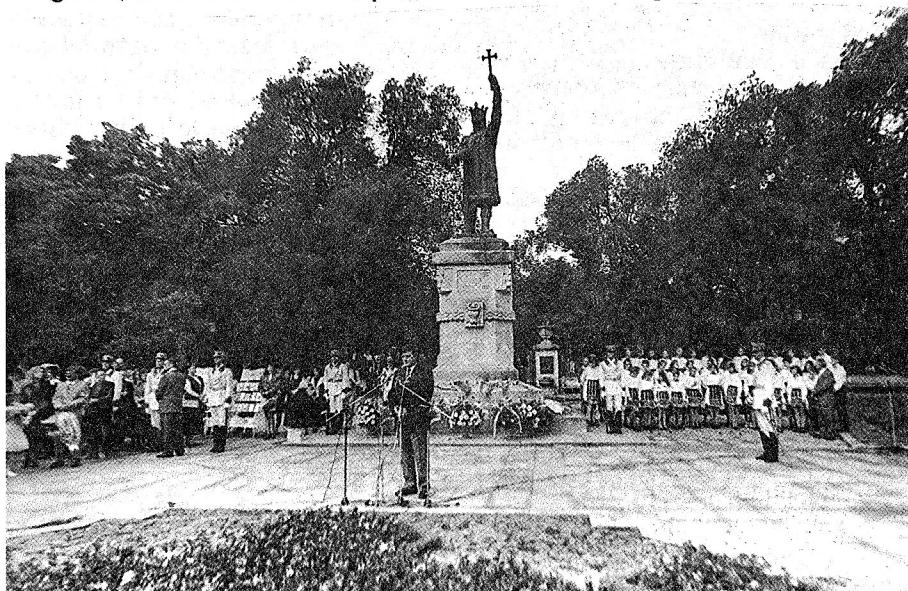
de cele aferente.

Am venit de la București cu o donație de carte pentru acest lăcaș de cultură, care, sănătății convins, nu va fi doar o bibliotecă, ci și un centru cultural românesc, care să presupună, în afară de studierea cărților, și întâlniri, contacte între oamenii de artă și cultură, în special, întâlniri între tineri și importanți scriitori și filozofi, de care, sănătății în măsură să vă spun, vom avea toată grijă să vină și din țară, pentru a ține strîns legăturile de spirit cu dumneavoastră.

Am venit cu o donație de carte de 2365 de volume, 1360 de titluri. O parte dintre ele pot fi văzute deja, astăzi, altele sănătății la târg și vor veni începând. Și, fără doar și poate, în fiecare an vom încerca să contribuim la completarea bibliotecii cu titluri noi, interesante.

E demn de știut că această donație nu face parte din sumele pe care le-am prevăzut în guvern pentru fondul Republicii Moldova, ci sănătății contribuția noastră directă, a Ministerului Culturii, în valoare de 10 mil. de lei.

Doresc acestui lăcaș să aibă existența unui fagure de miere, alimentat de albinele care sănătății să încezeze nici o clipă să producă dulceața limbii române, aici, unde dumneavoastră o vorbiți atât de frumos.

Ion CARAMITRU — un oaspete drag al Chișinăului.

**Prof. Anatol CIOBANU,
șeful Catedrei
de Lingvistică Română
Generală
și Romanică, Universitatea
de Stat din Moldova**

**LA CASA LIMBII
ROMÂNE
VOM ELABORA
UN PROGRAM
CONCRET
DE POLITICĂ
LINGVISTICĂ**

Stimate domnule primar, onorată
asistență!

Dintre multiplele acțiuni de ordin
cultural întreprinse în ultimul timp de
către Primăria municipiului Chișinău,
două sunt deosebit de relevante. Prima
ține de controlul efectuat anul trecut
pe teren, în vederea respectării celor
32 de articole ale legislației lingvistice,
iar cea de-a doua acțiune este
deschiderea Centrului Municipal de
Cultură și Asistență Didactică, supranumit
foarte simbolic și adevarat —
Casa Limbii Române.

Sunt ferm convins că asemenea
case vor fi inaugurate și în alte orașe
ale Republicii Moldova, nu de dragul
imitării a ceea ce se face în capitală,
ci pentru că se simte o necesitate
stringentă de a ocroti limba noastră
cea română de toate atacurile la care
este supusă astăzi.

Despre sarcinile și problemele
care se pun în fața Centrului s-a vorbit
deja. Eu aş vrea să mă opresc doar
la o singură chestiune și anume la
politica lingvistică.

Fiecare țară care se respectă
dispune de o politică lingvistică tot
așa precum își elaborează o politică
economică, socială etc. Politica
lingvistică a unei țări depinde de mai

Anatol CIOBANU: Sunt ferm
convins că asemenea case vor fi
inaugurate și în alte orașe ale Re-
publicii Moldova.

multă factori. De exemplu, în funcție
de gradul de răspândire a limbilor se
poate vorbi de limbi de circulație
internățională și limbi de circulație lo-
cală. Un alt factor ține de situația
demografică. Una, de pildă, va fi
politica lingvistică în țările unde popula-
ția băstinașă constituie între 95 %
— 99 % din numărul total al vorbitorilor
(Suedia — 95 % de suedezi, Ungaria —
96 %, Germania — 97 %, Polonia,
Italia — 98 %, Portugalia — 99 %), și
cu totul alta va fi politica lingvistică a
țărilor în care populația băstinașă nu
ajunge nici pînă la 50 la sută (de
exemplu în Kazahstan — cu 37 % de
kazahi).

Un factor important este carac-
terul monolingv sau polilingv al țării.
Există țări monolingve (Italia,
Germania etc.) și țări polilingve (Mali —
10 limbi și dialecte, Camerun —
135, Nigeria — 200, Republica Demo-
ocrată Congo — 856).

În Republica Moldova, la ora
actuală nu există o politică lingvistică
clară, stabilă și accesibilă pentru toți.
De 9 ani avem legislație lingvistică,
de 7 ani — o republică suverană și
independentă, de 4 ani — constituție,

dar tot mai luptăm cu morile de vînt, chiar în privința glotonimului *limba română*.

Iată o cronică succintă în acest sens.

Anul 1991: declarația de independentă afirmă direct că limba noastră de stat este limba română.

Anul 1994: constituția republicii legiferează glotonimul "limba moldovenescă". Și aici fac o precizare, în octombrie, 1994, în răspunsul Academiei de Științe la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și limba națională citim: "limba de stat, oficială, a Republicii Moldova este limba română". Deci, specialiștii noștri au afirmat clar și răspicat adevărul științific.

Anul 1995: în mesajul "Limba română este numele corect al limbii noastre", prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995, Președintele Republicii de atunci, dl Mircea Snegur, cere modificarea articolelor de tristă amintire cu numerele 13 și 118, optind pentru glotonimul *limba română*.

Anul 1996, 9 februarie: Parlamentul Republicii Moldova supune votului inițiativa legislativă a domnului M. Snegur și, desigur, o respinge cu 58 de voturi contra și 25 pro.

Anul 1996, 28 februarie: Academia de Științe lansează iarăși o foarte semnificativă declarație, pe care o voi cita integral: "Adunarea generală a Academiei de Științe a Moldovei confirmă opinia științifică, argumentată a specialiștilor filologi din Republica Moldova, potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat este limba română".

Cu părere de rău, duelul acesta dintre știință și neștiință, dintre lumină și întuneric continuă pînă în zilele noastre și evident că întunericul este mereu agresiv.

Neprietenii noștri, unele persoane aparte sau grupuri de persoane rău intenționate, unele partide au declarat în presă o aprigă campanie de românofobie, afirmînd că noi deformăm, românizăm, stîlcim, denaturăm limba maternă. Și că nebăstinașii nu doresc să învețe limba altui stat.

Și atunci eu mă întreb dacă un

"patriot" dintre aceștia s-ar trezi, să zicem, în SUA și n-ar vrea să învețe limba engleză, pentru că limba engleză este a altui stat — căci nu există o limbă americană! —, ce ar fi oare cu acest individ? Sau dacă s-ar afla în Brazilia și n-ar dori să învețe portugheza, pentru că portugheza este limba altui stat... ori în Canada, unde trebuie să înveți două limbi: engleza și franceza...

Neprietenilor, de asemenea, nu le place că primim donații de carte românească. Pe ei îl irită noile denumiri de străzi, care, conform spuselor lor, sunt "revoltătoare, antimoldovenesti".

Ei doresc o istorie fără adevăr istoric, fără memorie; urmăresc revenirea la homo sovieticus (om care nu avea patrie, orice loc din imperiu fiind patria lui).

Iată în ce haos lingvistic și istoric s-a pomenit republika noastră! Situația, cum bine vă dați seama, ne obligă să dăm o ripostă hotărîtă celor ce continuă să ascundă adevărul despre limbă și să falsifice istoria autentică a neamului nostru.

Am certitudinea că noui Centru de Cultură și Asistență Didactică, Casa Limbii Române, consiliul său științific, format din lingviști, sociologi, istorici, filozofi și oameni de bună credință, în primul rînd, va elabora un program concret de politică lingvistică, pentru a-l înainta Guvernului, Parlamentului, Președinției, pentru a contribui astfel la ameliorarea climatului lingvistic din oraș și din publică.

Onorată asistență, limba este altarul națiunii, cel mai demn lucru pe care îl moștenim de la părinții noștri. Să-l păzim ca pe ochii din cap, deoarece, după cum scria George Coșbuc:

Cîți dușmani aveam pe lume!
Graful ni-l cereau anume,
Să-l lăsăm!

.....
Dar să piară ei cu toții,
Nu l-am dat, și nici nepoții
Nu-l vor da!

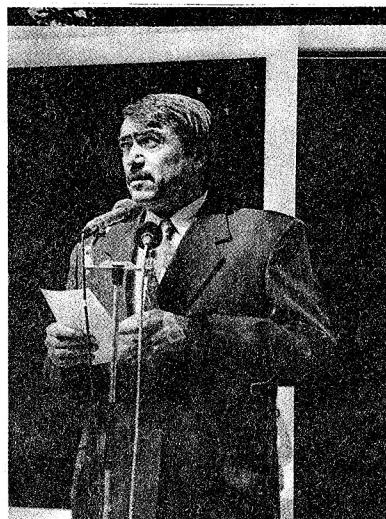
Inginer
Andrei CAŞENCU,
Chişinău

CASA LIMBII ROMÂNE VA SCHIMBA SITUATIA LINGVISTICA DIN MUNICIPIU

Stimați compatrioți! Printre puținele prilejuri de bucurie pe care ni le oferă ziua de azi este și deschiderea acestei case. Inaugurarea Centrului de Cultură și Asistență Didactică alimentează încrederea că, în sfîrșit, vor fi create condiții pentru revitalizarea limbii române aici, la noi acasă. Având de azi înainte o casă a limbii noastre, vom avea unde veni ca să ne documentăm, ca să ne fortificăm energia creatoare, ca să ne consolidăm cunoștințele pentru a reînvia "graiul ruginit de atîta vreme". Spun aceasta avându-ne în vedere pe noi, intelectualii basarabeni, ingineri, economisti, medici, care continuăm și azi să vorbim "o limbă ruginită".

Sper că orele de cultivare a limbii, susținute de personalitateți ca V. Mândâcanu, I. Ciocanu, A. Ciobanu și.a., de lingviști cu renume din Iași, Suceava, București, Cluj, Brașov etc. să fie în prim-planul activității gospodarilor acestei case.

Nu mai puțin importantă este și o altă fațetă a preocupărilor acestui lăcaș românesc — studierea limbii

Andrei CAŞENCU: Nu este adevărat că alolingvii nu vor să ne învețe limba.

române de către alolingvi.

Astăzi, cu părere de rău, noi ne-am pomenit într-un cerc vicios: alolingvii nu ne vorbesc limba pentru că nu au un mediu românofon propice, iar acest mediu lipsește din cauză că ei nu ne vorbesc limba. Doar noi suntem în măsură să rupem acest cerc vicios: prin carte și prin bunăvoiețea ce ne caracterizează. Și doar după aceasta — prin legi, hotărâri, controale etc.

Nu este adevărat că alolingvii nu vor să ne învețe limba. Adevărul este că marea lor majoritate și-au pierdut încrederea în posibilitatea de a învăța limba română. Ca să le redăm necesara încredere, trebuie să manifestăm un interes constant față de condițiile create pentru acei care mîine vor intra în sălile de studiu.

Sper mult că în Casa Limbii Române de pe strada Kogălniceanu, vecină cu str. A. Mateevici, răsări-va o comoară și-un șirag de piatră rară se va revârsa nu doar în preajma Văii Morilor, ci pe întreaga moșie a basarabenilor.

**Ion UNGUREANU,
vicepreședinte al Fundației
Culturale Române**

NU SE MAI POATE TRĂI ÎN MINCIUNĂ!

Vreau să vă felicit cu ocazia încălcării Constituției, pentru că azi, de ziua sărbătorii naționale a republiei, noi toti, de la vladică pînă la opinie, încălcăm Constituția. Fără să vrei, te întrebî: ce fel de lege fundamentală și aceasta dacă o încalcă pînă și cei care au votat-o?

Este victoria adevărului în fața minciunii. Vorba lui Lev Tolstoi: "Nu se poate trăi în minciună". Inaugurarea Casei Limbii Române este un act menit să înscăuneze în drepturile ei mult pătimită limbă română, care în cele mai grele timpuri ne-a fost scut și nădejde.

Aș vrea să mă opresc doar la două mărturii, care vin să ne arate o dată mai mult ce comoară fără de preț ne-a fost lăsată din moșii-strămoși. Una dintre mărturii are o vechime de aproape patru sute de ani și aparține celui mai de seamă poet german din secolul al XVII-lea, Martin Opitz, care a poposit atunci pe meleagurile românești. Cuvintele spuse de el ar fi bine să fie afișate în toate școlile și bibliotecile de la noi: "Și totuși limba voastră prin timp a străbătut, / E dulce cum e mierea și-mi place s-o ascult...". Și în continuare: "Cu nici o armă însă dușmanul n-o să poată / Să vă răpeas-

că limba — nădejdea voastră toată". Eu cred că această carte, acest poem "Zlatna" sau "Cumpăna dorului" ar trebui introdus în programele școlare. Fiecare elev trebuie să știe cum arată, văzut de la o parte, văzut de marii străini, neamul nostru, cum sună limba noastră.

O altă mărturie vine de la un poet disident sovietic, Naum Korjavin, care ne-a vizitat republică în 1965. El a fost cucerit de noblețea limbii noastre de origine latină și a scris o odă închinată acestei limbi atât de frumoase, dar atât de asuprîte și nedreptățite în timpul ocupației sovietice. Iată doar cîteva strofe: "lazîki romanskoi gruppî — / lunosti drevniaia zemli —, / Pust' poroi tesneat vas tupo, / Vî so stenî ne soșli". Și în continuare: "Neujel' vsio tak grustno / I na vek uidut s zemli / lasnost' mîslî, lasnost' ciuvstva —, / Vsio cito vî v sebe nesli —, / Zvucinost' pameti i cesti, / Blagorodstvo ne na ceas./ Lucișe sghinut' s vami vmeste / Cem na svete jit' bez vas".

Am amintit versurile unui poet disident rus. Să-i pomenim de bine și pe acei scriitori de la noi care n-au plecat capul în cele mai grele timpuri. Versurile lui Petru Cărare — "Eu nu mă las de limba noastră, / De limba noastră cea română" — sunt versuri durute, nu declarate. Atunci cînd Petru Cărare, împreună cu alții scriitori, depunea flori, în 1959, la monumentul lui Ștefan cel Mare, unii guvernanti de azi se duceau să se închine cu pioșenie la monumentul lui Lenin. Petru Cărare, și nu numai el, a fost aspru pedepsit pentru "naționalism" de către autoritățile sovietice de atunci. Și iată că azi, după 40 de ani, venim cu toții pe urmele scriitorilor, venim cu flori — la Ștefan cel Mare, la Mihail Sadoveanu, la Tudor Arghezi, la Lucian Blaga —, și nu ne temem că vom fi învinuîți de "naționalism". Să luăm, deci, aminte la ceea ce fac, la ceea ce spun scriitorii și oamenii de știință și de cultură, pentru că ei știu mai bine cum se cheamă limba noastră, care e istoria cea adevărată a românilor și, desigur, trebuie să revenim cu toții și în credință la biserică neamului, la Patriarhia Română. E timpul! Nu se mai poate trăi în minciună!

VREMURI ALE LIMBII ROMÂNE

Au rămas în urmă ani îndelungăti de manifestații în stradă pentru recuperarea drepturilor noastre, ani care ne unesc pe noi, cei de astăzi, cu generațiile viitoare. Am ajuns împreună cu Dumneavoastră la un nou prag și constatăm cu bucurie că acesta, cu voia lui Dumnezeu, este pragul *Casei Limbii Române*. Vă îndemnăm să-l pășiți cu sufletul deschis, deoarece este și pragul casei Dumneavoastră.

În condițiile în care avem încă multe lucruri de recuperat în planul culturii românești și în cel al comunicării cu alte culturi, Casa Limbii Române trebuie să fie o instituție a acțiunilor concrete. Timpul manifestărilor verbale se preschimbă, în acest lăcaș, într-un timp al comunicării după principiul rigorii și nu după cel al fanatismului. Prelegerile tinute de către personalități din diverse domenii, de la noi, precum și din alte țări, cursurile de limba română, lansările de carte, expozițiile de pictură, întâlnirile cu cadrele didactice, întâlnirile literare vor fi accesibile tuturor doritorilor de a sparge găoacea indiferentismului spre a ne cunoaște unii pe alții și spre a ne face mai bine cunoscuți.

Este adevărat că omul se află sub vreme. Dar este la fel de adevărat că aceste vremuri sunt ale Limbii Române. Fiți bineveniți, deci, sub bolta de lumină a ființei Dumneavoastră!

Ana BANTOS

EXPOZIȚIE DE CARTE ȘI VERNISAJ

Una dintre surprizele festivității a fost o amplă și revelatoare expoziție de carte ce a avut drept obiectiv prezentarea titlurilor de referință din donațiile Ministerului Culturii din

România, Fundației Culturale Române, Societății "Limba Noastră cea Română", revistei "Limba Română" din Chișinău și ale unui săr de persoane particulare.

Tablourile tinerei pictorițe Stela Garștea-Filip au conferit un farmec aparte sălilor edificiului, cucerind prin dezvoltarea linilor, prospețimea imaginilor și rafinamentul culorilor.

LANSAREA ANTOLOGIEI *ECHOS POETIQUES DE BESSARABIE*

Inaugurarea *Casei Limbii Române* a inclus în programul său și un eveniment cultural de o rezonanță deosebită — lansarea antologiei bilingve de poezie basarabeană alcătuite de conaționalul nostru, prof. Valeriu Rusu, director al Departamentului Lingvistică Comparată a Limbilor Române și Română al Universității Provence.

Despre valoarea și valențele volumului a vorbit însuși îngrijitorul lui, fiind susținut de redactorul-șef al revistei *Limba Română*, Alexandru Bantoș, de poetul Iulian Filip și al. Vorbitorii au remarcat faptul că această carte va înăpăra rolul unui adevărat mesager al literaturii basarabene în Franță. Totodată s-a menționat utilitatea ei pentru liceeni, studenți, cadre didactice și pentru toți iubitorii de poezie din Republica Moldova.

Textele din antologie sunt selectate după criteriul valorii și aparțin poetilor de diferite vîrstă și de diverse orientări estetice, având drept numitor comun matricea existențială, căutarea adevărului poetic și decantarea frumuseții limbii române.

Traducerea versurilor a fost realizată de un grup de studenți ai Universității Provence sub conducerea prof. V. Rusu, care le-a insuflat dragostea față de limba, cultura și literatura română.

Leo BORDEIANU

UN SUFLU SPIRITAL PRIMĂVĂRATIC ÎN MIEZ DE TOAMNĂ

O adevărată primăvară aduce spiritualitatea națională în acest miez de toamnă, cu tristețea firească a naturii, dar și cu imensa tristețe provocată de ceea ce se întâmplă azi în societate, noul lăcaș pentru limbă, cultura și istoria românească, deschis în ultima zi a verii la Chișinău.

În perimetru zonei culturale cuprinse între bd. Ștefan cel Mare și str. Mateevici, str. Pușkin și Buiucani, în care își au sediul Biblioteca Națională, Universitatea de Stat și redacția săptămînalului "Literatura și arta", Uniunea Scriitorilor și Universitatea Pedagogică "Ion Creangă", iar între ele redacțiile revistei "Limba Română" și "Revistei de lingvistică și știință literară", s-a mai circumscriș un centru de spiritualitate națională — Casa Limbii Române. Acest lăcaș de elevată simțire națională a început deja să funcționeze și anume aici pot afla o bucurie de suflet toți cei ce vorbesc și simt românește... Într-o lună și puțin mai mult de jumătate în acest centru s-au derulat deja cîteva evenimente memorabile pentru cultura românească din Basarabia.

După actul festiv de inaugurare a acestui edificiu, la sfîrșitul lui septembrie, Casa Limbii Române a găzduit participanții la Colocviul Internațional "Lecturi coșeriene", ce și-a ținut lucrările la Chișinău (continuându-le și în alte localități), cu prezența marelui lingvist al contemporaneității, a conaționalului nostru, profesorului, multi-academicianului și multidocorului honoris causa Eugen Coșeriu. După o călătorie de cîteva zile în nordul republicii (în Tara de Sus, cum obișnuiește să spună profesorul): la Bălți (unde și-a făcut studiile liceale și unde universitatea din localitate i-a conferit titlul de doctor honoris causa — al 28-lea la număr!), la Mihăilenii copilă-

riei (unde a absolvit școala primară și unde au fost puse bazele unui muzeu "Eugen Coșeriu"), la Soroca (unde și-a luat bacalaureatul) și la Orhei (unde a avut o întîlnire la Liceul Teoretic "Onisifor Ghibu", vizitînd și muzeele "Orheul Vechi" și "Al. Donici"), a poposit la acest nou centru al spiritualității românești, unde a avut loc o neuitată întîlnire de suflet.

La mijlocul lunii octombrie ușile Casei Limbii Române au fost din nou ospitalier deschise publicului doar de informații de ultimă oră din domeniul limbii, literaturii, istoriei și artei românești pentru a lua contact cu un grup reprezentativ de filologi, veniți cu ocazia tradiționalei conferințe "Limba română azi" (aflată la cea de a VII-a ediție a sa), ce are loc la Iași și la Chișinău. Participanții au asistat la lansarea numărului 3 al revistei "Limba Română" și a cîteva cărți de literatură apărute recent la Iași, precum și a unei expoziții de grafică.

Nu poate să nu ne bucure viața culturală ce, iată, a început să freamețe în această oază de românism și sperăm că activitatea noului lăcaș de cultură se va extinde, cuprindînd și alte manifestări legate de spiritualitatea noastră.

Consider că în incinta Casei Limbii Române va putea fi inițiată și propagarea publicației academice "Revistă de lingvistică și știință literară", care, din păcate (probabil că și din vina editorilor), rămîne oarecum în umbră, deși în 1998 împlinește 40 de ani de când există și propagă filologia română în cercurile de specialiști. E cazul să se înceapă, cred, cu lansarea numărului 3 — jubiliar —, care apare zilele acestea. Va fi spre folosul celor ce promovează limba și literatura română în rîndurile cititorilor aici, la noi, și nu numai.

**Acad. Silviu BEREJAN,
director al Institutului
de Lingvistică al A. S. M.**

2. 11. '98

IZVOR DE RENAȘTERE NAȚIONALĂ

Trăim cu toții bucuria unui eveniment unic în istoria Republicii Moldova. Este vorba despre inaugurarea Casei Limbii Române — cămin de spiritualitate și demnitate națională.

Fondatorii și colaboratorii acestui centru de cultură și asistență didactică în frunte cu dl Alexandru Bantos, redactorul-șef al revistei "Limbă Română", vor avea susținerea tuturor oamenilor de bună-credință de la noi: savanți, scriitori, cadre didactice, ziariști, medici, ingineri etc., pentru care limba română este patria lor spirituală. Împreună vom lua parte activă la soluționarea problemelor ce țin de însușirea limbii și a terminologiei științifice românești de către chișinăueni, de către toți cetățenii Republicii, indiferent de apartenența lor etnică. Popularizarea adevărului științific și istoric, datoria de a cultiva și îmbogăți limba română literară vor constitui obiectul manifestărilor ce se vor desfășura în continuare la Casa Limbii Române. Spiritul democratic ce stăpînește perioada în care trăim ne permite să-i ajutăm pe toți doritorii de a studia limba țării în care trăiesc. Sătem siguri că acest lăcaș va deveni o școală a muncii creatoare de interes municipal și național, un izvor de renaștere națională, un exemplu de autentică dragoste față de comoara noastră fără de preț care este limba română.

Dorim colaboratorilor Casei Limbii Române forță creatoare în opera de cultivare, însușire și înflorire a limbii române.

Vasile MELNIC,
șeful Catedrei de Limbă Latină
și Terminologie Medicală
a Universității de Stat de Medicină
și Farmacie "N. Testemițeanu"
din Chișinău, profesor universitar

VOM FI MAI MULTI! COLEGIOR DE LA CASA LIMBII ROMÂNE

Deși avem la Chișinău mai multe instituții și organizații care protejează limba română — Academie, uniuni de creație, universități, ziare, reviste etc. —, care, între timp, au făcut și cîte ceva deosebit de important pentru propășirea limbii noastre, ne alarmează adesea ideea că sătem totuși prea puțini în oceanul de slavism, rezultat al politiciei țărîste și sovietice, promovate timp îndelungat la est de Prut.

Aveam a-i întoarce populației băstinașe din Basarabia și Transnistria sentimentul de mîndrie națională, de la care pornesc toate celelalte, inclusiv dragostea conștientă, permanentă și neînmurită pentru limba română.

Aveam a le întinde o mînă de ajutor spiritual și de susținere morală fraților români din regiunile Cernăuți și Ismail, aflați într-o zonă de ucrainizare acerbă.

Într-un atare context salutăm din toată inima inaugurarea Casei Limbii Române la Chișinău. Vă vrem o fortăreață a limbii strămoșești. Vă dorim sănătate și perseverență în realizarea scopului nostru comun — "creșterea limbii românești".

Sătem alături și în rînd cu voi. Căutați-ne, uniți-ne și vom fi mai mulți și — să dea Dumnezeu! — mai redutabili.

Valeriu CULEV,
vicecirector general
al Departamentului Relații
Naționale și Funcționarea
Limbilor

CASA LIMBII ROMÂNE ESTE ȘI CASA ISTORIEI ROMÂNIILOR

Aveam destul temei să afirmăm că limba română este nu numai cea mai fidelă Patrie a tuturor românilor,

dar și cea mai veridică istorie națională a întregului neam românesc.

Dat fiind că **limba română și istoria românilor sunt inseparabile**, Casa *Limbii Române* din Chișinău, în vizuinea noastră, urmăză să devină o casă comună a limbii române și a istoriei românilor, un veritabil centru cultural și științific de acumulări, de cercetări științifice și de propagare a valorilor autentice ale spiritualității românești (limbă, istorie, religie, etnofolclor etc.) ale românilor de pretutindeni, mai ales ale românilor din Basarabia și Transnistria, care au supraviețuit ca români sub ocupația imperiului russo-sovietic datorită, în primul rînd, limbii materne, române, și tradițiilor naționale românești.

Considerăm că acest centru ar trebui să fie o **Casă a cărții românești și a presei de limbă română de pretutindeni**, iar completarea fondului ei să fie o datorie de suflet și de conștiință a tuturor românilor din Țără și din afara hotarelor ei.

Dorim **Casei limbii și istoriei românilor** activitate fructuoasă întru realizarea idealului național!

**Ion BUGA,
doctor habilitat în istorie,
profesor universitar, șeful
Catedrei de Istoria Românilor
a U.S.M.**

SĂ REPUNEM ÎN DREPTURI LIMBA ROMÂNĂ!

Salutăm inaugurarea Casei *Limbii Române* în primul rînd pentru faptul că aici vor putea veni și un chimist, și un biolog, și un matematician după literatură de specialitate în limba română pentru a însuși terminologia profesională. Credem că acest Centru va analiza și va fructifica eforturile celor ce vor să repună în drepturi limba română pe această palmă de pămînt.

**Tudor LUPAŞCU,
director adjunct al Institutului
de Chimie al A.Ş.M.**

CĂRȚI DONATE BIBLIOTECII CASEI LIMBII ROMÂNE

Salutăm intenția instituțiilor, organizațiilor, a persoanelor particulare de a completa fondurile bibliotecii Casei *Limbii Române*.

Anunțăm că primele donații de carte, importante și foarte necesare instituției noastre, au fost făcute de către:

— Ministerul Culturii din România — 1360 de titluri, întrunind 2365 de exemplare;

— Fundația Culturală Română — 300 exemplare;

— Societatea "Limbă Noastră cea Română" — 200 exemplare;

— profesorul universitar Andrei CRÎJANOVSCHI — 50 exemplare. Din valoarea donației a domnului profesor A. Crîjanovschi publicăm, din lipsă de spațiu, doar următoarele titluri:

1. Unitatea națională a românilor în epoca modernă: 1821-1918, Ed. Acad., București, 1985.

2. Lupta pentru unitate națională a Țărilor Române (1590-1630). Documente externe, București, 1981.

3. A. Armbruster, La romanité des roumains. Histoire d'une idée, Ed. Acad., București, 1977.

4. Istoria României, vol. I, Ed. Acad., București, 1960.

5. Izvoare privind istoria României, vol. I, Ed. Acad., București, 1964.

6. N. Bălcescu, Români subt Mihai Vodă Viteazul, Ed. Minerva, București, 1970.

7. Gh. řincai, Opere, tom I, Hronica Românilor, București, 1967.

8. Opere, tom III, București, 1969.

9. S. Micu, Scurtă cunoștință a istoriei Românilor, Ed. Științifică, București, 1963.

10. C. Petrescu, Bălcescu, Piesă în 3 acte, București, 1952.

11. D. Berindei, Bălcescu, Ed. Tiner., București, 1969.

12. M. Mușat, I. Ardeleanu, Viața politică în România, 1918-1921, Ed. Politică, București, 1976.

* 13. N. Baciu, Agonia României, 1944-1948, Cluj, 1990.

14. M. Holban, Din cronica relațiilor româno-ungare în sec. XIII-XIV, Ed. Acad. București, 1981.

15. Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Peninsula Balcanică, 1829-1858, Ed. Acad., București, 1970.

16. Dicționar al personalităților politice publice, 1992.

La închiderea ediției o veste îmbucurătoare ne-a venit de la București. Cunoscuta actriță Dina COCEA, aflind de existența Casei Limbii Române, a trimis pe adresa bibliotecii noastre 323 de volume de poezie și teatru din biblioteca personală. Mulțumim distinsei doamne pentru gestul de solidaritate cu noi. Multă sănătate, stimată doamnă Dina Cocea. Basarabenii, care au supraviețuit și datorită Dumneavoastră, Vă sănătate recunoscători!

Ca desăfătoare placere sună
bucuria de a elogra 323
(trei sute treisprezece și trei) volume
de teatru și poezie Casei
limbii române din
Chișinău pentru că că
în răți să păstreze legătura
cu teatrul și literatura română

Dina Cocea

17 Octombrie 1988

CASA LIMBII ROMÂNE

și-a deschis larg ușile pentru Dumneavastră,
dragii cititori.

Vă așteptăm pe strada M. Kogălniceanu nr. 90.

Doar împreună vom face
ca aceste vremuri ale Limbii Române
să dăinuiască!

**Silviu BEREJAN
Chișinău**

SEXTIL PUȘCARIU ÎN LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ

Sextil Pușcariu s-a afirmat de timpuriu **ca lingvist** ce a avut deopotrivă capacitatea de analiză competentă a faptului concret de limbă și totodată uimitoarea forță de sinteză a faptelor de limbă în totalitatea lor, **ca inițiator** de lucrări fundamentale și **ca creator** de școală științifică. El vine în lingvistica românească în ultimii 2-3 ani ai sec. XIX (încă în timpul studiilor la Universitatea din Leipzig, unde, în 1899, obține titlul de doctor), la începutul secolului nostru — în 1905 — fiind ales de acum membru corespondent al Academiei Române (la vîrsta de numai 28 de ani), căci avea la activ deja o serie întreagă de lucrări de referință.

Pînă la el în lingvistica națională activaseră, după cum bine se știe, figuri de întîia mărime, cu care s-ar fi putut mîndri orice popor, cum au fost Timotei Cipariu (fondatorul primei reviste filologice românești), Alexandru Lambrior (lingvist cu pregătire specială în domeniu), Bogdan P. Hasdeu (savant de mare anvergură), Lazăr Șaineanu (primul semantician teoretic în lingvistica românească), Hariton Tiktin (alcătuitor al unui excelent dicționar român-german), iar mai tîrziu, deja concomitent cu Pușcariu, activează încă doi corifei ai științei despre limbă din România: Alexandru Philippide (cel mai în vîrstă dintre ei, care a murit în 1933) și Ovid Densusianu (mort în 1938).

Acești ultimi trei cercetători ai limbii române, "în ciuda faptului că nu se prea înțelegeau între ei", cum afirmă Gavril Istrate în prefăta la opera capitală a lui S. Pușcariu *Limba română* (vol. I. Privire generală, Bucu-

Anul acesta s-au împlinit 50 de ani de la stingerea din viață a distinsului savant, organizator și animator al vieții universitare și culturale românești — Sextil Pușcariu. Evocarea destinului său, precum și valorificarea moștenirii sale s-au aflat în centrul atenției participanților la Colocviul internațional "Sextil Pușcariu", ce a avut loc între 3 și 5 iulie a.c. la Cluj-Na-poca.

În deschiderea lucrărilor Colocviului au luat cuvîntul: prof. univ., dr. Andrei Marga, ministruș Educației Naționale, Gabriel Tepelea, președinte Comisiei Cultură din Parlamentul României, prof. univ., dr. Mircea Muthu, prorectorul Universității clujene "Babeș-Bolyai", Victor Ianu, secretar al Comisiei Naționale a României pentru UNESCO, prof. univ., dr. Gavril Istrate, prof. univ., dr. Stelian Dumistrăcel. Au fost prezenti profesori universitari, lingviști, cercetători literari, oameni de cultură din Țară, din Germania, precum și un grup numeros de reprezentanți ai filologiei române din R. Moldova.

Desfășurat sub auspiciile Academiei Române, ale Ministerului Educației Naționale, ale Universității "Babeș-Bolyai", ale Institutului de Lingvistică și Istorie Literară "Sextil Pușcariu" și ale Facultății de Litere și avînd un comitet de organizare alcătuit din oameni cu sufletul deschis, respectiv, prof. univ., dr. Elena Dragoș, cercetător șt. Eugen Beltechi, lector univ. Ștefan Gencăru, cercetător șt. I. Gabriel Vasiliu și preceptor univ. Adrian Chircu, Colocviul a fost o reușită cu atât mai mult cu cât a constituit și un prilej de comunicare imperios necesară și atât de greu de înfăptuit în aceste timpuri dificile.

În numărul de față al revistei publicăm cîteva comunicări prezentate la acest colocviu. (L.R.)

rești, 1976, p. V), au dominat în prima jumătate a sec. XX, desfășurîndu-și activitatea în principalele centre științifice din țară (Philippide la Iași, Densusianu la București, Pușcariu la Cernăuți și apoi la Cluj).

Sextil Pușcariu a avut o pregătire lingvistică temeinică, pe care a căpătat-o în timpul studiilor sale în Germania, Franța și Austria, unde i-a avut drept îndrumători pe cei mai străluciți lingviști ai vremii, între care K. Brugmann, A. Leskien, G. Weigand (cel care a organizat la Leipzig Institutul de Limbă Română, cu care Pușcariu a colaborat activ), G. Paris, J. Gilliéron, C. Jireček, W. Meyer-Lübke și alții.

Sextil Pușcariu își începe cariera științifică în țară din 1906 (după ce în 1905 și-a luat docența la Viena, fiind un timp docent la Universitatea de acolo) în calitate de profesor de filologie română la Universitatea din Cernăuți (funcționând un timp și ca decan al Facultății de Litere), unde, chiar din 1906, Academia Română i-a încredințat sarcina de a continua *Dicționarul limbii române* (cunoscut sub denumirea *Dicționarul Academiei*), după ce Hasdeu și Philippide au încetat să mai lucreze la el.

La Cernăuți S. Pușcariu a lucrat pînă în 1919, cînd este transferat la Universitatea din Cluj în calitate de rector fondator. Stabilit aici, el întemeiază, în afară de Universitate, și primul institut academic de cercetare a principalelor probleme ale lingvisticii românești, institut care a devenit în scurtă vreme cea mai bună școală de lingvistică din România interbelică, cunoscută pretutindeni în Europa sub numele de "Muzeul Limbii Române". Acest institut, care în prezent se numește Institutul de Lingvistică și Istorie Literară "Sextil Pușcariu", a sărbătorit în 1994 75 de ani, marcînd evenimentul printr-un simpozion jubiliar internațional, la lucrările căruia, alături de lingviști reputați din toată țara, precum și din Iugoslavia, Germania, Italia, a participat și un grup reprezentativ din Republica Moldova (de la Institutul de Lingvistică al Academiei din Chișinău).

Problemele de bază pe care și le punea în față nou-formata instituție academică de la Cluj erau trei: 1) originea limbii române, 2) caracterul ei specific în raport cu celelalte limbi române și 3) continuitatea elementului roman în Dacia. La aceleași probleme au lucrat, în paralel cu Pușcariu, Al. Philippide la Iași și O. Densusianu la București.

Dacă Philippide și Densusianu și-au adunat rezultatele cercetărilor efectuate în opere de amploare (primul în cele două volume ale capitalei sale exegaze *Originea Românilor*, apărute respectiv în 1924 și 1928, iar al doilea în binecunoscuta *Histoire de la langue roumaine*, tot în două volume, apărute în 1914 și 1938), numeroasele studii ale lui Pușcariu, ce erau consacrate același probleme și exprimau, de fapt, aceleași concluzii, au rămas risipite în diverse publicații ale timpului, nefiind adunate într-un tot. Deși multe dintre aceste studii le aflăm între copertele celei mai notorii reviste de specialitate dintre cele două războaie mondiale — *Dacoromania*, care este buletinul Muzeului Limbii Române, organ al școlii lingvistice clujene, al cărui fondator și director a fost tot Sextil Pușcariu.

Prin intermediul acestei reviste, ca și prin intermediul a numeroase alte reviste și ziare, el desfășoară o impresionantă activitate de popularizare a științei lingvistice atât de puțin cunoscute în primul sfert al secolului nostru în rîndul maselor largi de cititori. Aceasta este de asemenea unul din mariile merite ale conducătorului școlii lingvistice clujene. Chiar în prefața la primul număr al *Dacoromaniei* (pentru anii 1920-1921) Pușcariu afirma că "Universitatea românească... mai are și o altă datorie de împlinit, cea de **popularizare a științei**. Spiritul democratic care stăpînește epoca în care trăim și nevoia de a răspîndi cît mai multă lumină în cercurile largi ale populațunii, uitate de înaintașii noștri în întuneric, pretind că școala studiilor superioare să țină viu contactul cu intelectualii țării și să dezvolte dragostea de știință în toate păturile sociale" (p.2).

Acceptînd conducerea lucrărilor de elaborare în continuare a *Dicționarului Academiei*, S. Pușcariu se implică plenar în procesul de redactare și de popularizare a acestei opere de interes național și pînă la sfîrșitul primului război mondial pregătește cu valoarea sa echipă materialul pentru mai multe litere. Dar lucru mergea greu și cerea foarte mult timp, căci redactorii nu numai redactau, ci își adunau concomitent și materialul (deși Al. Philippide și colaboratorii săi au adunat și ei un material imens de aproape 12.000 de pagini, pe care Academia i le-a pus la dispoziție lui Pușcariu).

După ce în 1919 întregul șantier al dicționarului este mutat la Cluj, unde fusese transferat de la Cernăuți conducătorul lui, acesta își dă seamă că realizarea lucrării la elaborarea căreia era angajat, aşa cum au conceput-o Hasdeu și Philippide, necesită mai multe vieți, nu stă în puterea unei singure generații. Încă în 1920, în volumul I din *Dacoromania*, el constată cu regret și cu tristețe că viața omului e prea scurtă și puterea lui de muncă prea limitată ca să reușească să facă o asemenea operă de sinteză (p. 74).

Și într-adevăr dicționarul început încă în 1906 n-a putut fi dus la capăt în timpul vieții lui Pușcariu, deși au fost scoase trei volume (primul — literele A-B — în 1913, al treilea — literele F-I — în 1934, și al doilea — litera C în 1940), plus cîteva fascicule cu literele J-L (pînă la *lojnită*) și începutul lui D, adică aproximativ jumătate din lucrarea proiectată. Elaborarea *Dicționarului Academiei* a fost reluată (deja fără Pușcariu) după război, în 1949, cînd a avut loc reorganizarea Academiei Române și cînd s-a constatat că partea înfăptuită pînă atunci a acestui dicționar (sub conducerea lui S. Pușcariu) constituie cea mai bună operă lexicografică românească, realizată la nivelul celor mai apreciate dicționare din lume. Colectivele de specialiști din București, Cluj și Iași, care trudesc și în prezent la dicționar, continuă să traducă în viață, fără modificări esențiale, principiile stabilite de Sextil

Pușcariu. Iorgu lordan, care a condus după Pușcariu lucrările de elaborare a *Dicționarului Academiei*, a spus despre predecesorul său: "Munca lui Pușcariu la *Dicționarul limbii române* prezintă, din punct de vedere teoretic, o importanță mai mare decît aceea de conducător și de "revizor" final al lucrării" (vezi: *Sextil Pușcariu // Cercetări de lingvistică*, XI, 1966, p. 156).

Spiritul organizatoric al lui Sextil Pușcariu nu s-a manifestat însă numai în procesul lucrului la *Dicționarul Academiei*. El s-a făcut simțit și în munca pregăitoare pentru *Atlasul lingvistic român*, lucrare care, ca importanță, nu cedează cu nimic în fața dicționarului. Gavril Istrate menționează, pe bună dreptate, că lingvistica românească a avut norocul deosebit că în persoana lui Pușcariu s-a întîlnit un mare om de știință cu un organizator neîntrecut (p. XIII).

În calitate de prim rector al Universității din Cluj, Pușcariu a completat corpul profesoral cu specialiști de talia lui Nicolae Drăganu, Theodor Capidan, Vasile Bogrea, George Giuglea, Emil Petrovici, Sever Pop, Ștefan Pașca, Dimitrie Macrea, ultimii fiind selectați de el dintre absolvenții Facultății de Litere a Universității pe care o conducea.

Atlasul lingvistic român, de care vorbeam mai sus, operă vastă, concepută în 10 volume, a fost realizat în cea mai mare măsură de Sever Pop și Emil Petrovici (pregătiți de Pușcariu ca anchetatori în țară și în străinătate), iar el însuși are meritul de a fi inițiat această lucrare de anvergură, pe care o prefacează strălucit în primul ei volum publicat. Prin *Atlas* limba română se alătură de franceză și italiană, constituind grupul celor dintîi limbi române pentru care au fost alcătuite atlase lingvistice. Dar Pușcariu aduce și unele inovații în comparație cu atlasele primelor două limbi române: el folosește doi anchetatori cu două chestionare deosebite, la atlasul mare adaugă unul mic (cu hărți colorate, care ușurează mult informarea privind răspîndirea diferitelor fenomene dialectale), în contingentul celor anchetați a inclus

și cite un scriitor reprezentativ din fiecare provincie istorică (din Moldova pe M. Sadoveanu, din Transilvania pe I. Agârbiceanu, din Muntenia pe I. Al. Brătescu-Voinești), drept completare a ALR preconizează volume de texte dialectale.

Muzeul Limbii Române, bazele căruia le-a pus Sextil Pușcariu în 1919, a fost centrul lingvistic în cadrul căruia au activat nu numai lexicografi — alcătitorii *Dicționarului Academiei și dialectologi* — alcătitorii ALR, ci și cercetători ai altor domenii lingvistice. Cele 4 obiective științifice fixate în Statutul Muzeului, și care nu se reduc la lexicografie și dialectologie, rămân în picioare pînă în zilele noastre (1. Sîngerea și prelucrarea materialului lexicografic al limbii române din toate timpurile din toate regiunile locuite de români, 3. Deșteptarea interesului pentru studiu și cultivarea limbii române, 4. Pregătirea de filologi români), iar cel de al doilea obiectiv (2. Pregătirea de studii și lucrări în vederea unificării limbii literare și a terminologiei tehnice și speciale în toate ținuturile românești) a fost reactualizat chiar recent de Academia Română prin convocarea, în luna martie a anului curent, a unui simpozion internațional la nivel statal cu o temă preconizată aproape în aceeași formulare ca și obiectivul pușcarian menționat: "Cooperarea dintre România și Republica Moldova pentru dezvoltarea terminologiei științifice și integrare europeană". La acest simpozion au participat și reprezentanți de la noi: ai Academiei noastre de Științe (Institutul de Lingvistică, Institutul de Fizică Aplicată, Institutul de Energetică, Institutul de Fiziologie) și ai Centrului de Terminologie din Chișinău. Nu este o coincidență întîmplătoare această comunitate de obiective ale lingvisticai academice, ci o legitate obiectivă: prelucrarea de către lingvistica de la sfîrșitul sec. XX a preceptelor formulate ca o previziune și ca o orientare rațională încă la începutul secolului.

Problema "unificării limbii române literare și a terminologiei tehnice și speciale în toate ținuturile româ-

nești" rămîne foarte actuală și în prezent (sau mai ales acum), cînd progresul științific și tehnologic duce la o amplificare fără precedent a terminologilor din toate sferele vieții sociale și în special din sfera științelor. Un flux masiv al termenilor științifici și tehnici se resimte, în primul rînd, în domeniul științelor exacte — și e clar de ce. Procesul nu poate fi lăsat la voia întîmplării, cum nu putea fi lăsat fără atenție nici în perioada cînd își formula obiectivele de cercetare Sextil Pușcariu, căci aproape zilnic apar noi termeni științifici, care se numără în prezent cu zecile și sutele de mii, iar numărul acestora "nomeni" (adică al denumirilor concrete de piese și de procese tehnice, de substanțe alimentare și chimice, de mărfuri industriale, de medicamente și.a.m.d.) este deja de ordinul milioanelor. Acest fapt bulversează limbajele tehnico-științifice, ce nu se încadrează într-o lume în spiritul limbii române. Or terminologia în totalitatea ei, chiar atunci cînd este foarte specială și are sfere destul de restrînse de utilizare, urmează să fie adaptată specificului limbii literare, să se supună normelor existente, aliindu-se terminologilor pătrunse anterior în limbă, să se încadreze în vocabularul național, în inventarul lexical al limbii ca parte componentă a acestuia.

Academia Română a decis să-și asume misiunea de a coordona lucrările de reglementare, elaborare, adoptare și adaptare la limba română a unei terminologii științifico-tehnice precise și corecte ca program academic prioritar.

După această scurtă divagație, prin care am intrat în actualitate, să revenim la trecutul lingvisticii românești, la perioada cînd a activat Sextil Pușcariu, unul dintre marii ei reprezentanți, pe care îl comemorăm astăzi aici.

Precum am menționat mai sus, una dintre cele trei probleme de bază ale lingvisticii românești, pentru cercetarea cărora a fost înființat Muzeul Limbii Române, era *istoria limbii*. În afară de studiile din acest domeniu publicate în paginile *Daco-romaniei*, la popularizarea domeniului dat a

contribuit și colecția *Biblioteca Dacoromaniei*, care a luat ființă cînd doar spațiul revistei s-a dovedit a fi insuficient, și în care a fost publicată o serie întreagă de lucrări de valoare în ediții separate.

Sextil Pușcariu, ca urmaș al latinistilor în ceea ce au avut ei mai pozitiv și rațional în activitatea lor, a susținut cu pasiune latinitatea limbii noastre, dar n-a neglijat nici contribuția substratului la formarea ei, ca fundament pe care români au construit noua civilizație după cucerirea Daciei. Un rezultat al preocupărilor lui istorice este cea mai bogată monografie despre dialectul istroromân în 3 volume, ce nu reprezintă doar o cercetare dialectală, ci are o semnificație științifică mult mai largă. Înclinația istorică era susținută de Pușcariu și prin faptul că el s-a format ca lingvist la școala neogramaticilor germani și a fost adept convins al acesteia, după cum mărturisește chiar el, dar, înțind cunoștință de alte orientări în lingvistică și fiind foarte receptiv la inovații, începe să acorde atenție și cercetărilor descriptive, noilor curente ce au apărut în primul sfert al sec. XX ("idealismul" lui Vossler, școlile psihosociolingvistice, Cercul lingvistic de la Praga și.a.). Însă, după cum a știut să evite excesul de istorism, nu putea să accepte nici metodele descriptiviste în întregime, fără rezerve și discernămînt critic, deși în unele dintre lucrările sale a folosit multe din principiile noi. Astfel la elaborarea cunoșcutelor studii *Morfonemul și economia limbii* (apărut în 1931) și *Consideraționi asupra sistemului fonetic și fonologic al limbii române* (apărut în 1934), el se bazează pe ideile puse în circulație de Școala fonologică pragheză. El aplică la studiul limbii naționale și principiile și metodele noi ale reprezentanților lingvisticii structural-sistemice (de exemplu, ale lui F. de Saussure și N.I. Trubetzkoy).

Lucrarea vieții sale însă pe care Sextil Pușcariu o preconiză ca sinteză a structurii și evoluției limbii naționale și pe care a purtat-o în sine mulți ani de zile, scriind-o abia la vîrstă

de aproape 60 de ani, este *Limbă română*, carte fundamentală în lingvistica românească, concepută în 4 volume, din care au apărut doar primele două: I. *Privire generală* (București, 1940; ediția II postumă — 1976) și II. *Rostirea* (publicat tot post mortem în 1959 prin grija fizicei sale; aproape, S. Pușcariu are și o nepoată, tot lingvist, Magdalena Vulpe, cercetătoare la I.F.D. din București, pe care o cunoaștem bine).

Această operă de vîrf, care este una de sinteză, însumează opiniile principale ale autorului, expuse în decursul timpului în alte studii lingvistice de proporții mai mari sau mai mici, căci apare, cum zice chiar el, "cu treizeci și cinci de ani mai tîrziu, decît a fost plănuită" (p.3). Cartea este oglinda personalității lui Pușcariu însuși, lucrările căruia se caracterizau întotdeauna prin lipsa sau evitarea tonului polemic, atacurile îndreptate asupra lui rămînînd, de regulă, fără răspuns, iar în rarele cazuri cînd răspunde, fiind provocat, nu căuta greșelile adversarilor, ci se posta pe poziții de apărare, de obiectivitate. Attitudinea obiectivă față de munca altora și ținuta etică desăvîrșită se bazau la Pușcariu pe preceptul moral că cei ce merită trebuie respectați, indiferent dacă era vorba despre înaintași, despre colegi de muncă sau despre discipoli care deveneau concurenți.

În *Prezentarea* pe care o face la începutul cărții Sextil Pușcariu afirmă: "... scopul nu mi-a fost să scriu o operă de lingvistică generală, ci un tratat despre limba română. Înțînd seama de ceea ce e general lingvistic, am căutat să scot totdeauna în relief **specificul** românesc, să arăt mai ales ce e caracteristic în sistemul fonetic, morfologic și sintactic al limbii noastre" (p.11).

Sextil Pușcariu era atras în special de problemele limbii noastre care aveau nevoie de o rezolvare imediată, care constituiau punctele întunecate din istoria acesteia. Iar "la rezolvarea acestor probleme nu se cerea numai o mare capacitate intelectuală și o excelentă pregătire în lingvistică. Mai era nevoie de suflet, de dragoste

pentru subiectul tratat, de o credință în baza căreia cuvîntul scris să capete puterea necesară pentru a muta muntele neștiinței și a doborî minciuna și reaua-credință, pentru a instaura, în locul lor, coloana de granit a adevărului istoric" — cum subliniază Gavril Istrate (p.XIX).

"Poate că — continuă Istrate, — în căldura cu care știa să îmbrățișeze problemele, în înțelegerea pe care a arătat-o în toate împrejurările pentru activitatea altora, în dragostea cu care și-a îndrumat ucenicii și i-a deprins cu munca colectivă, precum și în marele interes pe care l-a dovedit, de-a lungul întregii sale activități, în urmărirea fenomenelor lingvistice, trebuie căutat nu numai succesul de care s-au bucurat lucrările sale și ale celor mai mulți dintre colaboratori, ci și marele interes cu care publicul mare a primit aceste lucrări. Încrederea reciprocă dintre Pușcariu și colaboratorii săi, conștiința că activitatea lor nu-i legată de preocupări mărunte, că săvîrșesc o operă de interes național, se transmite și publicului..."

În această atmosferă de continuă efervescență științifică, de elan tineresc și de patriotism înalt Sextil Pușcariu a lucrat tot timpul cît a stat la Cluj" (ibidem).

Aș vrea să închei această succintă comunicare despre locul mariei lingvist în știința lingvistică românească cu expunerea cîtorva idei teoretice majore pentru lingvistică în genere.

În primul rînd, merită toată atenția definiția pe care o dă Sextil Pușcariu limbii, definiție care rămîne valabilă pînă în prezent, deoarece reflectă principalele viziuni ale lingvisticii moderne asupra fenomenului "limbă": cea structural-sistemnică și cea funcțională (psiho- și socio-lingvistică). Definiția aceasta în formularea lui Pușcariu sună în felul următor:

"... limba este mijlocul nostru obișnuit de comunicare organizată a gîndurilor, preocupărilor și simțirilor noastre, prin viu grai" (p.8).

În continuare el o comentează astfel:

"Definiția aceasta nu e completă, dar are avantajul scurtimii și meritul să scoată în evidență cele patru elemente esențiale, fără de care o limbă nu se poate realiza: elementul material, adică **sunetul** rostit (în termenii actuali: substanța), **organizația** (în termenii actuali: structura), care face pe om stăpîn pe limba sa, actul psihic al gîndirii și simțirii, și actul **social**, al împărtășirii gîndurilor" (ibidem).

Și ultimul citat deosebit de semnificativ:

"Limba nu e — și acest lucru se recunoaște din ce în ce mai mult — numai un servitor al gîndirii, ci și un stăpîn al ei. Dacă e adevărat că omul vorbește aşa cum cugetă, nu e mai puțin adevărat că omul cugetă, după cum s-au deprins să vorbească înaintașii lui..., dar această limbă moștenită cu anumite clișee și asociații constante, îndreaptă gîndurile noastre pe căile pe care s-au mișcat și cugetele înaintașilor noștri, stabilind o legătură trainică între filii aceluiași neam, o **forma mentis** națională."

De aceea, într-o expunere sintetică despre limba unui popor nu poate lipsi un capitol asupra legăturii între limbă și neamul care o vorbește" (p. 11).

Cred că și acum, după scurgerea unei jumătăți de secol de la trecerea în neființă a autorului acestor citate, merită să medităm profund asupra celor spuse și scrise de el.

Gabriel TEPELEA
Bucureşti

SEXTIL PUŞCARIU — PORTRETIST

În ultimii ani ai vieţii, Sextil Puşcariu, lingvistul creator de şcoală românească, face loc memorialistului, reînnoind legătura, cu autorul unor schițe din tinerețe (*Schițe*, Edit. Benvenisti, Craiova, 1896), proze, versuri și epigrame (*Juvenilia*, Brașov, 1898), cu cronicarul și istoricul literar (*Cinci ani de mișcare literară*, 1902—1906).

Utilitatea încercărilor literare din tinerețe a fost consemnată astfel de Puşcariu: "Încercările mele literare atât de nereușite n-au fost însă o pierdere de vreme... Căutând ani de-a rîndul echilibrul între știință și artă am cîstigat acea îndemînare a scrisului, care poate face agreabil cel mai arid tratat filologic" (*Călare pe două veacuri*, E.P.L., 1968, p. 15). Ceritatea memorilor publicate, precum și a celor inedite, încercările din tinerețe se dovedesc utile în construcția literară însăși, în resurecția copilăriei și tinereții, în creionarea unor figuri de savanți și scriitori, întîlniți pe traiecțoria vieții.

Sextil Puşcariu și-a structurat memorile în cinci volume: *Spişa unui neam din Ardeal* (neamul Pușcăreștilor și al familiilor înrudite Ciurcu, Nica, Dima); *Brașovul de altădată; Călare pe două veacuri; Razboiul din 1914—1918; În România Mare*. Ultimele două volume sunt incluse în volumul de *Memorii*, Ed. Minerva, 1978.

Spațiul nu ne permite să insistăm asupra relațiilor lui Sextil Puşcariu cu toți scriitorii, artiștii, oamenii de știință, academicienii la care se referă însemnările. Se impun totuși cîteva citate revelatoare pentru arta portretului la aspirantul spre gloria

literară din tinerețe și cîteva precizări în legătură cu personalitățile asupra cărora proiecția de lumină alternează cu umbrele, ori asupra unor probleme controversate.

Academia Română era dominată după primul război mondial de acel Ceahlău al intelectualității românești care purta numele de Nicolae Iorga. În fața lui, Puşcariu pendulează mereu între admirare și nedumerire, dacă nu chiar revoltă. Iorga îl fascinează prin înălțimile sale nebănuite, dar îi rănește adeseori cultul prin desisul pasiunilor, al răfuieilor mărunte cu adversarii. Însemnările zilnice îl arată pe Iorga nu numai printre cărti, ci mai ales printre oameni, dominat de pasiuni. Intonația de odă face loc adeseori însemnării caricaturale. Asemeni albatrosului din vizuirea lui Baudelaire, se pare că aripile de uriaș împiedicau pe Iorga să atingă realitățile, pămîntul. De aici exclamația lui Puşcariu "ce mic poate fi cîteodată un om mare". Acum îl vedea de aproape trîntind ușa, demisionînd de la Academie, barînd drumul în Academie unui C. C. Giurescu, L. Blaga etc.

Dacă însemnările poartă cîteodată încarcătura zilei, sunt scrise sub impresia unei ciocniri imediate cu Iorga, cititorul va observa că obiecțiile critice nu duc la concluzii de planuri: niciodată meritele savantului nu sunt cîntărite prin fluctuațiile temperamentele ale omului. Pentru Iorga-savantul Puşcariu va păstra o admirare neștirbită. Chiar anecdotele sau înțimplările reale, relatate despre Iorga, nu fac decît să arate că, încă în viață fiind, acesta intrase în legendă. Iorga traducînd un sonet din italiană în timp ce conversa cu un vizitator, Iorga declarînd că pentru el totul în viață a fost un "joc", Iorga admirat și invidiat de colegi, iată episoade care nu pot prin nimic umbri gloria aceluia care declarase: "Eu am găsit secretul să fac timp, cînd cel pe care-l am nu-mi ajunge".

Revelatoare pentru arta portretului la Sextil Puşcariu sunt cele trei portrete date 23 mai 1920, după ședințele Academiei:

"lorga, veșnic indignat de prostia cuiva, totdeauna scînteietor... El domină incontestabil, Academia, adesea ca un tiran, dar ascultat de cei mai mulți pentru marea stimă ce i-o poartă toată lumea. În toiul luptelor violente politice care pare că-l absorb, e uimitor ce împede și cu cîtă consecvență muncește mai departe științificește, scriind, citind, făcînd planuri nouă de lucrări monumentale, pe care le execută cu o repeziciune neobișnuită. Discută scriind, vorbește citind. Și cum citește? Întoarce filă după filă, încit crezi că nici n-are vreme să prindă zece șire și a citit cartea din care nu-i escapă nici un amănunt, nimic esențial.

Alături de el e Pârvan, care tot mai mult se afirmă ca unul dintre gînditorii noștri de frunte și ca un savant cum rar am avut. El e temeinic, de o putere de muncă asemănătoare, de o cultură extraordinară și un pricepător subtil și rafinat al frumosului și armoniei, care pentru el însemnează însăși viața. Mai ales de cînd, pierzîndu-și soția, a rămas atât de nespus de singur în viață. Alături de seriozitatea sa gravă, de rezerva sa aproape de mizantrop, deodată te surprinde cu cîte o ieșire în care se reflectă tot sufletul său de copil. Și dacă știi să-l scoți din toiul preocupațiilor sale momentane, să-l exciți pentru o chestiune care îi e dragă, ochii îi sclipesc, buzele surfd atât de drăguț și în față sa de rece preot protestant se aprind mii de drăcușori, iar vorba-i curge exuberant, läudîndu-ți pe un elev, căutînd să te convingă despre calitățile cutărui tînăr...

Ieri bătrînul Caragiani, după ședința Academiei, m-a luat la o parte, și sfios și mai mult în glumă — dibuind să vadă dacă nu îl iau în rîs — a început să-mi spună despre gîndurile științifice ce-l preocupă: popoarele preistorice ale Peninsulei Balcanice, celți sau gali, mi-a făcut etimologii fantastice și mi-a spus că Homer a fost valah. Sînt gînduri care-l preocupă de decenii, pe care însă n-a cutezat să le dea publicitate, avînd bunul simț de a-și spune că poate sînt

Gabriel Tepelea în dialog cu Magdalena Vulpe, nepoata lui S. Pușcariu.

prostii... Și atunci face o glumă, mai mult ca să te pipăie dacă și tu ești dispus să-l iezi în glumă sau în serios..."

Trei portrete, realizate succesiv, scînteietor, surprinzînd parcă încarnarea a trei stiluri: tumultul (lorga), meditația gravă (Pârvan) și senectutea ce gîffie în urma lor (Caragiani). Succesiunea nu este, desigur, întîmplătoare. Pușcariu, omul de cultură, iubitor de artă, și-a însușit din vizitarea marilor muzei tehnica contrastului.

O pauză din tranșeele frontului austro-ungar din 1917 îi permite realizarea unui portret în care personalitatea lui Maiorescu se conturează sobru, pregnant, cu luminile și umbrele ei. Deși este vorba de un portret realizat sub impresia unui deznodămînt, stima și recunoștința nu înnăbușă probitatea omului de știință care notează tot ce a reținut din contactul cu Maiorescu, *sub specie aeternitatis*.

Dar nu asupra verdictului vrem

să insistăm aici, ci asupra artei portretului. Titu Maiorescu, mort în 1917, după ce luase o poziție netă în favoarea puterilor centrale, "s-a sfisit parcă să treacă pragul timpurilor nouă, care acum se plămădesc și pentru care el nu mai avea pricepere". Acest "s-a sfisit" indică, pe de o parte, izolarea lui Maiorescu din ultimii ani, dar și stingerea lui treptată, interioară, datorită pașilor săi anacronici, de stafie politică "în pragul timpurilor nouă".

În alt paragraf, după ce subliniază victoriile lui Maiorescu asupra adversarilor, autoritatea sa în epocă, Pușcariu utilizează tehnica opozitiei, stilul "coupé", ce amintește de La Bruyere: "Cu toate acestea Maiorescu n-a fost un apostol; el a avut adepti, dar n-a avut discipoli; el a fost stimat, dar n-a fost iubit și unii dintre cei ce îl fuseseră mai aproape l-au părăsit mai în urmă. Cauza? A fost prea mult omul cugetării reci încât să poată pătrunde în suflete, a fost prea mult sclavul formei desăvîrșite și a corectității spre a putea ierta pe cei lipsiți de aceste calități". Dar autorul unor schițe și epigrame (*Juvenilia*), fiul lui Iosif Pușcariu, redactorul revistei umoristice "Cocoșul roșu", nu uită tradiția familială și înclinarea sa naturală spre vorba de duh, spre întîmplările ieșite din comun, care proiectează o nouă lumină asupra personajului. Astfel, în creionarea lui Maiorescu, Pușcariu notează un episod menit să sublinieze pînă unde putea duce fuga lui Maiorescu de cacofonie, de vulgaritate: Maiorescu se opune ca *Dicționarul Academiei* să poarte vreo semnătură pentru a nu apărea alături de numele lui Pușcariu, Lacea și Rădulescu, numele altui colaborator — Gălușcă. Un dicționar al Academiei semnat Gălușcă era pentru Maiorescu o probă crasă de vulgaritate! Un fapt divers care întregește portretul lui Maiorescu, dar evidențiază în același timp și diversitatea procedeelor utilizate de memorialist. și asemenea istorioare, anecdotă, pot fi întîlnite la fiecare pas în însemnările lui Pușcariu.

Sînt greu de separat necrologurile de evocări. Acel "de mortuis nil nisi bene" nu este respectat de Pușcariu, care scrie din rațiuni intime, dar și pentru a depune mărturie. Am văzut că liminile și umbrele interferează în portretul lui Maiorescu. Portretul lui Bogdan-Duică, fostul său coleg, ocazionat de pămînteana lui trecere, distonează față de răspunsul la discursul de recepție de la Academie ori față de unele recenzii publicate despre Duică. Observațiile sînt în fața conștiinței, nu de circumstanță. Alături de explicarea formației lui G. Bogdan-Duică, a meritelor sale, citim: "N-a fost un rector bun. Dezordonat, el nu știa prețui organizarea... Nici profesor nu era bun. Alături de cursuri frumoase, el n-aducea decît fragmente și dădea elevilor ceea ce-l interesa pe el, nu ceea ce trebuiau să știe ei... Cursurile îl plăciseau și nu le făcea regulat... Cei mai șireți îl întrebuițau ca berbece cînd voiau să dărime un zid". Fragmentele citate ilustrează, credem, valoarea de document intim, neconvențional, și prin aceasta mult mai prețios al evocărilor — în special al evocării personalităților din generația sa. Căci Pușcariu, ca toți ardelenii, are un cult al statuilor, al celor din generațiile mai vechi pe care, fie că nu le-a cunoscut mai îndeaproape — deci și cu slăbiciunile lor —, fie că a evitat să le umbrească nimbul.

Observații sau date intime apar în aceste *Memorii* despre Alexandru Vlahuță, A. D. Xenopol, George Coșbuc, Delavrancea, Duiliu Zamfirescu, Iacob Negruzzì, Ion Bianu, George Vâlsan, I. Cantacuzino.

Sîntem, după cum o demonstrează cele cîteva citate, în fața unor memorii de factură literară, în care fraza construită după achizițiile retoricii se învecinează cu notația alertă a conversației, cuvîntul solemn cu termenul frust, din zestrea brânjenilor, expunerea de idei cu anecdota revelatoare. Pușcariu a început ca scriitor și această valență de inimă a reușit să o păstreze în ciuda cantonării în lingvistică și a învestiturilor sociale.

Memorialistica lui Sextil Pușcariu interesează prin informația onestă, nepublicitară, colorată și sobră în același timp. Prin intermediul ei, o lume peste care istoria culturală a așezat odată cu beatificarea și ceva din colbul uitării reînvie, se zbuciumă sub ochii noștri, permîșându-ne să asistăm uneori la o adevărată reîncarnare a statuilor. Dacă alteori autorul nu s-a putut desprinde suficient de poverile zilei și portretul sau descrierea evenimentului nu se constituie în fragment literar, intervine informația precisă, literatura e suplinită de *document*. Academia Română, Universitatea din Cluj, Muzeul Limbii Române — ca instituții; scriitorii, artiștii vremii cunoscuți de Pușcariu ne invită la un popas în epocă, la o masă a umbrelor. Autorul jurnalului e aici regizor și comentator, el dă intrarea și ieșirea din orbita zilei; personajele intră și ies, revin, adaugă o nouă secvență de viață pentru a face loc altor proiecții pe fundalul anilor.

Calitatea esențială a jurnalului e *autenticitatea*. El e un mijloc de notare primară a impresiilor, a informațiilor. Încărcătura zilei e deconectată, aşternută pe hîrtie fără o viziune de perspectivă (calculată), fără un scop aparent, îndepărtat.

E în jurnal un "atunci", un "ieri", un "acolo" consemnat la temperatura momentului social, politic, cultural și individual. Or, acest "moment" e irepetabil. Orice încercare ulterioară de reconstituire însemnează o reinterpretare, o transpunere a lui "ieri" în "azi" sau, mai bine zis, a lui "ieri" prin "azi".

În orice caz izul de epocă e preferabil considerațiilor ulterioare, savante, despre timpii trecuți — cel puțin din punct de vedere literar, psihologic, sociologic.

E autorul obiectiv sau subiectiv? Și una, și alta. Dar mai mult obiectiv, prin formăția sa familială, științifică, dar și inevitabil: e mai comod să spui adevărul decât să-l ocosești. Ocolul cere un efort de inventivitate, cere timp și contravine legii minimului efort.

Manuscisele sale poartă urma

ștersăturilor, a înlocuirii unor cuvinte mai aspre despre un contemporan sau altul, făcute de o mînă secătuită de pereză. Autorul voind să evite "zgura" subiectivismului și-a revăzut, în ultima perioadă a vieții, memoriile, pentru a oferi urmașilor un material decentat prin înțelepciunea vîrstei.

Fie că oferă adevărul — sau o felie de adevăr — despre un eveniment sau o personalitate, jurnalul este în același timp un document personal și un document de epocă. Vorbind despre alții, autorul vorbește în ultimă instanță despre sine, despre ideile, gusturile, temperamentul, prietenii și inimicuții sale.

Din paginile acestui jurnal se ridică din vreme Pușcariu, scriitorul aspirant din tinerețe, lingvistul, istoricul literar, profesorul, academicianul. El scoate din sacul cu zile al lui Kronos o amintire de familie, un popas filologic pe front, o discuție la Academie, o alergătură la minister pentru fonduri, o genuflexiune în fața unei pămîntene treceri. Sînt cîteva din filele unei vieți în serviciul științei și culturii: premise pentru ample confruntări și întregirea imaginii despre peisajul spiritual dintre cele două războaie mondiale.

Ana BANTOS

SEXTIL PUȘCARIU: BIOGRAFIE ȘI EPOCĂ

Sextil Pușcariu și-a scris memoriile într-un timp când "lumea era preocupată în exclusivitate" de actualitate, iar scriitorul, după spusele autorului, nu-și putea permite "luxul unei arte pure, al artei pentru artă, cum zicea generaționea mea". Nu-și făcea iluzii că s-ar găsi prea mulți cititori pentru un asemenea gen de literatură, deși în adîncul sufletului nutrea speranță că vor veni timpuri când "după gustul de azi, să urmeze tocmai dorința de a citi iar cărți care povestesc de alte vremuri și preocupări" (Sextil Pușcariu, *Memorii*, p. 34). Puse în acord cu experiența de o viață, *Memoriiile* sale iau forma pe care autorul consideră că trebuie să le-o dea, genul literar preocupându-l puțin. Pentru el conta să nu fie în dezacord cu propria persoană, cu propriul destin. Fără a se considera un scriitor prin vocație, autorul *Memorilor* îmbină modalități artistice incontestabile dintr-un diapazon amplu, de la notația succintă, realistă pînă la efuziunile îmbibate de romanticism. Un sentiment al frumosului specific românesc, pe care l-a depistat și în creația mai multor autori — de la cei din pericada literaturii vechi pînă la scriitorii contemporani cu el —, își lasă amprentă în permanență, punînd accent pe linia de orizont a omului de o cultură vastă și a dialectologului care, în virtutea preocupărilor sale, a cunoscut în adîncime sufletul neamului.

Memoriiile sale, privite din perspectiva literaturii de acest gen, atât de actual în ultima vreme, ar putea fi numite, parafrazîndu-l pe Paul Goma, un altfel de *roman public*. Autorul *Memorilor* a fost preocupat nu doar de notarea evenimentelor, deși aceasta a constituit un imbold preponderent

al lucrării. Drept dovedă este suficient să amintim, în calitate de argument, regretul lui Sextil Pușcariu cauzat de faptul că nu s-au păstrat însemnările zilnice ale marilor înaintași, participanți la evenimentele cu valoare determinantă pentru destinul Țării. Memoriile, considera S. Pușcariu, ar fi fost de mare folos generațiilor care au urmat. Deci, jurnalul său rezultă și din dorința de a nu lăsa "pete albe" în itinerarul unei pleiade distinse de intelectuali români pe care Sextul Pușcariu a reprezentat-o cu cinste. Dar este, de asemenea, adevărat că Sextil Pușcariu a dorit să dea expresie corelației existente între propriul său fel de a fi și epoca în care a activat, fapt demonstrat și de observația sa cu privire la punctele de tangență dintre cele trei feluri de artă: a cuvîntului, a sunetului, a culorii. Dincolo de disocierea pe care autorul o face între diverse genuri ale artei, transpare regretul de a nu fi reușit să exprime tot ce a trăit.

Ferment și reanimator al epocii în care a activat, Sextil Pușcariu se înscrie într-o familie de spiriti din care fac parte Ion Heliade Rădulescu, Bogdan-Petricicu Hasdeu, Nicolae Iorga. Cu alte cuvinte, el face parte din categoria deschizătorilor de drumuri. Despre una dintre aceste personalități, anume despre Ion Heliade Rădulescu, George Oprescu scria într-un studiu pe care îl-a consacrat și pe care l-a publicat în *Dacoromania*: "Este atâtă energie, atâtă putere de viață și de creație în omul acesta, încât cei mai mulți dintre contemporani, aproape fără voia lor, au trăit și ei într-un tempo mai repede, excitați de prezența lui" (*Dacoromania*, an. III, 1922—1923, p. 4). Sunt cuvinte care pot fi atribuite și lui Sextil Pușcariu. Aici însă, din perspectiva celor 50 de ani ce s-au scurs de la trecerea lui în lumea celor drepti și mai cu seamă ținînd cont de evenimentele ce s-au produs în ultimul deceniu, ar mai trebui menționată o trăsătură caracteristică a personalității ilustrului om de știință, anume *sentimentul datoriei împlinite*. Este necesar să relevăm acest aspect al bogatei sale biografii, "plină de copaci puternici care se

înaltă pînă în sferele albastre ale idealului", ca să utilizăm limbajul savuros și plin de expresivitate al lui George Oprescu, autorul studiului citat deja, deoarece traversăm vremuri în care noțiunea de patriotism este diminuată sau neglijată cu bună știință. Iată de ce considerăm că este important să fixăm cîteva momente mai esențiale din vasta sa activitate, ce profilează calitățile civice ale omului de știință și de cultură. Ne va preocupa felul în care s-a reflectat epoca respectivă, perioada interbelică în special, asupra lui Sextil Pușcariu, predispus să fie receptiv la șansele oferite neamului de către istorie, precum și profilul său imprimat în efigia timpului. Făcînd parte din categoria celor pe care el însuși i-a caracterizat drept "tăietori de drumuri", aşa cum, de altfel, îi apare Weigand, în dialectologie, Sextil Pușcariu, aflat pe front, trăiește, dincolo de "ceva mîndrie că trec și eu prin toate fazele marii prefaceri a lumii întregi ca părtaș activ al lor", drama adîncă a irosirii timpului prețios al tinereții. "Ceea ce e greu în război rămîne încercarea cea mare a nervilor și singurătatea, depărtarea de iubiții tăi, conștiința că-ți mânânci anii tinereții și că ești un surub neînsemnat, care trebuie să funcționeze fără să poată face nimic în afara destinației lui" (Op. cit., p. 109). Singura oază în care se regăsea pe sine și eul său inalterabil era familia, după cum mărturisesc și scrisorile, numeroase, adresate soției sale. "Echilibrul psihic și seninătatea atât de necesară spre a putea lucra știință", după cum subliniază într-o scrisoare, î se datorează soției sale, care își asuma sarcina grijilor mărunte de fiecare zi. Omul aflat sub vremi iese uneori în prim-planul însemnărilor memorialistului, ce se vede la un moment dat, în raport cu timpurile, "un pitic care n-are decît titlul de *contemporan al vremilor mari*". Onestitatea, ținuta morală, perseverența au fost decisive în ascensiunea sa. La mijloc mai era însă și concursul de împrejurări, anturajul remarcabil datorat marilor personalități ale timpului. Într-un moment, pe cînd se află la *Glasul Bucovinei*, S. Pușcariu scrie: "Dacă Nistor

va fi destul de tare să curățe pe toti păcătoșii și să nu facă tranzacții cu ei, apar zorile vremurilor bune în țărișoara asta!" (p. 361). și își continuă gîndul din care reiese consecvența cu care a servit un ideal: "Acum nu mai mi-e grija dacă băieții vor fi destul de tari ca să reziste ambicioilor și să se mulțumească cu ceea ce li se va da. Poate va fi de folos pilda mea, care am declarat lui Nistor că nu primesc nici postul de secretar general sau de serviciu, nici cel de ministru, ci voi rămîne ceea ce m-am hotărît în primul moment să fiu: directorul *Glasului Bucovinei*, ca să duc mai departe opera de semănător de idei pe care o cred mai importantă decât cea de ministru și pentru care îmi simt vocația" (p. 361). Își recunoaște, deci, el însuși vocația sa de organizator al științei: "Acolo e terenul pentru mine, nu în politica militantă" (p. 361). Modelul său este Aron Pumnul, al cărui urmaș vrednic își propune să fie. Noțiunea de oameni noi în concepția lui Sextil Pușcariu, aflat în 1919 la Cernăuți, se asociază cu cea de idealisti. Pe ei va conta și de ei va fi legat destinul neamului. Printre aceștia sînt: Alexandru Lapedatu — "ce minte limpedel!", Nicolae Iorga — "spiritul scînteietor de demult", Ion Nistor — "tot cel vechi, plin de înimă, numai ceva mai oțelit", ca să amintim doar cîteva din calificativele referitoare la persoanele de care a fost înconjurat în "lupta de idei, nu de parvenire", despre care memorialistul scrie la 1919 că e: "frumoasă și mediul e prielnic ca s-o aprecieze" (p. 359).

Pentru învingerea greutăților acelei perioade era important spiritul analitic lucid, realist și autocritic. Cu atât mai mult cu cît participantul direct la Unire a trecut prin momente de decepție provocate de "dezorientarea cumplită care ne stăpînește în clipele acestea hotărîtoare", după cum scrie autorul, avînd în vedere sfîrșitul anului 1918. A. Burac, încercînd să-l convingă pe Sextil Pușcariu să acorde funcția de ministru în București, în cazul în care Nistor avea să vină la Cernăuți, afirma: "Fiecare are calități, dar n-are autoritatea necesară și nimenei din noi n-are garanția că ar

putea să fie foarte bun, deși toti știm că ar putea fi buni". Singura ambiție a lui Sextil Pușcariu era "de a lăsa un nume bun" în Bucovina, în care s-a aflat 12 ani ca urmaș al lui Aron Pumnul. Avea, de asemenea, dorința de a părăsi politica după cele două succese frumoase: "ca inițiator al Unirii și ca (și) conducător al curentului sănătos căruia i-a pus temelia în Bucovina".

Lupta dintre lumea nouă și cea veche din Bucovina, precum și cea dintre anumite persoane (Goga — Vaida) în Ardeal, frământările curente fără seamă săt trecute prin inima memorialistului conștient de faptul că "istoria adevărată uneori n-o scrii după izvoarele oficiale, ci după însemnările incidentale ale unor contemporani, cînd aceștia nu săt preocupati de tendințe propagandistice" (p. 386). Universitatea din Cluj, caracterizată de Sextil Pușcariu drept "simbol al străduinței noastre de a ne manifesta ca un popor în ordine și ca un factor cultural de primul rang în Europa", Muzeul Limbii Române, revistele conduse de el, anuarul *Dacoromania*, numeroasele studii de istorie literară, cărțile, rezultat al mai multor decenii de activitate științifică intensă, toate constituie dovada singurei politici pe care a promovat-o, cea a muncii perseverente: "Politica de care avem nevoie și pe care trebuie să o facem cu totii e politica muncii — muncă răbdătoare și conștiincioasă de fiecare zi care îți dă adevărată mulțumire și face din tine un statonic exemplu pentru cei din jur" (p. 434). Împărtindu-și grijile zilnice pe trei direcții: Academie, Bucovina și Cluj, atunci cînd lucrurile mergeau bine, Pușcariu scria: "Orice pas pe care îl făceai era o biruință, o izbîndă nouă" (p. 345). Acestea erau ritmurile în care se ținea biografia unui mare țaintă concomitant cu biografia Țării: "E atâtă farmec în vremile ce le trăim, încât fiecare român ar trebui să fie fericit că e contemporanul vremilor frumoase pe care le-am apucat" (p. 469).

Credința nestrămutată în destinul neamului românesc este determinantă în acțiunile lui Sextil Pușcariu și în felul său de a fi în relațiile cu

oamenii. Iată în acest sens o mărturisire datând din 1917: "Fapt este că, cu toate nenorocirile ce dase peste români, în mine se întărise convinsarea că vom ieși bine din război. Credința aceasta era atât de tare încât puteam cu vorbele mele să-i mîngîi și pe ceilalți" (p. 163). Biografia savantului și a organizatorului științei românești se constituie și din atitudinea sa față de oamenii de rînd, mai cu seamă cînd aceștia se dovedeau a fi buni români. Astfel, autorul intercalează în *Memorii* istoria primarului din Moeci care a reconstruit într-un timp record un pod pe care ungurii îl aruncaseră în aer. În fraza de încheiere despre primar se conțin sentimentele sale de iubire față de neam: "Și povestea asta se potrivea de minune în atmosfera curată a muntelui, unde el (primarul — n.n.) cu toată familia muncea din greu ca să strîngă finul pentru vitisoarele lui — un fin numai flori!".

Memorii cuprind note referitoare la un număr mare de persoane, de oameni pe care i-a cunoscut pe front, precum și în timpul vietii pașnice, majoritatea acestor informații avînd un "nucleu" constant: dragostea de neam. Perseverența cu care Sextil Pușcariu urmărea calea spre împlinirea idealului este remarcabilă. Ajungînd în zile de pace și sperînd să poată gusta "odihna bine meritată", constată că lupta grea pe care a dus-o, în loc să-i slăbească pe mulți dintre ei, "ne-a oțelit puterile ca să devenim o generație vrednică de zile mari pe care le-am ajuns și care cer imperios activitate" (p. 359).

Istoria se repetă, deși nu întotdeauna. Timpurile pe care le trăim acum ne fac să fim mai atenți la cîte le-a trăit și împlinit Sextil Pușcariu, savantul și omul "receptiv la toate problemele epocii", după cum îl-a caracterizat Mircea Vaida. Dorința sa de a deveni scriitor, nerealizată, s-a transformat pe parcurs în liantul, agentul de legătură ce s-au dovedit a fi indispensabili în corelarea armonioasă a diverselor sale preocupări ce îl acaparau. Disponibilitatea sufletească, atât de necesară împlinirii unui destin de scriitor, a constituit, în cazul lui Sextil Pușcariu, fundamentalul pe care s-au

înălțat lucrările sale științifice, ca să ne referim doar la un singur domeniu de activitate. Căci, iată ce reținea Sextil Pușcariu din afirmațiile lingvistului Schuchard: "Numai iubirea... este generatoare de idei nouă, numai cînd lucrăm cu iubire sătem norocoși în lucrările noastre, fiindcă știința nu se întemeiază numai pe minte ci și pe sentiment" (p. 159).

Sextil Pușcariu a fost aidoma lui Bogdan-Petricicu Hasdeu, pe care l-a caracterizat ca fiind "înainte de toate un animator care a știut să pasioneze pe contemporanii săi". Ceea ce conferă valoare unei vieți de om, în accepția lui Sextil Pușcariu, rezidă în capacitatea de a împăca cele două contraste: idealul și realitatea. Este măsura pe care o impune în judecățile despre activitatea creațoare a înaintașilor săi și în primul rînd a lui Mihai Eminescu: "Sînt puțini cei ce suportă criza aceasta, scrie Sextil Pușcariu cu prilejul omagierii poetului, puțini cei ce, agonisindu-și experiența vieții, nu-și pierd idealul tinereții: aceștia sînt chemați să imprime timpului pecetea individualității lor" (Mihai Eminescu, în vol.: S. Pușcariu, *Cercetări și studii*, Ed. Minerva, București, 1974, p. 525-526).

Se cuvine să menționăm faptul că Sextil Pușcariu a fost printre cei care nu și-au pierdut idealul tinereții, imprimînd timpului în care au trăit pecetea individualității lor creațoare, marcată de iubire de neam și de credință în destinul lui, servindu-ne o lecție de demnitate nouă, celor care venim după el.

Lucia BERDAN
Institutul de Filologie
Română "Al. Philippide",
Departamentul de Istorie
Literară și Folclor,
lași

TEMELIA CULTURII POPULARE ÎN CONCEPȚIA LINGVISTICĂ A LUI SEXTIL PUȘCARIU

Despre Sextil Pușcariu și problemele culturii populare reflectate în opera acestuia s-a ocupat profesorul universitar clujean Dumitru Pop într-un studiu de sinteză din 1977, reluat cu ocazia aniversării a 75 de ani de la înființarea Institutului de Lingvistică din Cluj, care poartă numele ilustrului savant.

Noi ne vom referi la unele probleme de concepție, de organizare și de funcționare a unei Arhive (fie ea de lingvistică, de etnologie, de istorie literară etc.) așa cum se reflectă ele în concepția lingvistică a lui Sextil Pușcariu. La aceste probleme ne-am referit și în comunicarea prezentată la Institutul de Lingvistică din Cluj, cu prilejul aniversării menționate mai sus. Revenim asupra acestui lucru cu prilejul omagierii marelui savant, la 50 de ani de la moartea sa, pentru că problemele în discuție sînt probleme de largă perspectivă interdisciplinară și se vor relua în fiecare epocă și de fiecare dată trebuie să pornim de la ilustrele modele lăsate de înaintemergătorii și gînditorii acestui neam. Noi am numit această concepție a lui Sextil Pușcariu (la care ne vom referi imediat) **modelul Sextil Pușcariu**. Am avut în vedere că acest model trebuie judecat în raport cu ceea ce se realizase înaintea sa în domeniul

culegerii și publicării materialelor de cultură populară și cu cîștigurile moderne pe care generația sa le dobîndise în străinătate, cînd, pe durata studiilor, a putut fi în contact cu cele mai noi direcții în lingvistică, etnopsihologie, cultură în general. Trebuie ținut seama, de asemenea, de rolul deosebit de mare ce revine Transilvaniei în cunoașterea și valorificarea creației populare, încă din epoca de formare a culturii naționale. Toate manifestările de creație populară orală erau privite de învățății ardeleni ca valori ale bogatei noastre tradiții culturale, ca izvoare ale istoriei noastre, ca argumente, alături de limbă, istorie, pentru ideea unității românești, a continuității de neam și de teritoriu. Presa transilvană a avut un rol hotărîtor în stimularea acțiunii de culegere a folclorului. Impresionantul **Program** publicat de George Bariț în "Foaie pentru minte, inimă și literatură" din 7 mai 1838 avea caracter mobilizator și patriotic. Cine va culege și va trimite creații populare spre publicare "va pune merit nu puțin pentru nația sa". Apelul său se adresa, deopotrivă, și românilor din celelalte provincii românești. Adunate nemijlocit din gura poporului, "neschimbate, neatinse", "originale cum sînt, ai putea să scrii tomuri întregi" ("FPMIL", 29 decembrie 1838).

Concepția lui Sextil Pușcariu privind cultura populară în general, modul de abordare, datorеază mult direcției noi, erudite, imprimate în Academie de savantul B. P. Hasdeu în discutarea culturii populare și a modalității ei de valorificare și studiere științifică. Metoda comparativă impusă de B. P. Hasdeu în studiile și lucrările ce se discutau în Academie avea menirea să evite exagerările în apreciere și să releve tocmai originalitatea noastră în cultura populară, parte a patrimoniului universal. Sextil Pușcariu nu a avut numai vocația de om de știință, de om de cultură, dar și pe aceea de organizator de instituții științifice: al Universității clujene, al Muzeului Limbii Române, al Muzeului Etnografic al Transilvaniei, al Societății Etnografice Române și al Arhivei de Folclor a

Academiei Române. Înă la inițiativa lui Sextil Pușcariu, Ovid Densusianu ceruse prin intervențiile sale în dezbatările Academiei, în 1920 și 1924, să se înființeze o Arhivă de Folclor pe lîngă Academie, care ar permite, pe baza unui plan sistematic de culegere și publicare a materialului de literatură populară, scoaterea unei Enciclopedii a folclorului român și a unui Atlas folcloric. În 1927 ia ființă, pe lîngă Ministerul Cultelor și Artelor, Arhiva Fonogramică, condusă de prof. George Breazul, iar în 1928, la inițiativa lui Constantin Brâiloiu, ia ființă Arhiva de Folclor a Societății Compozitorilor Români, condusă de acesta. Sînt primele forme instituționalizate, care adunau rezultatele muncii mai multor generații, nu atât ca materiale culese, cît, și ca dezvoltare a acestei idei, ce își propuneau de la început, alături de o deschidere internațională, mai ales o deschidere către propriii cercetători, către toți cei interesați și pregătiți să poată întreprinde studii științifice asupra creației populare. Prin intensa sa activitate la Academie, Sextil Pușcariu a receptat aceste direcții științifice și s-a ralat lor, prin formația sa de om de știință de stil enciclopedist. A avea mereu o viziune deschisă spre mai multe domenii, în același timp, este o condiție necesară unui creator de metodă, de școală, de instituții. Sextil Pușcariu a mers pe urmele lui B. P. Hasdeu, atât în ceea ce privește concepția largă, cuprîzătoare, asupra culturii populare, domeniul de interes și de studiu pentru mai multe discipline, cît și ca metodă de abordare științifică. În privința culegerii literaturii populare, Sextil Pușcariu a avut posibilitatea să dezvolte această etapă premergătoare cercetării propriu-zise, datorită specializării sale ca lingvist, pentru care forma, circulația, frecvența cuvintelor au un interes covîrșitor. D. Pop în studiul citat, **Sextil Pușcariu și cultura noastră populară** (din "AMET", 1977, p. 386), reproduce un pasaj dintr-un manuscris din octombrie 1929, în care se relevă clar această concepție: "Așa cum se pierd particularitățile de grai, vedem pierzîndu-se,

deodată cu progresele civilizației nivelatoare, urmele culturii populare, în înfățișarea ei materială (etnografie) și spirituală (folclorul)". Apud același autor, D. Pop, găsim într-o scrisoare a lui Sextil Pușcariu ideea că "e însă timpul suprem ca să se culeagă aceste dovezi în strînsă legătură cu viața patriarhală... de o bogătie și valoare științifică mai mare decât la cele mai multe popoare". De relevat aici, în afara ideii privind iminența culegerii dovezilor de cultură populară (materială și spirituală), o idee cu care se confruntă și mai acut cultura populară la acest sfîrșit de secol, și anume cea a raportului dintre **rural și urban** (problemă dezbatută și la recentul Simpozion Național de Etnologie, desfășurat la București, având genericul **Folclorul și etnografia sub cupola Academiei Române**, 8–12 iunie 1998).

În sesiunerea generală a Academiei Române din anul 1932, Sextil Pușcariu cerea printr-un memoriu luarea de măsuri pentru organizarea culegerii și conservării materialului folcloric românesc: literatură, obiceiuri, credințe etc. și propunea înființarea unei Arhive de Folclor. În ședința din 26 mai 1930, Secția Literară din Academie, în care fusesese ales academician Sextil Pușcariu, hotără înființarea Arhivei de Folclor, care urma să funcționeze în localul Muzeului Limbii Române din Cluj, al cărui director era Sextil Pușcariu. Organizarea acestei Arhive a fost încredințată, la propunerea lui Sextil Pușcariu, lui Ion Mușlea, care trebuia să redacteze și "Anuarul Arhivei de Folclor". Ideea-program a acestei Arhive, enunțată de Ion Mușlea în articolul **Academia Română și folclorul**, din "Anuarul Arhivei de Folclor", an I, 1932, p. 6, era aceea după care "Cea mai importantă chemare a Arhivei socotim că este organizarea unei culegeri cît mai grabnice a materialului nostru folcloric", deci, aceeași idee a iminenței culegerii materialelor de cultură populară, ca bază pentru viitoare studii științifice, enunțată, cum am văzut, în lucrările lui Sextil Pușcariu. Publicația "Anuarul Arhivei de Folclor"

era menită a înlocui cunoscuta colecție "Din viața poporului român", editată de Academie atâtva ani și care ajunsese să fie sufocată de materiale mai mult sau mai puțin autentice. Cu această nouă publicație, consideră și Mircea Eliade în 1935 în articolul **Arhiva de folclor** (din "Vremea", 27 noiembrie 1935, p. 2), "se va pune definitiv capăt diletantismului folcloric din România, care, ca și celealte specii de diletantism, a dăinuit prea mult". Ion Mușlea lansase un "Apel către Învățătorii satelor", care erau rugați să trimítă "tot ce se poate culege ca material folcloric în ținuturile lor de baștină și să furnizeze anumite informații pentru cercetătorii din țară și din străinătate", pe baza unor chestionare speciale. Acesta era sfatul lui Sextil Pușcariu, care, ca și înaintașul său de renume, B.P. Hasdeu, considera chestionarele importante ca orientare generală, un fel de schiță pregătită pentru viitoarele cercetări, un preambul al unei cercetări propriu-zise. Ideile lui Sextil Pușcariu în privința organizării și ființării științifice a unei Arhive de Folclor sînt preluate și popularizate de colaboratorii săi în buletinul "Culegătorul" (1933) al Arhivei Etnografico-Folclorice a Muzeului Etnografic din Cluj, și anume Romul Vuia și Ion Chelcea. Nu este întîmplător deci că Ion Chelcea a fost chemat la Iași să organizeze Muzeul Etnografic al Moldovei și a devenit fondator al acestei importante instituții de cultură din capitala Moldovei. Într-un articol consacrat ființării și dezvoltării Arhivei Muzeului Etnografic din Cluj, Ion Chelcea enunță, pe urmele maestrului său Sextil Pușcariu, ideea modernă că: "Arhiva nu are în vedere numai simpla adunare de material, ci și folosirea lui, prin faptul că este pusă la dispoziția oamenilor de știință atunci când vor să studieze manifestările de ordin spiritual ce se leagă de ființa poporului nostru, precum și de a popoarelor conlocuitoare" (în "Culegătorul", I, 1933, nr. 1, p. 6).

Ideea culegerii materialului folcloric paralel cu materialul lingvistic necesar studierii graiurilor, întocmirii atlaselor lingvistice regionale, își are

sursa și în mișcarea lingvistică europeană, dar și în tradițiile culturale autohtone de la B. P. Hasdeu încocace. În legătură cu concepția clară despre Arhiva de Folclor, Ion Mușlea sublinia următoarele aspecte, de comun acord cu concepția și îndrumarea maestru-lui său Sextil Pușcariu: în primul rînd trebuie conservat și aranjat astfel ca să nu rămînă un material mort; urmează alcătuirea unor cataloage tematice, geografice. Scopul acestora este de a fi puse la dispoziția cercetătorilor. De asemenea, Arhiva va întreține legături și cu instituțiile similare din străinătate, pe care le va servi cu informații din domeniul românesc (Ion Mușlea, *Academia Română și folclorul*, AAF, I, 1932, p. 7).

Toate aceste elemente discutate pînă aici relevă locul culturii populare în concepția științifică a lui Sextil Pușcariu, ca parte a cercetării lingvistice, ca temelie a unor serioase și profunde studii de deschidere interdisciplinară, în care rezultatele unui domeniu pot servi ca argumente științifice și într-un domeniu apropiat. Numai astfel o cercetare se întregeste, dobîndește o profunzime și o libertate a ideilor care pot circula, precum cuvintele, dintr-un loc în altul. Punerea acestui valoros material de spiritualitate populară la dispoziția folcloristului, lingvistului, istoricului, muzicologului, teologului, filosofului este, aşa cum au gîndit și au făcut marii noștri înaintași, printre care și savantul Sextil Pușcariu, un act de probitate științifică, de necesară deschidere spre noi orizonturi ale cunoașterii. și în contemporaneitate, o cercetare modernă nu se poate face decît coroborînd rezultatele muncii mai multor discipline, utilizînd surse de informații căr̄ se poate de exhaustive. Or, nu toate marile arhive de folclor pe care le avem astăzi manifestă această deschidere necesară pe care ne-au recomandat-o înaintașii, cărturarii acestui neam. Uneori rațiuni și orgolii personale obstrucționează cursul firesc al cercetării, împiedică accesul cercetătorului, din orice colț al țării ar fi, la un material care nu aparține numai unei anumite regiuni sau zone, ci ne aparține nouă, tuturor. Am

pledat pentru această idee, cu argumente științifice, în studiul nostru **Integrarea cercetării științifice în Arhivele de folclor**, publicat, spre dezbatere, în revista "Academica", nr. 2, februarie 1993. Nici unul dintre conducătorii cunoștinelor arhive de folclor din țara aceasta nu a avut nimic de comentat. Lucrurile au rămas cum le știm. Fiecare se descurcă cum poate și cum are noroc. Oricîte materiale ar publica dintr-o arhivă alcătuitorii acesteia, nici unul dintre ei nu va putea valorifica imensa cantitate de material pentru a pune în circulație dovezile științifice de care avem nevoie în diverse studii. Prudența exagerată de care s-au înconjurat unele arhive nu aduce decît prejudicii adevărului științific. Din fericire, în buna tradiție a școlii clujene, Arhiva de Folclor Ion Mușlea poate fi consultată de specialiști. Organizînd Muzeul Limbii Române și Arhiva de Folclor, Sextil Pușcariu s-a gîndit să inaugureze și o sală de lectură, unde specialiștii să poată consulta ceea ce îi interesează. "Simpla adunare de material nu conduce nicăieri — spunea Mircea Eliade în articolul citat **Arhiva de Folclor**. În afară de adunarea, păstrarea și clasarea documentelor folclorice, se pune problema înțelegerii lor, a semnificației lor spirituale." Pentru aceasta este nevoie de o reprezentare larg națională, și nu regională, a fenomenului folcloric, de o colaborare între arhive, de un schimb de informații și de un acces științific dirijat și controlat al specialistului. În acest sens, exemplul marilor înaintași, printre care și **modelul Sextil Pușcariu**, rămîne mereu **carte de învățătură și de recitire**.

Alexandru BANTOS**SEXTIL PUȘCARIU —
DIRECTOR
DE PUBLICAȚII**

La 4 ianuarie 1917, în ziua cînd împlinea vîrsta de 40 de ani, Sextil Pușcariu nota în jurnalul său, prefigurînd parcă derularea unor evenimente epocale pentru neam: "... îmi dau seama că anii tinereții au trecut și începe vremea cînd nu mai trăiești, numai pentru tine, ci mai ales pentru alții". "Acesti alții sînt înainte de toate copiii mei." "Dar alții mai sînt toți de un neam cu mine." Astfel medita omul care reușise deja să acumuleze o vastă experiență de viață, inclusiv în plan științific, pedagogic și cultural. După strălucitele studii făcute în străinătate, după aprecierea ce i se făcuse la numai 29 de ani de către Academia Română, după prestigiul pe care și-l dobîndise în rîndul oamenilor de știință din mai multe țări, între care Austro-Ungaria, Franța, Polonia și, desigur, România, sosise, în sfîrșit, timpul ca Sextil Pușcariu să-și pună în serviciul unei cauze mari, nobile, talentul de organizator, calitățile alese de cercetător științific, intuiția de om politic onest, format în spiritul democrației autentice. Profesorul Sextil Pușcariu era pentru tineretul bucovinean — potrivit afirmațiilor lui Nicolae Iorga făcute încă la 1908 —, "prin învățătura, metoda sa științifică, talentul său de scriere și vorbire, caracterul său hotărît și purtările sale afabile, un om providențial".

Atunci, la început de an 1917, anul demarării unor primeniri atât de spectaculoase în lume, dar și în provinciile românești aflate sub călcii străin, Sextil Pușcariu era decis să accepte cu luciditate surprizele destinalului. Iată de ce, asemenea lui Iancu Nistor, prietenul său, "nu înțelege să

rămînă izolat la catedra sa, ci se aruncă cu tot elanul temperamentului său în toiul luptelor politice". Politica era interpretată de Sextil Pușcariu în sensul de luptă pentru izbînda românilor.

Încă în 1912, împreună cu Iancu Nistor, la Bran, au pus la cale "încercarea unei acțiuni de luminare a opiniei publice printr-un periodic [...]. Vroiam să păsim fățis împotriva politicianilor care uitau marile interese românești în meschinele lor lupte de partid".

Periodicul jînduit de cei doi bărbăți avea să devină *Glasul Bucovinei*. "Glașitii" sau "republica glașită" — cum își ziceau cu ușoară ironie colaboratorii primului ziar românesc independent din Bucovina — au înțelește, în special grație lui Sextil Pușcariu, influență pe care o poate exercita presa asupra conștiinței poporului. Este actuală și astăzi pentru Nordul Bucovinei, pentru Basarabia, dar chiar și pentru Țara raționamentul înaintașului: "O sută de adunări populare nu pot face ceea ce o bună gazetă zilnică poate îndeplini cu usurință: formarea unei opinii publice, adeptii înflăcărăți ai unei idei". Condiția obligatorie fiind, desigur, ca "periodicul" să fie în mîna unor oameni luminați, pricepuți, care fac "politica neamului", ci nu a unor partide.

În plan cronologic *Glasul Bucovinei* este primul ziar ctitorit de Sextil Pușcariu, este publicația ce a dezvoltat calitățile sale de conducător, dar și de publicist neîntrecut, capacitatea lui de a aduna în jurul unor idei de importanță majoră oameni de cultură, fruntași ai vieții publice, pături sociale.

Este antologică împrejurarea în care a apărut acest ziar. La sfîrșitul anului 1918 știrile de peste Carpați și din Țara-Mamă înțîrzieau sau se dovedeau a fi foarte puține. Erau suficiente însă semnalele pentru a decide că momentul oportun a sosit. "Acum da, vom începe!" îi răspundeau cu promptitudine Sextil Pușcariu nerăbdătorului Alecu Procopovici, elevul și apropiatul său, la 11 octombrie 1918. "De acum, rămas bun cărti și hîrțoag! Cine știe cînd vor sosi vremurile să mă pot retrage iar din vîrtejul vieții publice cu voi, în

liniștea camerei de lucru!" — consemnată în aceeași zi profesorul și omul de știință, dar înainte de toate cetățeanul Sextil Pușcariu.

Ideea viitorului ziar care urma să dea curs voinei naționale bucovinene avea să fie plămădită în casa lui Isidor Bodea, medic din Cernăuți. Alături de un grup de oameni energici, precum și-au dovedit și încercat Nistor și Gheorghe Tofan, Pușcariu va reuși să crească o nouă direcție în politică, să concentreze toate forțele în jurul unui ideal înalt, peste vrăjmășile politice din acea vreme, ideal care atât în Bucovina, cât și în Transilvania, era eliberarea de sub dominația străină și unirea cu România. Mai târziu doctorul Octavian Gheorghian, referindu-se la esența activității publiciștilor de la *Glasul Bucovinei*, preciza: "am ajuns să avem și noi un jurnal care să reprezinte interesele românești fără considerare de partide". Primul număr al ziarului l-a scris în întregime Sextil Pușcariu. Evenimentele se derulau vertiginos, încât unele articole trebuiau să schimbeze cualtele chiar în timpul când se tipărea ziarul. Din provinciile locuite de români soseau semne de încurajare. Lucru firesc, deoarece intenția *Glasului Bucovinei* chiar de la bun început a fost de a informa cititorii asupra celor ce se petrec în toate provinciile românești. Mai târziu, când Sextil Pușcariu îi cerea lui Ion Nistor, aflat la București, să angajeze corespondenți pentru *Glasul Bucovinei* și din alte zone, acesta îi răspundea: "attitudinea gazetei este foarte bună. Fiți energici și trebuie, căci numai așa ne vom impune. Sunt oameni care ascultă numai de frică". Mai târziu ziarul cucerise o faimă bună și devenise o adevărată tribună a vinerilor acestei părți de țară. Autoritatea crescândă a publicației este probată și de mărturisirea telegrafică din 12.04.1919 trimisă de Ion Nistor lui Sextil Pușcariu: "nu voi face nimic, fiți siguri, fără avizul republicii *glasiste*".

Programul bucovinenilor, purtând un titlu semnificativ și sugestiv — *Ce vrem?*, datat 11 octombrie 1918, ziua inițierii lui, este răspicat, conținând formulări curajoase, care, așa cum

observa cineva dintre exegetai, poate oriind figura cu cinste în marile antologii ale demnității naționale. Redactorul acestui program, nespecificat din motive lesne de înțeles, a fost Sextil Pușcariu, care de aici înainte va juca un rol foarte important în determinarea strategiei procesului de unire a Bucovinei cu Țara. În momente de justificată derută sănătatea stabilitatea liniile directoare ale unei atitudini politice ferme, democratice: "Vrem: să rămânem români pe pămîntul nostru strămoșesc și să ne ocîrmuim singuri, precum o cer interesele noastre românești; Nu mai vrem: să cerșim de la nimeni drepturile care ni se cuvin, ci în schimbul jertelor de sine aduse în acest război — jertfe, mai dure-roase decât ale altor popoare — prețindem: ca împreună cu frații noștri din Transilvania și Ucraina, cu care ne găsim în aceeași situație, să ne plăsmuim viitorul care ne convine nouă în cadrul românismului".

Glasul Bucovinei, așa cum observă cercetătorii acestui segment din activitatea lui Sextil Pușcariu, dă măsura unei înțelegeri și a unei receptări corecte a ceea ce era numită **chemarea vremii**: "simțim că astăzi nu mai e putere să ne poată opri din drum, și precum cincizeci de luni am fost gata în fiecare zi să ne dăm viață fără să ne întrebăm de ce, acum, cu atât mai bucuros o aducem prin os, de va trebui, căci știm ce ne va urma: o energie de fericire pentru neamul nostru".

Căpitan în armata austro-ungară, directorul *Glasului Bucovinei* riscă pentru articolele sale Curtea Martialisă. Consecințele, deși le știa, își se păreau puțin periculoase, mai dramatică și irecuperabilă era considerată însă pierderea momentului oportun de a acționa. Incompatibilă cu fermitatea și curajul adeptilor săi era atitudinea ezitantă a unor contemporani care își schimbau opinile peste noapte. De-a dreptul nostrim este consemnarea de la 3 noiembrie 1918: "Am cunoscut proclamația ce era să se publice în fruntea foii și pe care aveam să o îscălăm totuști, ca să-o acoperim cu numele nostru și să ne assumăm toată răspunderea. Penibil a fost momentul când unul

S. Pușcariu, V. Cioflec și O. Goga

dintre cei prezenți s-a rugat ca numele lui să nu fie tipărit; având el o chestie pendentă la Guvern, ar dori să participe deocamdată numai cu sufletul între noi". Sextil Pușcariu continuă: "După frumoasele cuvinte ale unuia dintre noi (care a adăugat în alineatul din proclamație cuvintele "în cadrul românismului"), în contrapunere cu formula lui Onciu: "ca să dispunem singuri de soarta noastră" — n. n.), s-a primit unanim să tipărim și aceste cuvinte, care anunțau unirea".

Același entuziasmat, a doua zi, împreună cu altul, a cerut să-și steagă îscălitura, căci s-a răzgândit și a găsit că nu e "conzult să aparem cu un astfel de program revoluționar". Între altele fie spus, asemenea "conzulturi" au determinat o întorsătură reprobabilă și evenimentelor din Basarabia de după '89.

Dar să revenim la replica drastică pe care întotdeauna calmul, potolitul Sextil Pușcariu a adresat-o oponentului: "La un moment dat Onciu îmi spuse între patru ochi: nu uita că ești căpitan în armata austriacă și că generalul Fischer are puteri dicreționale în Bucovina. O vorbă din partea mea și mîine ai apucat drumul trădătorilor de Patrie! I-am răspuns: sînt gata să port toate consecințele. Dar una s-o știi: nu va trece un ceas după ce Fischer va fi pus mîna pe mine și dumneata nu vei mai fi între cei vii!".

Celor care încercau să introducă elemente de derută, celor care, dînd curs politicii de partid, se contrapuneau mersului firesc al lucrurilor, Sextil Pușcariu le reproşa categoric: "Domnilor, noi am plecat cu trenul fulger, spre o țintă de la care nu ne vom mai abate. Dumneavaoastră ați scos capul pe fereastră ca să vedeți pe unde trecem și vîntul v-a luat pălăria. Acum vreți să trageți frîna de alarmă, pentru ca de dragul pălăriei să oprim trenul? Să creadă lumea că locomotiva noastră are un defect? Mai bine coborîți binișor la prima stație, întoarceți-vă și lăsați-ne pe noi să mergem înainte!".

Și după 1989 unii și-au pierdut pălăriile și, cu părere de rău, trenul fu opri la prima stație, după care noi tot dăm îndărăt. La 1919 însă, *Glasul Bucovinei* a încercat și a reușit să spulbere mai ales "ultimul rest de respect și teamă față de Austria, ultima rămasită de admiratie pentru armatele germane, pe care mulți nu voiau să le credă încă biruite și să pregătim terenul pentru o încredere oarbă și necondiționată față de România".

Referitor la această etapă din activitatea sa, Sextil Pușcariu, care deja se afirmase ca publicist, ca om politic ce știe să convingă și să mîlizeze pentru anumite idei, scria mai tîrziu, în 1927, la 4 ianuarie: "Toamna lui 1918 a fost desigur punctul culminant în viața mea, căci ea aduse acea

orgie de fericire pe care am aşteptat-o o viaţă întreagă, pentru care erau acordate toate coardele sufletului meu strunit pentru acest ideal. Rolul pe care l-am avut eu însumi la această unire a fost destul de mare pentru ca să am în suflet mulțumirea că am contribuit și eu, după puteri, în realizarea visului".

Sextil Puşcariu a avut mereu conștiința că trebuie să fie un martor activ al marilor frământări, un angajat permanent în raport cu vremea și cu marile ei probleme. Una dintre trăsăturile definitorii ale publicisticii sale, puse și în centrul activității publicațiilor pe care le-a condus timp de 30 de ani, a fost respectarea adevărului, promovarea unei opinii oneste, care să răspundă intereselor cetățenești și naționale. În acest sens Sextil Puşcariu consema: "Conștienții de răspunderea ce o ia asupra sa cel ce are chemare și puțința de a forma opinia publică, grija noastră de căpetenie va fi să ne ținem la înălțimea unei prese cinstite. Vom căuta să ne păstrăm independența în orice condiționi, sprinjind, fără a face cult de persoane, pe cei ce vom avea convingerea că merită ajutorul nostru care nu se va degrada, însă, niciodată la nedemne laude de reclamă". Cît de actuale să intăceste deziderate cuprinse într-un articol din 13 ianuarie 1919 și cum s-ar schimba fața presei dacă publiciștii noștri ar urma barem partjial îndemnul lui Puşcariu de acum 80 de ani.

Scrisorile către Ion Nistor publicate recent într-o serie nouă a *Glasului Bucovinei* evocă vremuri trăite de niște oameni cu bună pregătire științifică și spirituală, cu marea dorință de a-și vedea țara întregită, cu certitudinea că militează pentru un alt destin al ei. "Mai tîrziu, odată, cînd cercetătorii vor căuta să reînvie, din firele *Glasului*, vremea de azi, în sufletul lor va trebui să se nască acel sentiment de admirație sinceră față de generația care a făcut unirea Bucovinei și a susținut-o, pe care noi îl avem cînd vorbim de epoca Hurmuzachiștilor și Kogălnicenilor...". Si în continuare: "Cum vezi din tipăriturile alăturate, am să scot la 1 ianuarie o revistă al cărei scop principal este să

arătăm străinătății că în țară la noi există o bună înțelegere și colaborare cu minoritățile" (Cluj, 17.11.23). Această publicație deveni *Cultura*, reprezentînd o largă deschidere pentru știință, literatură, artă în general și care urma să tipărească articole scrise în limbile franceză, maghiară și germană. Proiectată să apară de 6 ori pe an, *Cultura* se stinge după o existență de numai 4 numere (ianuarie—iulie 1924).

Destinată cunoașterii reciproce și apropierii prin cultură a românilor și a reprezentanților minorităților conlocuitoare, *Cultura* își propunea să fie "un organ de legătură intelectuală", avînd menirea să prezinte imaginea reală și complexă a vieții literare, artistice și științifice din România. În articolul-program al acestei publicații neobositul Sextil Puşcariu concretiza: "Despărțiti de orice influență politică, noi vom avea curajul opiniilor noastre, dar vom păstra imparțialitatea la care ne obligă respectul nostru reciproc. Pornim la drum, cu speranța că va crește numărul celor care își întind mîna prietenese, deasupra baricadelor efemere, luînd drept deviză cultura".

La începutul deceniului patru Sextil Puşcariu citorește o altă revistă — *Drumul nou*. Este un cotidian cu o durată de 168 de numere de la 11 mai 1931 pînă la 7 decembrie 1931. Publicația rămîne importantă pentru angajarea politică și socială a lui Sextil Puşcariu în realitățile vremii sale, pe care le receptează cu luciditate și cu speranță de a le influența prin atitudine militantă. Articolul-program al revistei subliniază: "... Înțelegînd *Glasul vremii*, care ne cheamă la o mobilizare civilă, vom duce lupta grea de fiecare clipă, împotriva politicianului acaparator, a incapacității cocoțate fără rușine la cîrmă, a necinstei ce a dat iamă în banul public și a cinismului exploatatorilor nesăturați ai celui mai răbduriu dintre popoare".

Sextil Puşcariu își punea mari speranțe în viitorul unei asemenea publicații, dar, cu regret, realitatea crudă a dezmințit încrederea ilustrului savant. Deși revista își propunea "să lupte pentru unitatea sufletească a

românilor de pretutindeni, cerînd ca Ardealul să-și dea toată contribuția sa la încheierea României, și pentru ca să întărească credința sa într-un viitor mai bun", publicația își încetează activitatea. Dispariția publicației este considerată de către directorul ei "o dovedă că la 13 ani de după unire — un organ independent, apărător al politicii românești în afară de măruntele preocupări de partid, nu poate dăinui în Ardeal". "Nu din cauza vreunei pane ne-am oprit în cale, zice cu durere autorul, ci ducem mașina la garaj fiindcă ne-a încetat benzina. O facem cu mult regret, dar încredințăți că ea va trebui pornită în curînd și tot numai pe drumul nou pe care atîții cititori ne-au urmărit cu credință".

De altfel, problema, cum am zice astăzi, mijloacelor financiare, l-a preocupat pe Sextil Pușcariu îndelung și cu referință la toate cele 4 publicații fondate. Ultima despre care pomenim, dar care se înfățișează după importanță înaintea celorlalte, este, desigur, *Dacoromania*, publicație de anvergură pentru timpul când a apărut, 1920 — 1948. Întemeiată și condusă de Sextil Pușcariu pînă în 1943, când se publică sub conducerea unui comitet de direcție, revista apare pentru ultima dată în 1948. Cea mai importantă revistă lingvistică a vremii pusă la cale de marea Sextil Pușcariu își încheia existența cu aceste zgîrcite, insuportabil de laconice rînduri: "În ultimul moment primim vestea morții prof. Sextil Pușcariu, fondatorul Muzeului Limbii Române și al Buletinului "Dacoromania". A îtî au putut relata foștii săi colegi, constrînsi să treacă sub tăcere numele lui Pușcariu, pentru care conducerea celor patru publicații a însemnat o experiență dificilă, o aventură spirituală, necesară vremii respective, dar și declansării potențelor spirituale ale savantului și cetățeanului Sextil Pușcariu.

Grijă manifestă întru a asigura apariția acestei importante publicații este evidentă în mai toate dările de seamă: ce prefațau sau încheiau revista tipărită, de regulă, din cauza lipsei de mijloace financiare, cu înțîrzieri. "Nici Dacoromania, al cărui

manuscript în cea mai mare parte era gata în iunie 1920, n-a putut apărea la timp. Institutul de Editură și Arte Grafice "Ardealul" din Cluj, înțelegînd că o casă de editură trebuie să sprijinească, "chiar cu riscul nerentabilității", publicațiile științifice primi în editură *Dacoromania*. În mod firesc, această carte se culegea în timpul când tipografia nu era ocupată cu alte lucrări cu termen "Fix", ceea ce expli- că înțîrzierea ei. Cheltuielile nu puteau fi prea mult urcate prin procurarea unei hîrtii mai bune și a unor semne diacritice speciale sau prin prea multe corecturi" (*Dacoromania* 1921, p. 565—566.)

În raportul anual din revista pe anii 1921—1922 Sextil Pușcariu nota următoarele: "Dintre lucrările ce aveau să se tipărească în "Biblioteca Dacoramaniei", din cauza lipsei de fonduri și refuzului primit de la diferite case editoare, nu s-a putut imprima nici una; deși afară de cele trei anunțate în buletinul pe anul trecut (p. 565) mai așteaptă, gata de tipar, o a patra lucrare". La rubrica "Gestiunea financiară" era precizat că din buget parveniseră 60000 lei, de fapt, 54000 lei, după scăderea taxelor, necesitățile pe acest an indicau însă 251600 lei. Deficitul, aşa cum se procedează adesea și azi, urma să fie acoperit prin donații care îl punneau pe marele om de știință într-o situație umilitoare, dar pe care nu o putea evita, și care, de fapt, nu-l stînjenea, deoarece apariția revistei era mai importantă decît orice. Consemnînd în fiecare număr motivele înțîrzierii și exprimînd cititorilor scuzele de rigoare și dorința de a ajunge timpuri când Buletinul Muzeului va apărea cu regularitate, în 1943 Sextil Pușcariu în al său, de altfel, ultim cuvînt de încheiere la *Dacoromania* notează: "Nădăduim că de aci înainte vom fi scutiți de asemenea înțîrzieri a lucrărilor..." .

Cuînd lucrurile aveau să ia altă întorsătură, potrivnică, vreme îndelungată, *Dacoromaniei* și înregii moșteniri pușcariene.

Abia acum recuperăm opera și ilustrul nume ale lui Sextil Pușcariu, care a fost, parafrazîndu-i spusele, un adevărat semănător de idei.

Nicolae MĂTCAS
Chișinău

AERE PERENNUS

În opinieala sa de a-i face pe moldoveni (care și ei pînă la urmă tot români sînt) prezenti în istorie cu mult mai înainte decît românii și de a atesta denumirea de "limbă moldovenească" cu mult mai devreme decît cea de "limbă română", münchenhausenul nostru autohton P. P. Moldovan a orbit cu totul, pentru că acolo unde-i scris "valah", "valahă" sau "român", "română" el vede și citește un singur cuvînt pe care l-a învățat la școala propagandistică sovietică de îndobitoare a maselor: "moldovean", "moldovenească". Se conduce, adică, de principiul extrem de reușit experimentat și aplicat de propaganda comunistă: spune-i unui om din zori pînă-n seară că el e cocoșat și acesta se va cocoșa neapărat. Aplicat la cazul nostru, principiul ar suna astfel: spune-i unui român basarabean sau transnistrean zi și noapte că el nu-i român și nu vorbește românește, ci e moldovean și vorbește moldovenește, și el pînă la urmă va accepta să declare că e moldovean și grăiește moldovenește. Cu o asemenea "convincere" și "educație", vorba ceea, și ursul va începe a juca, și privighetoarea a lătră...

P. P. Moldovan declară *ex urbi et orbi* că "denumirea **moldovenească** pentru limba romanică vorbită de moldoveni a fost atestată documentar, după cum afirmă O. Densusianu, de acum în anul 1485 în tratatul lui Ștefan cel Mare cu Polonia semnat în Camenița"¹ și, drept "dovadă", reproduce o notă a diacului regelui polon la acest tratat scrisă în latinește: "*Hec inscripcio ex valachico in latinum versa est, sed rex ruthenica lingua scriptum accepit*". Am subliniat în textul latinesc al notei adăugate de secretarul regelui polon Cazimir

cuvintele "ex *valachico*", care nu înseamnă altceva decît "din *valahă*" (adică, în traducere: "din română", dacă ne amintim că străinii îi numeau pe români *valahi*, iar limbii acestora îi spuneau *valahă*), dar care lui P. P. Moldovan î se năzard cu totul altfel (așa cum ar vrea el să le vadă): "din *moldovenește*". Fii atent, iubite cititorule: În textul original, scris de diacul polon în latinește la data de 15 sau 16 septembrie anul 1485, se vorbește de o limbă *valahă* și nici urmă nu e de vreo limbă moldovenească, așa cum declară Moldovan-ul nostru. Ba încă îl mai implică în afacerea să murdară pe reputatul lingvist de talie universală O. Densusianu, care, așa cum am demonstrat în articolul "Unde și cînd a vorbit Densusianu despre o limbă moldovenească?"², numai despre o limbă moldovenească n-a putut vorbi nicicînd. Pentru că, în convingerea marelui lingvist, există o singură limbă vorbită de romanici răsăriteni (altfel spus, de români ardeleni, munteni și moldoveni): limba română.

Cum de-i trece prin gînd anonimului să spună că denumirea "moldovenească" e atestată documentar deja la 1485 cînd din text se vede clar că e vorba de o cu totul altă denumire: "din *valahă*" (*ex valachico*). Ca să ne dăm seama de tertipul la care recurge iluzionistul nostru, e cazul să vă atenționăm că, în continuare, el dă traducerea fragmentului latinesc din nota diacului polon în versiunea lui Ioan Bogdan, care, la 1913, editase la București documentele originale din timpul domniei lui Ștefan cel Mare cu traducerea acestora în românește și cu precizările și comentariile de rigoare. Să urmărim, deci, cum îl citează el pe Ioan Bogdan: "*Hec (la Bogdan cuvîntul începe cu literă mică — N.M.) inscripcio ex valachica (la Bogdan: ex *valachico* — N.M.) in latinum versa est, sed ex (la Bogdan: sed rex — N.M.) ruthenica lingua scriptum (la Bogdan: scriptam — N.M.) accepit*", ceea ce înseamnă că textul latinesc al tratatului (la Bogdan: tractatului — N.M.) din 1485 a fost tradus din **moldovenește** sau

românește (subl. lui I. Bogdan, precizează anonimul. E adevarat, numai că Bogdan pune pe locul I termenul "din românește": "**din românește S. moldovenește** — N.M.), pe cînd originalul dat regelui era rutenesc" (I. Bogdan. Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. II, Buc., 1913, p. 373)³. Dat fiind că am încercat să explicăm în alt articol⁴ de ce după cuvintele "din românește" Ioan Bogdan adaugă: "**S. moldovenește**", aici îi vom atrage cititorului atenția că denumirea pe care traducătorul român I. Bogdan o întrebuințeaază în textul românesc de la 1913, cînd și-a editat lucrarea sa capitală "Documentele lui Ștefan cel Mare", anonimul Petre P. Moldovan o transferă într-un text scris cu aproape cinci secole mai devreme în limba latină în care nu se întîlnește decît denumirea "ex valachico" ("din valahă"). Curat orbul găinilor a dat peste zelosul nostru moldovenist Petre P. Moldovan dacă a ajuns să nu mai deosebească nici literele alfabetului latin!...

Arătam, în legătură cu referirea lui Petre P. Moldovan la Densusianu, că pe ilustrul lingvist îl interesa, în lucrarea sa capitală, scrisă în limba franceză, nu atît atestarea în scris a denumirii de limbă română (pe Moldovan-ul nostru îl intereseză tocmai această atestare, dar a denumirii de "limbă moldovenească" — N.M.), cît, mai ales, cele mai vechi monumente atestate de întrebuințarea limbii române în scris. Acestea nu sînt mai vechi decît secolul al XVI-lea, constată savantul, deși aceasta nu înseamnă că limba română n-ar fi fost folosită niciodată în scris cu mult mai înainte de epoca dată. Drept mărturie indirectă, spune Densusianu, ne-ar putea servi chiar nota diacului polon, conform căreia o variantă a tratatului lui Ștefan cel Mare cu Cazimir ar fi fost întocmită în scris în limba română⁵ ("valahă", cum îi zice diakul polon, în conformitate cu tradiția străinilor de a-i numi pe români valahi și limba lor română — limbă valahă). De altfel, Bogdan însuși, comentînd traducerea latinească a variantei inițiale întocmite, după opinia diacului polon, în limba lui Ștefan cel Mare

(Valahă? Română? Moldovenească? — N.M.), scrie: "E la mijloc, desigur, o eroare a copistului ulterior, care, neștiind că în cancelaria Moldovei se scrisă numai slavonește în sec. XV, și-a închipuit că originalul a fost scris în **românește**"⁶ (subl. n. — N.M.). După cum vedetă, același Bogdan, pe care Petre P. Moldovan îl cita cu o satisfacție deosebită cînd scrisește "**din românește S. moldovenește**" și față de care ne îndemna să fim corecți⁷, în același loc, în continuarea citatului reprosus de anonimul nostru, nu mai scrie că originalul tratatului ar fi fost scris "în românește sau moldovenește", ci, aşa cum este cel mai exact: "**în românește**". Ca să-i treacă pofta Moldovan-ului de speculații!

Pentru ca cititorul român din Basarabia de azi să nu credă că renumitul slavist român ar fi tentat să delimitizeze net niște noțiuni paralele, **popor român și limbă română**, pe de o parte, și **popor moldovenesc și limbă moldovenească**, pe de altă parte, cum lasă să se înteleagă scriitura lui P. P. Moldovan, vom parcurge în continuare cu atenție opera lui Ioan Bogdan, singura în stare să-l apere de scorniturile răuvoitorilor și ale herostrăușilor neamului.

Cercetările documentelor vechi, scrise în limba slavonă, chiar dacă acestea sunt cronică moldovenești, constituie, după I. Bogdan, obiectul filologiei slavo-**române**, și nu al uneia slavo-moldovenești, cum și-ar dori-o P. P. Moldovan: "Cercetările cuprinse în publicația de față, scrie Bogdan în prefață la "Vechile cronică moldovenești pînă la Urechia", intră în domeniul filologiei **slavo-române**; obiectul lor sunt texte bulgărești, rusesci și polonesci, în care nu s-au păstrat **cronicile moldovenesci** din sec. XV și XVI"⁸ (subl. n. — N.M.). Deși cronicile sunt moldovenești, Bogdan le traduce în românește (nu în moldovenește, cum ar zice un Stati-Moldovan): "... am crezut că va fi bine, pentru a le face accesibile unui cerc mai larg de cititori, să le însoțesc de traduceri **românesci**, căror am căutat a le da o formă cît se poate mai apropiată de stilul vechilor cronicari

moldoveni".⁹ Referindu-se la letopisețele moldovenești de la Putna, Bogdan menționează: "... Letopisețul moldovenesc" al acestuia (se are în vedere cel editat de Urechia — N.M.) și "letopisețele noastre", pomenite de dînsul în atîtea locuri, au fost scrise toate în limba slavonă, redacția medio-bulgară, nu în **limba română**, cum am presupus cu toții pînă acumă, induși fiind în eroare de termenii lui Urechia "moldovenesc" și "al nostru".¹⁰ Despre Urechia, editorul vechilor cronicilor moldovenești, Bogdan scrie negru pe alb că acesta "este cel dintîi care a scris istoria Domnilor Moldovei în românesce"¹¹ (cursivul e al lui I. Bogdan — N.M.).

Pentru Bogdan nu există nici o îndoială că **Moldova e tot o țară românească**, la fel ca Muntenia. Astfel, despre Letopisețul de la Bistrița istoricul ne spune că "este cel mai vechi letopiseț moldovenesc și cel dintîi letopiseț scris în țările române"¹², iar despre letopisețul lui Miron Costin — că "ne dă o nouă și frumoasă probă de talentul acestui **cronicar moldovean** și de interesul cel mare al lui pentru studierea **începuturilor țărilor române** și pentru afirmarea originei noastre de la Romani...".¹³ Pentru el nu există îndoială nici în ceea ce privește limba în care au fost scrise cronicile moldovenești după ce s-a renunțat la limba slavonă. Aceasta nu era, cum s-ar aștepta să audă vreun Vasile Stati, Artiom Lazarev, P. P. Moldovan și C^o, aşa-zisa limbă moldovenească, ci, spune Bogdan cît se poate de răspicat, **limba română**: "... pentru epoca de la 1359—1552 cu greu se vor mai găsi analle sau cronică nouă. Cercetărilor ulterioare (asupra istoriografiei moldovenești) le rămîne să umple golul dintre anii 1552—1596, când începează istoriografia moldovenească în limba slavă și începe **cea în limba română**".¹⁴ Fiți atenți, vă rog: istoriografia e moldovenească, pentru că se referă la Moldova (deși face parte în mod firesc din istoriografia română, alături de cea din Muntenia și din Ardeal), dar limba în care sănătățile încocmită cronicile (deci, și ale lui Neculce,

Costin) este limba noastră cea română. Română, moldovene ruginit, cum ar zice Alecu Russo, și nu moldovenească, Moldovan-ule ienicerit!

Referindu-se la locuitori celor două principate istorice românești, Bogdan, ca și predecesorul său Miron Costin, de studiul căruia se ocupă, nu vorbește de două neamuri, ci de unul singur — **românesc**: "Răsfoind manuscrisele polone ale bibliotecii Zaluski, astăzi aflătoare în biblioteca imperială din St. Petersburg, am dat peste o a treia încercare a lui Miron Costin (e vorba de Cronica Țării Moldovei și a Munteniei, 1648 — N.M.) de a expune pe scurt, în formă de scrisoare către un prieten al său, **originea neamului românesc** (subl. n. — N.M.), viața lui în veacul de mijloc, întemeierea principatelor Moldovei și Munteniei și starea acestora din timpul său".¹⁵ Așadar, neam, și nu neamuri, cum se exprimase odată președintele Snegur.

În discursul său inaugural la cursul de limbi slave ținut în 1891 la Universitatea din București¹⁶ Bogdan sublinia că românii rămîn români orișinde ar locui, chiar dacă împrumută unele trăsături de la cei cu care conviețuiesc sau vin în contact: "Dacă ați răsfoi "Nunta la Români" de dnul Marian, ați constata că **românii din Banat** au multe lucruri comune cu sîrbii, iar **cei din Bucovina și Moldova** cu Maloroșii".¹⁷ Despre "moldoveanul" B. P. Hasdeu I. Bogdan spune că "D-sa are meritul de a fi fost **primul între Români** (nu primul între moldoveni, cum ar zice Moldovanul nostru pîclișt — N.M.), care s-a folosit de bogatele sale cunoștințe în domeniul limbilor slave pentru **studiu istoriei române**"...¹⁸ (subl. n. — N.M.). Iar Miron Costin "este cel dintîi Român care a căutat să facă cunoscută Europei originea noastră română și să atragă prin aceasta simpatiile ei asupra noastră".¹⁹ Despre lucrarea acestuia "Cronica Țării Moldovei și a Munteniei" Bogdan spune că "această încercare a lui Miron Costin e scrisă în limba polonă, într-o limbă foarte corectă și chiar frumoasă pentru un **Român** care nu fusese între poloni de mulți ani și care în țara lui avea de

bună samă puține ocaziuni să citească și să vorbească această limbă”^{19a}.

În ceea ce privește vitalitatea poporului român ținut ca într-o menghină timp de secole în cleștele altei limbi și al altei culturi Ioan Bogdan declară cu profetie în aceeași conferință inaugurală la care ne-am referit mai sus: “Dacă **Românilor** cel vechi (e vorba de moldovenii și muntenii care și-au scris istoriografia în limba slavonă — N.M.) nu și-au pierdut individualitatea lor națională în zece veacuri de cultură slavonă, dacă ei au avut puterea de a și-o asimila, fără să fie absorbiți de dînsa, ba absorbind ei însăși pe cei ce le-au împrumutat-o, **Românilor** de astăzi trebuie să săibă o înzecită încredere în vitalitatea lor”²⁰.

Vorbind de niște localități din Basarabia, Bogdan nu spune că moldovenii le-ar numi astfel, ci peste tot întrebuițează termenul **români**: “**Românilor** îi zic Chițcani (unei bălți — N.M.), ca și satului din apropierea ei (rus. Кицканы); acesta își trage deci numele de la Chișca: Chișcani — Chițcani, cf. gîrlele lui Chișca. Lîngă sat se află balta Crivăla (orig. Кривая), pe rusește Озеро Кривое, pe rom. (sic! — N.M.) Strîmba, Strîmbu”²¹. Despre satul Cobîlnnea din ținutul Sorocii Bogdan spune că e numit de **țărani Români (Români, nu Moldoveni)** — N.M.) Cobîla ...”²².

Comentînd cunoscutul mesaj al lui Ștefan cel Mare din 8 mai 1478, adresat dogelui din Veneția, în care voievodul moldav îi aduce la cunoștință că țara sa fusese atacată nu numai de turci și tătari, ci și de cealaltă Valahie, Bogdan nu ratează ocazia de a sublinia importanța acestei mărturii pentru existența unei conștiințe a originii comune a moldovenilor cu muntenii. Moldova fiind și ea o Valahie, adică tot o țară românească (Moldovlahia, cum mai era numită Moldova, și înseamnă **Tara Românească a Moldovei**), ca și cealaltă Valahie — așa-numita Tară Românească sau Muntenia: “În ital. *l'altra Vlachia*. Expresie interesantă, fiindcă e o doavadă pentru sec. XV de conștiința originii comune a Moldovenilor cu Muntenii. Se știe că Vla-

chia, Valachia se numea nu numai Tară Românească (adică Muntenia — N.M.), ci și Moldova (Vlachia Maior, Vlachia Minor)”²³.

Ca orice român, Ioan Bogdan nu evitat să folosească în scrisul său cuvinte ca **moldovean**, **moldovenesc**, **moldovenească**, **moldovenește** atunci cînd se referea la o realitate din Moldova istorică; el însă, spre deosebire de “moldoveniștii” noștri cu minte obtuză, știa prea bine că termenii menționați sunt subordonăți termenului generic **român**, presupunîndu-l implicit, d.e.: **Moldovlahia** pentru el nu însemna decît **Tara Românească a Moldovei**; **domnitorii moldoveni** — **domnitori români ai Moldovei**; **cultură moldovenească** — **cultură românească din Moldova**; **cronicile moldovenești** — **cronicile românești** scrise în **moldovenește**; traducere **moldovenească** — traducere în **limba română** cu particularități proprii vorbirii din Moldova; în **moldovenește** — **în românește**, dar cu elemente specifice graiului local din Moldova etc., etc.

“Moldoveniștii” opun cele două grupuri de cuvinte tocmai pentru a respinge ideea unirii cu Țara, pentru a îndreptăți existența unui alt stat aparte (neromânesc), a unei alte națiuni (neromânești), a unei alte limbi (neromânești), a unei alte culturi s.a.m.d.

În prefață la opera sa capitală “Documentele lui Ștefan cel Mare”, Ioan Bogdan publică apelul Ministerului Instrucției Publice cu ocazia comemorării a patru sute de ani de la moartea marelui voievod moldav către toate persoanele particulare sau instituțiile publice care posedă documente din timpul domniei lui Ștefan cel Mare să le trimită Academiei Române, contribuind în acest fel la succesul unei publicații “menite să fie un monument vrednic de marele domn pe care **România**ea întreagă (adică și **moldovenii**, dar și **bucovinenii**, și **muntenii**, și **ardeleanii** s.a.m.d. — N.M.) îl serbează azi”²⁴. El însuși, însărcinat, prin decizia din 5 iulie 1904, cu publicarea tuturor documentelor ieșite din cancelaria acestui domn, era conștient de marea

responsabilitate, dar și de onoarea ce i se făcuse de a înălța un monument mai durabil decât bronzul memoriei celui care este scump **pentru toți românii**. "Înfruntând aceste dificultăți, am mulțumirea de a fi încercat să ridic marelui domn, a cărui memorie e scumpă tuturor **Românilor** (subl. n. — N.M.), un monument vrednic de faptele lui"²⁵.

Prin extindere am putea spune că în pofida vrerilor unor "moldoveniști" zămisliți în laboratoarele școlii sovietice de denaturare a adevărurilor științifice, prin opera sa Ioan Bogdan a înălțat țărilor românești, poporului român și limbii române un monument demn de admirăția și stima întregii lumi științifice academice și universitare oneste. Precum demne de admirăția unei lumi sunt numele sacre scrijelate cu dalta pe răbojul istoriei: român, românesc, România. Mai trainice decât bronzul și arama, mai strălucitoare decât aurul și argintul.

NOTE

¹ Moldovan, Petre P., **Moldovenii în istorie**, Poligraf-Service, Chișinău, 1993, p. 89.

² A se vedea "Limba Română", Chișinău, nr. 3-4, 1996, p. 32-39.

³ Moldovan, Petre P., **op. cit.**, p. 89.

⁴ "Unde și cînd a vorbit Densusianu despre o limbă moldovenească?", ibidem.

⁵ Densusianu, Ovid, **Istoria limbii române**, vol. II. B., EŞ, 1961, p. 9.

⁶ Bogdan, Ioan, **Documentele lui Ștefan cel Mare**, vol. II, Atelierele grafice SOCEC&Comp., Societatea anonimă, B., 1913, p. 375.

⁷ Moldovan, Petre P., **op. cit.**, p. 89.

⁸ Bogdan, Ioan, **Vechile Cronici Moldovenesci pînă la Urechia**. Texte slave cu studii, traduceri și note..., București, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1891, p. VIII.

⁹ Tot acolo.

¹⁰ Tot acolo, p. 37.

¹¹ Tot acolo.

¹² Bogdan, Ioan, **Cronice inedite atingătoare de Istoria Românilor**, B., Ed. Librăriei SOCEC&Comp., 1895, p. VII.

¹³ Tot acolo, p. VIII.

¹⁴ Tot acolo.

¹⁵ Tot acolo, p. 141.

¹⁶ Publicat în 1894 în broșură aparte cu titlul **Însemnatatea limbilor slave pentru Români**, B., Ed. Librăriei SOCEC& Comp.

¹⁷ Bogdan, I., **Însemnatatea limbilor slave...**, op. cit., p. 23.

¹⁸ Tot acolo, p. 28.

¹⁹ Bogdan, Ioan, **Cronice inedite...**, op. cit., p. 152.

^{19a} Bogdan, Ioan, **Cronice inedite...**, op. cit., p. 142.

²⁰ Bogdan, I., **Însemnatatea limbilor slave...**, op. cit., p. 41.

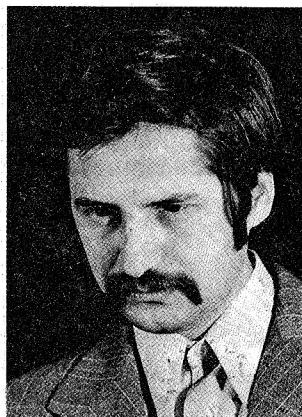
²¹ Bogdan, I., **Documentele lui Ștefan cel Mare**, vol. II, p. 172.

²² Tot acolo, p. 516.

²³ Tot acolo, p. 348.

²⁴ Bogdan, Ioan, **Documentele lui Ștefan cel Mare**, vol. I, *Hrisoave și cărți domnești*, B., 1913, p. X.

²⁵ Tot acolo, p. XVII.

Vasile ROMANCIUC**CAD LIN LITERE**

Sînt purtătorul de cuvînt al tăcerii.

**Plouă curat, cald, cad lin litere
din alfabetul ceresc —
dacă aş putea alcătui din ele
cuvinte,
aş trăi bucuria unor poeme de dragoste
dumnezeleştii.**

**Visez de mult o poezie de dragoste,
o poezie neobișnuită,
în care sentimentele pot fi citite
și înțelesă
fără dicționarul de neologisme,
fără dicționarul de arhaisme.**

**Sentimente care se văd
grație proprietății lor lumini.**

**Sentimente care,
pentru-a se face-auzite,
nasc liniștea mai întâi.**

Sînt purtătorul de cuvînt al tăcerii.

VĂD IARNA VENIND

**Mă uit în urmă. Văd
trecutul —
un codru
de arbori genealogici.**

**Privesc înainte. Văd
iarna venind.
Iarna vine mai repede
decât toate celelalte-anotimpuri.**

**Frigul aspru ascute topoarele.
Ministrul Sobelor își întreabă consilierii
ce fel de copaci sănt arborii genealogici
și dacă ard bine.**

**Lună nouă — ce zîmbet rece,
ce zîmbet ironic...**

BĂTRÎNA DOAMNĂ POLI

**Bătrîna și fardata doamnă Poli
(prenumele deplin — Politica)
rămîne în continuare...
seducătoare.**

**Are o intuiție grozavă —
îl simte imediat pe cei care
se gîndesc mereu doar la PATrie:
ăsta-i al meu, zice,
ăsta — se vede de la o poștă —
a făcut multe antrenamente
de iubit poporul,
ăsta știe că mărul discordiei nu face viermi,
ăsta știe că gloria
este înălțimea de la care urmează să cazi,
ăsta știe, diavolul,
că adevărul nu-i o minciună întoarsă pe dos.**

**Politica (prescurtat — Poli) — sultană
cu harem de bărbăți.**

**E dată naibii băbușca —
ce face, ce drege
cu cel pe care-i alege,
numai ea știe, numai ei știu:
burtă le crește la toți,
dar nu naște nici unul nimic.**

TEMĂ (TEAMĂ) BASARABEANĂ (II)

(din jocurile de cuvinte ale istoriei)

**Prut —
trup
rupt.**

TEMĂ (TEAMĂ) BASARABEANĂ (III)

**Bunelul meu lustin
era pescar.
Mama își amintește
o vorbă de-a lui,**

plină de-adîncă tristețe:
“În rîurile de hotar,
în rîurile de hotar,
peștii
mor de bătrînețe...
peștii
mor de bătrînețe
în rîurile de hotar,
în rîurile de hotar...”
Bunelui meu Iustin
era pescar.

UN IZVOR ÎNSETAT

Aș vrea să nu se mai întrerupă
visul acesta — tu și eu...
e ca un film de dragoste după
scenariul lui Dumnezeu...

mi-e dor... mi-e dor de-o privire a ta,
de-un zîmbet al tău mi-e dor...
e ca și cum un izvor ar înseta
și ar bea din alt izvor...

tu și eu... clepsidră din două inimi —
nu măsoară timpul, preface iubirea în veșnicie...
ce-i iubirea? ce-i veșnicia? nu știe nimeni...
Dumnezeu știe...

OPREȘTE-TE ȘI ASCULTĂ

Știi ce înseamnă
Singurătatea însingurată?
Tristețea tristă?
Lacrima înlăcrimată?
Durerea îndurerată?
Dacă vrei să află ceva
despre toate acestea,
oprește-te, nu te grăbi,
oprește-te și ascultă:
cîntă cucul în cimitir...
cîntă cucul în cimitir...

**Ion IACHIM
Chișinău**

COMPUNEREA ȘCOLARĂ — ACT DE CREATIVITATE

1. COMPUNERI CU TEME LITERARE

Dacă noțiunile științifice de teorie sau istorie literară pot fi predate, atunci opera în sine nu se predă, ci se receptează. „Opera literară trebuie receptată de către elevi, sub îndrumarea profesorului, în ceea ce are specific ca artă, fiecare operă pretîndu-se la o abordare proprie, particulară, în funcție de trăsăturile sale interne. Criteriile cu care se apreciază sînt cele specifice modalității literar-artistice de reflectare.”¹

Profesorul îi ghidează pe elevi, îi ajută să înțeleagă opera, să simtă parfumul acesteia; modul în care receptează elevii opera se apropie în mare măsură de „imagină” pe care o are profesorul în legătură cu această operă. Dar viziunile nu se suprapun, nu sunt identice. Orșice operă este citită și receptată într-un fel unic, de fiecare individ în parte.

„Cîndva s-a reușit a fotografia ochiul unui pește. Fotografia a întipărît un pod de cale ferată și cîteva detalii de peisaj, dar legea optică a privirii de pește a arătat toate acestea într-un mod cu neputință de deformat. Dacă am reușit să fotografiem ochiul poetic al profesorului N sau al poetului cunoșător NN, cum îl văd ei, de exemplu, pe Pușkin „al său”, am căptăta o imagine nu mai puțin neașteptată decât lumea vizuală a peștelui.

„Deformarea operei poetice la receptarea ei de către cititor constituie un fenomen social absolut necesar, a lupta cu el e greu și fără folos: e mai ușor a electrifica U.R.S.S., decât a-i învăța pe toți cărturarii să-l citească

pe Pușkin, aşa cum e scris, dar nu aşa cum o cer interesele lor spirituale și le-o permit capacitatele lor intelectuale”².

Nu e de mirare deci faptul că în legătură cu sonetul 94 al lui Shakespeare au fost enunțate 4096 de idei, că fiecare cititor are o imagine proprie despre „Război și pace” de Tolstoi, că există atîția Hamleți cîți și cititori³.

Studieria textelor literare în gimnaziu și liceu, „obiectivizarea” acestora se face, mai ales, prin intermediul comentariului literar (oral și scris). Compunerea școlară a fost și rămîne forma esențială de activitate practică în școală; la orele de compunere elevii deprind arta de a organiza texte orale și scrise, necesare pentru comunicarea umană. „A comenta un text literar înseamnă a-i dezvăluî trăsăturile caracteristice care fac ca acest text să fie literatură, adică mesaj exprimat într-o formă specifică (...). A comenta un text înseamnă a-i dezvăluî atîț elementele de text, cît și pe cele de subtext, precum și mijloacele de exprimare a acestora...”⁴

Mai simplu spus, comentariul literar este compunerea unui gimnazist, licean despre „compunerea” unui scriitor.

Și în trecut, și în prezent aceste lucrări literare ale elevilor au fost și sînt ordonate de profesor. În acest scop „în cadrul compunerilor cu teme literare se urmărește: perfecționarea deprinderilor de comentare a unor opere literare diverse, elaborarea unor mici studii de critică literară, elaborarea de paralele literare, recenzii, caracteristici, sinteze literare, prezentări de cărți, studii, reviste etc., dezvoltarea capacitatii de a susține liber o temă literară sau interdisciplinară”⁵.

Este naiv și nepedagogic să aștepți ca elevul să alcătuiască lucrări (compunerii) sub influența mediului înconjurător (natură, televizor etc.). Creația apare prin intuiție doar la puțini copii și în cazuri foarte rare. Elevul va scrie un text cu atîț mai bine, cu cît va avea mai multe exemple venite de la profesor. După cum afirma Bertrand Schwartz, „creati-

vitatea se învață, chiar dacă nu se învață ca fizica sau ca știință. Ar fi mai nimerit să spunem... că se descătușează sau că se dezvoltă⁶.

Firește, îl vom călăuzi pe elev în încercările lui, îi vom prezenta modele, de care ar putea să se conducă, căci numai aşa se ajunge la independență creatoare, la originalitate. Dacă vedem că lucrările elevilor dintr-o anumită clasă sunt confuze, nu respectă consecutivitatea logică, autorul sare de la un gînd la altul, vom apela cît mai des la planul-model, alcătuit de învățător sau de învățător în colaborare cu elevii. E greșită părerea: i-am învățat să alcătuiască planul lucrării în clasele 4 și 5, mai departe să se descurce singuri. De vreme ce elevul nu se pricepe a scrie o compunere încheiată, înseamnă că n-a asimilat acele cunoștințe și, în afară de aceasta, nu trebuie să uităm că materia în clasele mari se complică, deci și efortul elevului, pentru a o disocia, sintetiza, trebuie să fie mai mare. E necesar ca din cînd în cînd să le prezentăm elevilor planuri-modele. Iată unul la tema: "Alexandru Donici — fabulist".

Epigraful: "Donici, cuib de-nțelepciune" (M. Eminescu).

I. Introducere:

a) Fabula pînă la Donici (Stamat, Asachi).

II. Conținutul propriu-zis:

1. Opoziția dintre oamenii muncii și clasele exploatatoare în fabulele lui Donici. Satirizarea exploatatorilor.

a) "Frunzele și rădăcina";

b) "Lupul nazîr";

c) "Elefantul în domnie";

d) "Vulpea și Bursucul" (cinovenii care înșeală poporul).

2. Critica metehnelor omenești.

a) "Măgarul și Privighetoarea" (prostia, incapacitatea de a aprecia adevărată valoare a lucrurilor);

b) "Antereul lui Arvinte";

c) "Două poloboace" (elogiază modesta și ia în derîdere lauda deșartă);

d) "Greierașul și furnica";

e) "Gîștele" (cei ce se laudă cu faptele strămoșilor).

3. Măiestria de fabulist a lui Donici.

4. Cel mai distins fabulist român.

III. Încheiere:

a) Continuarea tradiției (Cărare, Tarapan și alții).⁷

Studierea textelor literare în școală prin intermediu comentariilor literare presupune anumite repere. În ordinea aceasta de idei, este cunoscut algoritmul lui Gustav Lanson (analiza tradițională), precum și analizele partiale, structurale, semiotice, stilistice etc.⁸

"Ceea ce ni se pare demn de subliniat este faptul că un comentariu nu trebuie să parcurgă în mod obligatoriu toate relațiile sau nivelurile operei supuse investigației, ci, în funcție de clasă, de specificul textului, profesorul va canaliza discuția asupra aspectelor semnificative, relevante ale textului. Tehnica este comparabilă cu aceea a utilizării reflectoarelor în timpul unui spectacol. Unghiul de "luminare" trebuie să fie cel adecvat operei și viziunii profesorului asupra posibilităților înfăptuirii comentariului, profesorul avînd rol de regizor".⁹

În funcție de scopurile comentariilor literare, acestea pot fi compunerii de analiză totală a operei (mai ales a poezilor), compunerii de analiză a tematicii și mesajului, compunerii de caracterizare a personajului literar, prezentări generale, compunerii literar-artistic ("Citindu-l pe Eminescu", "Lucian Blaga — zeul metaforei"), compunerii-raționamente, compunerii de analiză paralelă etc.

O formulare de tipul: "Dănilă Prepeleac" de Ion Creangă solicită de la elevii-autori de comentarii literare atît o prezentare generală a poveștii crengiene, cît și (mai ales) o caracterizare de esență a personajului central. O variantă-model (nu unică, firește) ar putea fi următoarea:

"Dănilă Prepeleac", ca și celelalte povești ale lui Ion Creangă, are vîguroase rădăcini folclorice. Marele scriitor a modificat și a îmbogățit motivele populare cu noi elemente, imprimîndu-le, în plus, pecetea geniului său umoristic.

"Dănilă Prepeleac" vede lumina tiparului în anul 1876, în revista

"Con vorbiri literare", și este prima operă din "trilogia" cu motivul ne curaților (ulterior Creangă va scrie "Povestea lui Stan Pățitul" și "Ivan Turbincă").

În povestea despre Dănilă realul și fantasticul se îmbină atât de firesc și armonios, încât cititorul are senzația unui neobișnuit foarte cunoscut. Scena când Michiduță chiuieste de-o grandoare fantastică aparte: "Atunci dracul se crăcește c-un picior la asfințit și cu altul la răsărit; s-apucă zdravăn cu mîinile de tortile cerului, cască o gură cît o sură și, când chiuieste o dată, se cutremură pămîntul, vâile răsună, mările clocotesc și peștii din ele se spară; dracii ies afară din lăz cît frunză și iarbă! și oleacă numai de nu s-a risipit bolta cerului". După acest chiuit îngrozitor, Dănilă ar fi trebuit să-și piardă firea. Lucru care nu se întîmplă. El "audiaza" al doilea și al treilea chiuit ale dracului, după care, folosind obiecte obișnuite, reale — ștergarul gros și drughineața de stejar — îl leagă pe drac la ochi și îl pocnește în modul cel mai direct cu bîta în cap.

Dracii sunt puternici (și primediosi!) prin fantastica lor forță fizică; Dănilă (în partea a doua a povestii) se descurcă de minune, deși nu este decât un simplu țăran.

Să zăbovим nițel la eroul central.

Tinând cont de conținut, povestea poate fi împărțită în două părți distincte: în prima avem imaginea unui țăran mărginit, redus la minte, care, în urma unor schimburi dezavantajoase pentru el, își pierde boii voinici și frumoși. Cea de-a doua parte îl arată pe Dănilă "chitit la minte și chibzuit la trebi"; el dă dovadă de inteligență și mult spirit. Drept consecință, eroul ajunge posesorul burdufului cu galbeni, care-i asigură lui și urmașilor săi o viață îndestulată, lipsită de griji.

Creangă, doar în cîteva pagini, de-o densitate epică remarcabilă, realizează o metamorfoză uluitoare a personajului: dintr-un nechibzuit Tîndală, ce coboară pe scara prostiei omenești pînă la fuscelul cel mai de jos, Dănilă devine un Păcală șiret și

inteligent, care cîștigă în mod spectaculos competiția cu dracii. Firește, în viața cotidiană această schimbare rapidă nu e posibilă, povestea însă scurtează drumul lung al eroului de la prostie la ingeniozitate.

Prostia omenească este o metehană condamnată totdeauna de popor, dar chiar atunci când Dănilă dă în gropi, cititorul are față de el o atitudine plină de înțelegere; personajul să-a angajat într-un joc de noroc în care nu-i merge și pace. De altfel, sortii de izbîndă ai lui Dănilă erau prea mici, fiindcă țăranii negustori săi mai vicleni decât dînsul. După această experiență amară — "Nevoia îl învață pe cărăuș" —, "Dănilă mai prinsese acum la minte". "Gheșeftul" cu propriii boi, apoi pierderea boilor lui frate-său I-au învățat cîte ceva. Acum trebuia să se ivească un prilej, ca să-și demonstreze și el superioritatea intelectuală. și autorul îi acordă această sansă.

Vom reține faptul că Dănilă cîștigă competiția fără ajutorul vreunei puteri fantastice; el contează numai pe sine, lucru care îl face deosebit de simpatic în ochii cititorului. Să ne reamintim că în poveștile populare chiar și Făt-Frumos ieșe din grele încercări grație unor obiecte miraculoase sau ajutorului acordat de alții, ceea ce l-a determinat pe George Călinescu să remарce caustic: "Tot norocul eroului (al lui Făt-Frumos — I.I.) se datorează deci unor fapte bune, ispravile săi îndeplinite, din recunoștință, de alții".

În povestea lui Creangă Dănilă nu are de la cine aștepta ajutor și nici nu-l așteaptă; el sfidează singur răul și ieșe învingător. Ce-i drept, are și "pierderi de război" — ochiul care i-a plesnit, după ce a fost blestemat de drac.

Dănilă Prepeleac are profunde semnificații umane: el ne reprezintă pe noi toți, fiindcă oricare om devine mai deștept doar în urma anumitor experiențe, încercări. Desigur, atât prostia, cît și inteligența lui Dănilă sănătate exagerate, scoase în lumină. Lucru firesc pentru poveste".

În practica școlară, gimnaziștilor și liceenilor li se propune, deseori, să

realizeze analize paralele ale unor opere în baza comunității tematice sau a asemănării dintre personaje. Un model ar putea fi: "Amintiri din copilărie" de Ion Creangă și "Din calidor" de Paul Goma.

Mult cunoscutele "Amintiri..." crengiene și mai puțin cunoscutul roman al lui Goma evocă vîrsta de aur, copilăria. Două copilării, la distanță de un veac.

Ambele lucrări epice au cîte un personaj narator (scriitorul matur) și cîte un erou central, care dă farmec naratiunii. La Creangă intervențiile directe ale scriitorului matur sînt mai puține (dialogul personajului povestitor cu cugetul său, digresiunile lirice de la începutul capitolelor), la Goma acestea "imixtiuni" sînt frecvente, cînd se dezbat probleme de politică și de istorie.

Așadar, centrul universului pentru Nică al lui Ștefan Petrei este satul Humulești. Aici a văzut lumina zilei "boțul de humă", aici începe a învăța alfabetul vietii, aici revine după plecările sale la școlile din Broșteni, Tîrgul-Neamț, Fălticeni.

Satul copilăriei se deosebește de celelalte — poate oare fi altfel?! — prin frumusețe, prin bunăstare: "Ş-apoi Humuleștii, și pe vremea aceea, nu erau numai aşa, un sat de oameni fără căpătîi, ci sat vechi răzășesc, întemeiat în toată puterea cuvîntului: cu gospodari tot unul și unul, cu flăcăi voini și fete mîndre (...); cu biserică frumoasă...". Creangă, vestit prin ironia sa, scriitor ce rîde și de sine, și de alții, nu admite nici o umbră de zeflemea la adresa satului său.

Paul Goma, un continuator modern (și destoinic) al lui Creangă, a înmugurit într-un univers basarabeian, iar "calidorul casei din Mana este buricul pămîntului", laitmotiv reluat de multe ori pe parcursul romanului. Autorul găsește și o explicație poetică a cuvîntului "calidor" (galerie, cerdac, verandă). Și anume: "dor frumos". Mănenii, haruzari pătimăși, se întreceau la făcut prepeleci (un fel de podețe pe stîlpi înalti de lemn, ridicate prin haruzări): "Unele erau pe trei stîlpi, altele pe patru, dar erau și pe șase, pe opt! — și numai din stejar

bun, de Codru!". Mai aveau cei din Mana pasiunea acoperișurilor frumoase, "din șindrilă — dar ce șindrilă, din stejar fieră în oloi și deschisă, lucrat bucătă cu bucată, uneori șlefuită, nu de puține ori colorată...". Unde mai pui că sătenii improvizau și "muzicuță" la streșinile caselor — agățau de ele multime de clopoței și, "cînd bătea vîntul, să te ții clopoțeală".

Icoana primelor zile de școală zugrăvită de Ion Creangă este senină în povida "Calului Bălan" și a "Sfîntului Neculai". Mai erau pe aproape bâdița Vasile, mama, tata, ba și părintele Ioan îi îmblînzea cu pitaci și colaci din biserică. Să nu uităm nici de Smărăndița, fiica părintelui: "Am o singură fată și-o vede eu pe cine mi-o alege de ginere". Multii cercetători literari — și nu în ultimul rînd George Călinescu — au vrut să vadă în relațiile dintre Nică și Smărăndița popii mai mult decît ne spune autorul. Credem că-s îndreptății s-o facă. Deși Creangă preferă reticență, o experiență amoroasă de copil a avut fără doar și poate.

În schimb Paul Goma, congenerul basarabean al marei povestitor, istorisește cu o plăcere deosebită cazuri și necazuri (!) cu "păsărica ei cea mititică; și tremurică și spăriețică". Mă rog, proza modernă (or, Goma este un scriitor modernist în sensul bun al cuvîntului) nu se mai sfiește de nuduri. Experiențele de dragoste (de obicei cu fete mai mari), incredibil de multe, sînt descrise în mod naturalist, dar naturalismul este oarecum "îmblînzit" de perifraze poetice: "floare mușcătoare, fructă abia ructă". "Floarea Darurilor. N-am pătruns acest dar floresc, dar l-am gustat: Poama Raiului".

Și Ion Creangă, și Paul Goma nu urmăresc o ordine strict cronologică a desfășurării evenimentelor, ambii autori selectând mai ales momentele și evenimentele care au frapat imaginația copilului, care au contribuit, în mare măsură, la constituirea eroului. Modelarea personajului este influențată de consăteni. Nică e în contact cu oamenii buni și harnici, generoși și întreprinzători: mama Smaranda, tatăl Ștefan, dascălul

Vasile, moș Chiorpec... și micul Paul are în preajma sa oameni care-l iubesc și îl "cioplesc" (modelează) spre bine: mama Maria, tatăl Eufimie, Moș Iacob, Mătușa Domnica... "Din calidor" are ca personaj central un fiu "de cadre didactice", însă influența țărânească a satului este considerabilă. În primul rînd prin Moș Iacob, "vecinul și bunicul meu adoptiv", chipul luminos al căruia a îndulcit copilăria zbuciumată a protagonistului romanului. Moș Iacob, generos și domol, precum sătul său bătrânii codri ai Orheiului, aduce în paginile cărții multă candoare și poezie. Iată-l pe bătrân, alături de micul curios, în pădure. Copilul întreabă:

"— Dar la alun? De ce-i zicem alun?"

— Asta-i ca lumina zilei: fiindcă-i lung, luumun"... alung, aluuuun — ai înțeles, băi'țălu moș'lui?

Cum să nu-nțeleagă băi'țălu moș'lui cînd îi explică moșu băi'țălului?"

O particularitate distinctă a nemuritoarelor "Amintiri..." este oralitatea stilului. Mărci ale oralității sătul său: abundența moldovenismelor, proverbele și zicătorile, prezența activă a interjecțiilor. "David al meu are de gînd să mă bage de vie în mormînt, cu apucăturile lui, cum văd eu. Inca ce rană-i pe dînșii, sărmanii băieți! Cum i-a mîncat rîia prin străini, mititeii!"

Creangă aduce în "Amintiri..." graiul viu moldovenesc de la munte. Paul Goma și-a durat "calidorul", în mare parte, din vorbirea orală a basarabenilor:

"— Da mai taci, Iacobe, nu cobil zice Mătușa Domnica. Și ce te apuci să vorghești vorbe din aiestea față de un copchil?"

— Uite, m-apuc. Să vorghesc vorbe... Ca să-și aducă aminte copchilu, băi'țălu moș'lui, cînd a fi el mare..."

— Ce să-mi aduc aminte, Moș Iacob? Întreb.

— Crăciunul ista, zice Moș Iacob, apoi, după o vreme, arătînd podeaua cu degetul: ș'pămîntul ista...".

Umorul abundant, ironia cu diversele ei nuanțe, de la gluma nevinovată pînă la fraza caustică, sătul său particularități bine cunoscute ale evocării lui Creangă: "Eu cu Dumitru însă o duceam într-un cîntec (...), de parcă nu eram noi rîoșii din Broșteni, care făcusem atîta bucurie la casa Irinucăi". Nici lui Paul Goma, deși evocă o copilărie dramatică (anii celui de-al doilea război mondial), nu-i este străin umorul, dar mai ales satira. Satira politică. Îndreptată contra bolșevicilor ocupanți. Iată un exemplu cînd tatăl naratorului discută cu un ucrainean, profesor de istorie, aruncat într-un lagăr dincolo de Cercul Polar: "Din vorbă-n vorbă, vine vorba despre Țările Baltice. Zic: "De ce le-ați ocupat în "40"?". Răspuns: "Nu le-am ocupat, le-am liberat!". Zic: "De cine, de ce le-ați liberat, doar nu erau ocupate..." ". Încă nu erau — dar dacă nu ne-am fi grăbit noi să le liberăm, le-ar fi cotropit Hitler!" — îți place logica?

Și romanul lui Paul Goma, și "Amintirile..." lui Ion Creangă (care sătul său tot un fel de roman: complexitate, dimensiuni epice, număr mare de personaje) evocă paradisul pierdut al copilăriei. Netăgăduit că scriitorul de origine basarabeancă a făcut școală la academia prozei crengiene (și la alte școli înalte). Cîteva referiri directe la marele înaintaș le înțîlnim chiar în paginile "Calidorului". Cităm una de esență:

"Aveam de gînd să povestesc — din calidor — culesul viilor; și după aceea să povestesc bine-bine test-cuitul; și după aceea să povestesc tulburelul; și după aceea culesul păp'șoiului și, după ce dă omătul, să povestesc șezătorile, unde se sede în mai multe feluri: și aşa, și aşa, și altfel — dar mereu bine—; și să povestesc iarna-pe-uliță; și sara pe deal; și întreg Creangă.

Singurul lucru în viață, care se poate re-face, re-lua, re-prefira: copilăria.

S-o cred eu. Creangă însuși zice că nu poți face sită de mătase din coadă de mătură; nici chiar de șopîrlă. Ei și? Zicea una, alta fuma".

O formulare de tipul: "Veșnicia

poveștilor lui Creangă" i-ar obliga pe elevi să găsească acele repere care fac din opera humuleșteanului monument literar. În același timp, notele libere, eseistice vor fi mai pronunțate, căci fiecare autor își poate aduce propriile argumente, ce descoperă secretele veșniciei lui Creangă.

"Generația mea, a tatălui meu, a bunicului au crescut cu poveștile lui Creangă. Fără exagerare, aceste povești constituie cartea de căpătâi a copiilor români.

Uneori îmi vine să cred că Stan Pățitul, Ivan Turbincă, Dănilă Prepeleac, Harap-Alb și alți eroi nici n-au fost plăsmuiți de un mare scriitor, ci vin din adîncul veacurilor, din timpurile cărunte ale lui Burebista, Ștefan cel Mare... Sau de pe meleagurile copilăriei veșnice. Poveștile lui Creangă constituie o parte a vieții noastre spirituale și nu ne putem dezice de ele, după cum nu ne putemdezice de suflet.

O operă epică trăiește, în primul rînd, prin eroii ce o populează și prin problemele ridicate de autor. Dar mai ales prin eroi, fiindcă problemele azi săint, măne nu. Atât doar că majoritatea poveștilor abordează veșnica problemă a luptei dintre bine și rău, dintre frumos și urât. Eroii humuleșteanului, chiar și cei mai fabuloși, săint atât de firești, atât de ai noștri!

Creangă, în cele cîteva povești ale sale, a creat personaje irepetabile, care își rămân în memorie pentru o viață întreagă, ba chiar și dincolo de moarte! Să-l luăm pe Dănilă Prepeleac din povestea cu același nume. Un sicut la prima vedere. Dar un sicut simpatic, care își este drag și atunci cînd își pierde unica sa avere — boii frumoși, "porumbi la păr, tineri, nălți de trup, țepoși la coarne, tjintați în frunte, ciolănoși și grași", și-ți este cu atât mai drag cînd se angajează în competiția cu dracii, devenind posesorul unei imense bogății. Eu cred că fiecare cititor l-a îndrăgit pe Dănilă fiindcă ne regăsim cu toții în chipul năstrușnicului țăran. Omul, oricînd de deștepț ar fi, mai are în sine loc și pentru naivitate...

"Povestea lui Harap-Alb" va dăinui atât timp cît există pe lume

spîni. Iar ei s-au plodit atîția, încîn, oricare în parte, trebuie să devină un pui de Harap-Alb, ca să curme răutatea și minciuna. Părinții și profesorii ne-au povestit cum se ridicaseră spînii contra crinilor latinești. Unii împau și se stropșeau: "Latină ne prodiot, naționalist!". Alții încercau să ne mintă că alfabetul chirilic e mai potrivit firii limbii noastre. Au biruit urmașii lui Harap-Alb, fiindcă e imposibil să ții un popor în noapte veșnică. N-am sfîrșit-o bine cu o nevoie și alta dă peste noi: spînul, cu forțele lui șovine, vrea să ne dezmembreze mica noastră republică... Cred eu că orice răbdare are un capăt și nu-i departe ziua cînd poporul nostru va spune în modul cel mai hotărît: "— Pîn-aici, Spînule!".

Pe Sfînta Dumînică o întîlnim și în "Povestea lui Harap-Alb", și în "Fata babei și fata moșneagului". O bătrînă demodată, dar care știe să-i ajute pe toți oamenii buni. Parcă o aud cum zice: "Îmbracă-te iute în pielea cea de urs, care o ai de la tatăl tău, apucă pe ici tot înainte, și cum îi ajunge la răscrucia drumului..." . "Sfîntă Dumînică, am ajuns la o răscruce de drum, fii în preajma mea și ajută-mă!"

Vor trece anii, vor veni în urma noastră alte generații, care, poate, se vor uita la Creangă ca la un scriitor arhaic, aşa cum ne uităm noi astăzi la Grigore Ureche, dar și atunci vreun biet învățăcel se va atinge imaginar de motoceii legați la stîlpul hornului într-o căscioară țărănească și se va ruga într-un Chișinău ars de soare sau într-o Sorbonă visată de mulți (ajuns acolo nu pentru a prinde muște cu ceaslovul): "Sfîntă Dumînică, Harap-Alb, Ivan Turbincă și toată ceata voastră, ajutați-mă la examene!".

Și acești "sfînti", glumeți și generosi, aşa cum a fost și marele Creangă, își vor lăsa pentru o clipă treburile lor de veșnică poveste și îi vor veni în ajutor...¹⁰

Comentariile literare, în totalitatea lor, dezvoltă imaginația reproductivă, imaginația asociativă și imaginația creațoare a elevilor. Impulsionați de profesor, elevii trebuie să se ambioneze dacă nu de a mai

întemeia o dată limba română, cum a făcut-o Argești (Ion Caraion), cel puțin de a descoperi noi sensuri ale operei analizate, precum și de a pătrunde denotația și conotația cuvintelor¹¹.

Angajarea elevilor în comentariu trebuie să le dea conștiința că fiecare descoperă textul prin el însuși, fiecare are posibilitatea de a-și exprima nestingherit vibrațiile afectiv-intelectuale răscolite de opera receptată.

Și atunci cînd profesorul purcăde la analiza (aprecierea) comentariilor, constituirea demersului didactic trebuie să fie centrată pe elevi. Ei vor persevera dacă profesorul va reuși să vadă ineditul fiecărei lucrări în parte, să sesizeze prospetimea frazelor și profunzimea ideilor, să le facă publice în fața colegilor. Orișice succes trebuie încurajat și atunci elevii-autori capătă o încredere mai mare în propriile forțe, devin mai dinamici, sînt pe punctul de a realiza și alte lucrări, visînd la noi reușite literare; în funcție de succesele reputate ei își formează modul de a gîndi, de a simți, de a acționa. Succesul (dar nu pseudovaloarea!) are un mare efect stimulator, sporește și întărește capacitatele și eficiențele și contribuie, în mod direct, la dezvoltarea personalității și la realizarea ei socială.

2. CREAȚII LITERARE PROPRIU-ZISE

Deși acest tip de lucrări nu constituie obiectivul orelor de compunere în școală — elevii talentați, în primele lor încercări literare, sînt îndrumați în cadrul cercurilor și cenaclurilor literare —, totuși profesorul literat nu poate și nici nu trebuie să le excludă din preocupările sale. Fiindcă anume în cadrul acestor activități conexe în studiul literaturii este cultivată în cea mai mare măsură imaginația creatoare. Or, nu există creativitate în afara imaginatiei creative.

A cultiva creativitatea — în cadrul lecțiilor de literatură sau la cenaclu — înseamnă a dezvolta diferite capacitate și psihice ale elevilor, cum ar fi: spiritul de observație,

curiozitatea, interesul, inițiativa, memoria, dar și efortul voluntar, imaginația, sensibilitatea, tenacitatea etc.

Și dacă o compunere cu tema literară este privită de către elevi ca un exercițiu firesc, atunci modelarea unui text epic original poate să-i "sperie". Ca să le cultivăm încrederea în sine, vom porni de la exerciții mai simple.

Enunțuri cu spații goale. Fac parte din categoria itemilor (le-am zice: semicreativi), care îl obligă pe elev să vină cu răspunsuri ghidate sau libere. În cadrul acestui tip de enunțuri i se oferă posibilități mari de răspuns într-o formă originală, proprie. În baza observațiilor sistematice și a experimentării ne-am convins de eficiența enunțurilor cu spații goale¹².

Mai jos vă propunem cîteva modele.

— Completăți spațiile goale cu expresiile, imaginile cele mai potrivite, ca să realizezi o descriere artistică.

"Trecu ca o oră de călătorie, ce-mi păru o eternitate, și, cuprins de oarecare tulburare spirituală, ridicăi ceva gulerul, ce-mi acoperea ochii, și mă uităi împrejur.

O ce fioros tablou!.....
Crivățul.....

Pe cerul întunecat.....

Stuful uscat ce crescuse de-a lungul unei mlaștine înghețate,

se zărea ca o dungă neagră pădurea.....

(După "Un ajun de Anul Nou" de Constantin Stamati Ciurea)¹³.

Completați spațiile goale, realizînd un portret al munteanului.

"Munteanul e sprinten.....

Obiceiurile sălbaticice se potrivesc cu.....

E violent, zgomotos..... au avut în Moldova faima de zurbagii."

Și: "În de obște munteanul e frumos,.....

nu întîmpini supunerea.....

e și mare vorbitor.....

zic capitalei noastre.....".

Și: "Munteanul e mare iubitor

de.....
La un asemenea prilej ulcioarele de
vin.....
două părți tutun și una piper.....
bărbați, femei și copii" (După Alecu
Russo "Piatra teiului")¹⁴.

Completați spațiile goale,
reconstituind astfel dialogul dintre
Stroici și Spancioc cu Lăpușneanul,
după ce ultimul este otrăvit. Străduiți-
vă să evidențiați vitrioul replicilor.

"Cînd intrără boierii, el îi privi
îndelung, și, necunoscîndu-i, îi întrebă
cine sînt și ce voiesc?

— răspunse acesta.
— adăugi celălalt.....
— Oh! vrâjmașii mei!.....
— Eu sînt Spancioc, urmă
acesta, Spancioc.....
— ... strigă bolnavul, apucîndu-
se cu mîinile de pînțece!

— Zi acuma slobozește, căci ai
să mori.....
— Doamne, fie-ți milă de sufletul
meu!.....
— S-au dus și te-au lăsat cu noi.
— Oh, înjunghie-
mă tu, tu ești mai tînăr.....
întrunindu-se spre Stroici."

(După Constantin Negrucci
"Alexandru Lăpușneanul")¹⁵.

Completați spațiile goale ale
scrisorii lui Manon Lescaut către
cavalerul des Grieux.

"Îți jur pe viața mea.....
Dar nu-ți este clar și tîie.....
virtutea ar fi o prostie?.....
cînd n'ai o bucată de pînă?.....
Vai de acela care va cădea în mrejele
mele! Un singur țel mi-am pus.....".

(După Antoine François Prévost
"Manon Lescaut")¹⁶.

După care gradul de complexitate al exercițiilor cu caracter creator sporește. Astfel, le putem indica elevilor, de exemplu, situația inițială a unei povestiri: "Imi dă mama sita în
mînă și-mi zice:

— Cerni de măligă. Azi tu faci
mîncarea. Eu nu-mi văd capul de
lucru. Poate mîntui de uns peretele
ista pînă în sără.

N-am făcut niciodată mămăligă.
Cern."

(După Lidia Codreanca "Odată,
la chindie...").

Elevii urmează să scrie în
continuare povestirea, arătînd, prin
imagini sugestive, cum fac mămăliga.
În final toți ai casei să fie la masă,
autorul urmînd să arate reacția
fiecarui personaj.

Iată un fragment realizat de
Veronica Gorban (Liceul Teoretic
"Al. Mateevici" din Căușeni) la Tabăra
de Creăție "Tinere Condeie" (ediția a
doua), organizată de Ministerul
Educației și Științei, Uniunea Scri-
itorilor și Fundația "Soros":

"Se auzi portița. Era tata și
fratele venind de la lucru. "La masă!"
strigai eu din bucătărie, aşa cum o
făcea mama. Pe masă zîmbeau
ademenitor niște roșii, ceva brînză, o
tocănîță de porc și o mămăligă mare
și rotundă.

Ne așezasem cu toții. Eu, ca o
bună gospodină, iau o ață și tai
frumușel mămăliga.

Fratele-nțrebă:

— Mai vine cineva?

— N-așteptăm pe nimeni, zise
mama.

— Atunci de ce așa-i de mare
mămăliga?

— Mai știi? Casa-i pentru oameni,
spuse mama repede privindu-
mă serioasă, dar ochii ei plini de
zîmbet îi trădau mulțumirea. Luă o
bucătîcă de mămăligă și o duse la
gură. Văzui cum i s-au umezit ochii,
așteptam să spună ceva, n-a zis
nimic. Fratele luă și el o bucată mare
de mămăligă și mușcă din ea cu
poftă. O mestecă încet, apoi îmi zise,
aruncîndu-mi priviri îscoditoare:

— Eh, c-amarnic te-ai mai
îndrăgostit, surioară.

Peste o jumătate de oră nu mai
rămăsesese nimic pe masă decît un bot
de mămăligă.

— Nu-i nimic, o mîncăm mîne
dimineață cu lapte, zise mama.

După ce s-au săturat, toți se
uitau la mine zîmbindu-mi mulțumiți.
Eu stam rușinată, cu genele plecate.
Îl auzii pe tata:

— Ei, măi femeie, iată că avem
și fată mare..."¹⁷.

În cadrul acelorași exerciții de
modelare a operei epice putem să le

indicăm cîteva momente din subiect: tractoristul Andrei Muguraș, fruntaș în muncă, l-a criticat la o adunare pe șeful gospodăriei agricole pentru lipsa de spirit gospodăresc. După care șeful "nu-l putea vedea în ochi".

leșit la cosit lucernă, cositoarea lui Muguraș taie piciorul unui pui de căprioară (După Lidia Codreanu "Puiul de căprioară").

Elevii vor avea misiunea să-i radiografizeze sufletul, să-i prezinte zbuciumul, să arate convingător, cu imagini artistice, trăirile lui Muguraș, punînd accentul pe monologul interior.

În contextul sus-numitelor exerciții, formatorul (profesorul) indică: Andrei Muguraș vine, iarna pe ger și zăpadă, de la brutărie cu tractorul încărcat cu pîine pentru bufetul satului. Îl ajunge din urmă o mașină (la podul de peste Cula). Claxonеază. În mașină se află noul șef de gospodărie agricolă, Gheorghe Rotaru (După Lidia Codreanu "Pîinea").

Improvizați o situație de conflict.

În funcție de contingentul de elevi și de rezultatele anterioare, gradul de complexitate al demersului epic poate spori: imaginea-vă că sănțești acest topor cu gura șîrbă (leam arătat toporul, de care ne serviserăm în ajun, la focul de tabără). Povestea-vă istoria. Printre alte indicații de rigoare a fost și aceasta: scrieți orice, dar nu scrieți oricum! În activitatea voastră de prozator să vă fie călăuză spusele lui Somerset W. Maugham: "Romanul îți poate stimula gîndirea. Îți poate satisface simțul estetic. Dar dacă nu-ți stîrnește interesul, nu îți-l întreține, nu te distrează, e un roman prost".

Majoritatea copiilor din Tabăra de Creăție (laboratorul proză) au compus istorii interesante. Mai jos reproducem "Amintirile unui topor din poiană" apartinînd lui Andrei Andreev (Liceul Teoretic din Criuleni):

"Într-o zi am fost rugat de stăpîn să merg cu el la pădure după lemn. Am acceptat, dar l-am preîntîmpinat că-mi va fi mai greu ca în tinerete. Acolo am înțeles că adversarul meu va fi un fost bun prieten, adică tatăl cozii mele. Desigur, n-am fost de acord să-l dobor, dar n-am putut nici

într-un fel să-i lămuresc astă stăpînului.

Începusem lucrul.

Pentru a mă împotrivi, mi-am strîmbat gura. Stăpînului îi era mai greu să mă silească și loviturile au devenit mai bruște și mai sfărăte.

Eu am profitat de aceasta și am luncat ușor din mîinile lui.

Nu știu dacă m-a căutat stăpînul, dar știu că am nimerit într-o poiană foarte frumoasă și locuiesc acum acolo cu un nou prieten pe care l-am îndrăgit și pentru faptul că purtăm același nume"¹⁸.

NOTE

¹ Parfene, Constantin, *Literatura în școală. Contribuții la o didactică modernă a disciplinei*, București, 1977.

² Mandelstam, Osip, *Slovo i kultura*, Moskva, Sovetskii pisatel, 1987, p. 45-46.

³ Vezi Pîslaru, V., *Valoarea educativă a interacțiunii literaturilor*, Chișinău, Lumina, 1985, p. 13.

⁴ Goia, Vistian, Drăgătoiu, Ion, *Metodica predării limbii și literaturii române*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1995, p. 53.

⁵ Goia, Vistian, Drăgătoiu, Ion, *op. cit.*, p. 78.

⁶ Schwartz, Bertrand, *Educația mûine*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976, p. 183.

⁷ Iachim, Ion, *Apostol fără nimbi. Confesiunile unui învățător de literatură*, Chișinău, Lumina, 1991, p. 31-32.

⁸ Vezi Goia, Vistian, Drăgătoiu, Ion, *op. cit.*

⁹ Goia, Vistian, Drăgătoiu, Ion, *op. cit.*, p. 54-55.

¹⁰ Componerile au fost reproduse după Ion Iachim, *Compoziții literare pentru clasele gimnaziale și liceale*, Editura Ruxanda, Chișinău, 1997.

¹¹ "Denotația unui cuvînt este semnificația lui specifică, cunoscută de vorbitorii unei limbi. Conotațiile unui cuvînt sunt semnificațiile implicate (în contextualitate) și asociațiile de semnificații" (Constantin Parfene, *Literatura în școală. Contribuții la o didactică modernă a disciplinei*, București, 1977).

¹² Cînd enunțurile cu spații goale ajung o treaptă depășită (pentru anumite

grupuri de elevi), trecem la exersarea în baza "cărților de sacrificiu". Găsim cărți vechi, uzate, cu texte epice necunoscute elevilor, și din respectivele volume desprindem anumite file, săiem pasaje, pe care le vor reconstitui, în context firește, elevii prozatori.

¹³ A se vedea și originalul: "O, ce fioros tablou!... Crivățul sufla cu turbare, ridicînd valuri de omăt, ca niște stafii albe se urmăreau unul după altul, pierzîndu-se în depărtare pe orizont. Pe cerul întunecat luceau ca niște cortine negre nouri încărcăți cu omăt. Stuful uscat ce crescuse de-a lungul unei mlaștine înghețate, sub apăsarea vijeliei, își pleca vîrfurile stufoase, zbuciumîndu-se cu foșnături, ce semăneau unor suspine sinistre. Nu departe se zărea ca o dungă neagră păduricea ce se demna pe orizontul mohorât".

¹⁴ A se vedea și originalul: "Munteanul e sprinten, potrivit în legăturile lui, mai mult mușchi decît carne, vesel din fire, glumeț și plin de pătrundere. Obiceiurile sălbaticice se potrivesc cu îmbrăcămintea lui. E violent, zgomotos, încăpăținat pînă la răscoală și iubitor mare de rachiul (...). De-o energie grozavă, totuși ușor îl înmlădiezi, cînd știi să-l iezi cum trebuie. Muntenii totdeauna au avut în Moldova faima de zurbagii".

Și: "În de obște munteanul e frumos, cu privirea îndrăzneață. La dînsul nu întîmpeni supunerea dobitocească a plugarilor. Pe lîngă aceasta e și mare vorbitor. De altfel, ca prețuindeni în Moldova, fiecare sat își are cîrmuirea lui. Cu toate că sînt destul de filozofi, în ceea ce privește preotii, totuși aceștia au cea mai mare înriurire în afacerile satelor. Sălbatici, ca și băstinașii Americii, mulțimea muntenilor acestora niciodată n-au pierdut din vedere codrul lor și piscurile nouroase, și în limba lor simplă zic capitalei noastre Satul lui Vodă".

Și: "Munteanul e mare iubitor de chefuri lungi, cumătrii și nunți. La un asemenea prilej ulcioarele de vin și măsurile de rachiul, rachiul stricat, două părți tutun și una piper, trei zile umblă din mină, în mină într-o îngrămădire deasă de bărbăți, femei și copii".

¹⁵ A se vedea și originalul: "Cînd intrără boierii, el îi privi îndelung, și, necunoscîndu-i, îi întrebă cine sînt și ce voiesc?

— Eu sînt Stroici, răspunse acesta.

— Și eu Spancioc, adăogi celălalt, și aceea ce vom este să te vedem pîn'a nu muri, cum îi-am făgăduit.

— Oh! vrăjmașii mei! suspină Alexandru.

— Eu sînt Spancioc, urmă acesta, Spancioc, pre care ai vrut să-l tai, cînd ai ucis 47 de boieri și care a scăpat din ghiarele tale! Spancioc, a cărui avere ai jăfuit-o, lăsîndu-i femeia și copiii să cersească pe la ușile creștinilor.

— Ah! ce foc simt că mă arde, strigă bolnavul, apucîndu-se cu mîinile de pîntece!

— Zi acuma slobozește, căci ai să mori. Otrava lucrează.

Oh! m-ați otrăvit, nelegiuților! Doamne, fie-ți milă de sufletul meu! O, ce foc! — Unde-i doamna? Unde-i copilul meu?

— S-au dus și te-au lăsat cu noi.

— S-au dus și m-au lăsat?! M-au lăsat cu voi! Oh, omorîți-mă, să scap de durere! Oh, înjunghe-mă tu, tu ești mai tînăr, fie-ți milă! Scapă-mă de durerile ce mă sfîșie! Înjunghe-mă, zise încercîndu-se spre Stroici".

¹⁶ A se vedea și originalul: "Îți jur pe viața mea, scumpul meu cavaler, ești idolul inimii mele și numai pe tine în lumea întreagă te pot iubi așa cum te iubesc. Dar nu-ți este clar și ție, sărmâmul meu iubit, că în situația noastră de azi virtutea ar fi o prostie? Crezi oare că te poți gîndi la iubire, cînd n-ai o bucată de pîne? Foamea m-ar fi împins, fără îndoială, la vreun gest fatal, mi-aș fi dat într-o zi ultima suflare, închipuindu-mi că e un oftat de dragoste. Te ador ca totdeauna, te rog însă să lașo o vreme în grija mea refacerea averii noastre. Vai de acela care va cădea în mrejele mele! Un singur țel mi-am pus: să-l fac bogat și fericit pe scumpul meu cavaler...".

¹⁷ "Pasărea albastră", nr. 2, Chișinău, 1998, p. 9.

¹⁸ Idem, p. 11-12.

Mircea TOMUŞ
Cluj-Napoca

**CĂDERE ÎN HAOS
ȘI SALVARE**
**(straturi și teme narrative în
primul capitol din romanul**
Luntrea lui Caron
de Lucian Blaga)

Că, foarte adesea, cea dintâi frază a unui roman, dacă nu chiar cel dintâi capitol, reprezintă semnele premonitorii ale întregului curs narrativ ori tabloul sintetic al viitoarei problematici este o constatare pe cît de veche pe atât de frecventă a istoriei, criticii și teoriei romanului: dintre exemplele cel mai probante, în planul literaturii universale, se dețină cele ale romanelor lui Tolstoi **Război și pace și Anna Karenina**, iar dintre cele ale literaturii române, ale lui Liviu Rebreanu, **Ion și Răscocă**. Fiind recunoscută atât frecvența cît și valoarea procedeului, putem să-i investim cu rangul de normă naratologică pe care, aplicând-o cazurilor particulare, putem sconta un mai rapid și mai înlesnit acces în ceea ce, nu rareori, poate să fie un adevărat cifru problematic și narrativ al romanului respectiv. Regula sunând, într-o formulare cît mai comună, "spune, despre un roman, cum începe, ca să afli ce reprezintă", am putea să o aplicăm și în cazul unei construcții atât de încărcate de semne și sensuri precum este romanul lui Lucian Blaga **Luntrea lui Caron**.

Dar iată fraza lui liminară: "Începutul primăverii coincidea cu începutul unui haos ce se revârsa peste meleagurile țării". Trei ni se par a fi, aici, semnalele care bat la poarta înțelesurilor romanului ce va fi să urmeze: **primăvara**, ca anotimp al creației unanime, al trezirii la viață, al înmuguririi și înfloririi, **haosul**, ca rod invers, damnat și distrugător, precum și, în fine, **țara**, ca spațiu de desfășurare a viitoarei problematici și a viitorului curs narrativ. Încă din primele lui cuvinte, deci, romanul lui Lucian Blaga se anunță ca un tablou eschatologic, vast cît cuprinderea țării; pusă în legătură cu

titlul întregului roman, **Luntrea lui Caron**, această frază liminară deschide poarta spre o perspectivă de infern; firul poveștii care începe aici este cel care reface atât înmugurirea și proliferarea haosului, pe cuprinsul țării, cît și descinderea și itinerarul unui spirit pe cărările lui blestemate. Tema haosului, sub diferitele ei numiri, ca treaptă ultimă a dezagregării, se conservă, ca o constantă presupusă ori manifestă a primului capitol al romanului și este mai explicit formulată în considerațiile filozofului Leonte Pătrașcu, în conturul fictiv al căruia, cum bine se știe, autorul și-a obiectivat una dintre dimensiunile fundamentale ale propriei personalități: "Dacă lucrurile vor merge tot atât de neîndupăcat, cum par a merge de un an încoace, se va lăsa peste noi Noaptea" — spune acest personaj; iar altădată: "Ni se macină sufletele, zi cu zi, și noapte cu noapte între pietrele de moară ale imperialismelor".

În fața acestei agresiuni de nestăvilit a haosului, sistemul de orientare a fluxului narrativ din primul capitol al romanului arată undeva în trecut, dincolo de limitele fragile ale istoriei; imaginea unei turme de oi, cu ciobanii, măgărușii și cîinii săi, intersectată cu traectoria febrilă a coloanei de refugiați și păstrînd ritmul din afară timpului istoric al evoluției sale, este semnalul care deschide altă poartă: cea a posibilei salvări: "Oricum, mersul lor agale nu avea nicio legătură cu momentul istoric al dispersării noastre omenești..."; "Acesta este veșnicul lor cutreier, între săs și plai, după un calendar al lor, mai presus de întimplările și faptele istoriei..."; "Eram încercat de sentimentul că *istoria*, întruchipată în bombardiere imaginare, ne alungă spre *preistorie*, spre o preistorie milenară simbolizată de ciobănia din preajmă".

Dar dacă, pentru întregul pe care romancierul l-a numit încă din cea dintâi frază a construcției sale narrative, țara, soluția era arătată a fi refugiu în indeterminarea preistoriei, pentru forul subiectiv al personajului/naratorului scăparea era în limanul memoriei personale, o regresiune pe scara timpului individual pînă la treapta unde acesta se topește firesc în matca largă a timpului comun, din care s-a desprins și care îl conține. Copilăria este acea vîrstă miraculoasă în care, în adăpostul sigur al cuiubului familial, ca într-o placentă ocrotitoare și hrănită, eul subiectiv își trăiește, pe de o parte,

deplina comuniune netulburată, firească, cu contextul uman și natural, pe de alta, jubilația trăirilor integrale și genuine. Cel dinții capitol din **Luntrea lui Caron** cuprind și cele mai bogate și mai explicate reactualizări ale acestei ipostaze în care firescul condiției umane este condiția de natură mitologică a "zeului copil" și a "copilului zeu", vîrsta în care mitul fiind viață comună, este trăit concomitent și spontan în ambele lui valențe inseparabile. E adevărat că rememorarea acestei miraculoase ipostaze se face pe chiar tărîmul unde i-a fost dat să se consume și pe care, în roman, autorul îl numește Cîmpul Frumoasei, prin reîngemănarea, într-o singură, a experienței primordiale din care romancierul a despletit, apoi, cele două fire de biografii umane și intelectuale în care și-a proiectat propria experiență; dar timpul rememorării din roman găsește, lărgeste și adîncește semnificațiile esențiale ale acestui liman al copilariei magice în satul Căpîlna, care a oferit adăpost, pe răstimp de restrîște, familiei sale. Obligat să se refugieze, din spațiul și timpul concret, care amenințau să devină spațiu și timp al unui apocalips, într-un spațiu și timp din afara circuitelor prăbușirii totale, naratorul ia în stăpînire, prin cunoaștere care este o re-cunoaștere, tărîmul satului în care matca eternă a vieții trăia în ritmul ei propriu ca într-un ceasonic al eternității: "Ceva din cadeța, ce nu putea să fie stricată prin nimic, a sacrelor întîmplări cosmice, intra și în măruntele întîmplări ale zilei și ale nopții, în alternanță de trezie și de somn a satului, în obișnuințele omului și în cele ale păstrăvului din apă".

Aici, unde un adăpost uman este un cuiub și unde întîmplările au ritm și ecou de basm, unde trăiește, vie și proaspătă, funcția mito-viziunii comune, naratorul reține, pentru cel dinții capitol al romanului său, felurile fețe de manifestare a vitalului pur, redate în tușele de prospețime ale unui mare pictor naiv și savant totodată. Acea "adevărată noapte valpurgică a șoareciilor", care le tulbura încă primul somn, nu este decît expresia vitalului primar și esențial care alimentase firesc unul dintre izvoarele poeziei lui Eminescu:

Dar atuncea greieri, șoareci,
Cu ușor măruntul mers,
Reduc melancolia-mi,
Iară ea se face vers.

În această fază romanul lui Blaga ne descoperă materia în intimitatea ființei sale: "Făina era caldă, ușor fierbinte, ca un trup viu, și mirosea plăcut și arhaic. [...] Mă pierduse cu totul în senzația ce prindea ființă în palmă". Vitalul se exprimă prin esențe, într-o explozie unanimă: "Frunza se dezvoltase în cîteva săptămâni cu o repeziciune aproape sonoră în tot peisajul. [...] Lăcustele și gîngănilile de tot soiul umpleau văzduhul cu liturghia lor răsăriteană, însotită de cîntarea de strană a bondarilor". Existenta întreagă trăiește în sezonul unei intense solidarități, căreia autorul personaj i se simte părță dar și dulce victimă: "Trebua să trec cu un efort de voință peste momentul critic al ispitei de a mă topi în cîntecul lăcustelor. [...] Pe urmă fui biruit de peisaj. Căldura sănătoasă a soarelui pretutindeni prezentă, și lumina estompată numai de frunzișul des al pădurii pădureț mi-o făcuseră ca o vrăjă". De pe portativul nuanțat al stărilor sufletești muzicalizate în acest prim capitol al romanului, se detasează cu discreție reacția cea mai fină și mai intimă a ființei în fața acelui uriaș cutremur care amenință principiul fundamental de organizare a existenței unanime: "Întorcîndu-mi puțin capul, ca să nu fiu văzut de soția și de filica-meă, mi-am șters cu podul palmei rodul sufletului ales în vîrf de geană". Această reacție fiziologică miniaturizată cristalin cuprinde, în miracolul mărunt al procesului său, schimbul de semnale dintre două universuri, cel al micro- și macrocosmului. Într-un concentrat eseu despre lacrimă, Vasile Lovinescu ne trasează coordonatele semnificațiilor ei adînci: "În eonii puri ai umanității, plînsul era o tehnică a entuziasmului care suscita *en theon en umon*, un zeu în noi, după hermeneutica pe care o dă Platon acestui termen strict inițiatric [...]. Lacrima se homologa cu unul din cei doi termeni care susțin și primenesc Universul, *solve și ungula*, producîndu-l și resorbîndu-l prin fluxul și refluxul unei terțe duale neostoite. Lacrima era riguros complementară cu cristalul, pe care îl coagula prin același proces calitativ care transforma picătura de rouă cerească în perlă, în pînțecul scoicii" (Vasile Lovinescu, **Sunt lacrimae rerum**, în **Steaua fără nume**, București, 1994, p. 32). Sunt, toate acestea, direcții și etape de orientare în întregul cosmic viu și organic prin mijlocirea cărora se definește apoi semnificativ adevăratul rol al unuia dintre personajele feminine

ale romanului, doamna Ana Rareș. Prezentată încă din primul capitol oarecum în paralelă cu altă figură feminină, "prietena poeziei", care tutelase, prin farmecul ei, creația poetului romancier, dar care singură se detronase din această demnitate, doamna Ana, cunoscută într-o "zi cu văzduh de apocalips", este împodobită cu o frumusețe specială care "se alegea din cînd în cînd, cu totul pe neașteptate, fie din mimică, fie dintr-o mișcare, fie dintr-un complex de linii neutre. Avea un umblet plin de grație, pe care ea însăși nu părea să și-o cunoască. Ochii, foarte vîi și strălucind de inteligență, se iveau în obrazul mai curînd al unui suflet, decît al unui trup. Și totuși, trupul era și el printre noi, ca să exprime prin fiecare mișcare sau gest un farmec dozat din nuanțe greu de definit. Chiar numele ei era acela al unui aer dulce". Nu cred că poate să fie decît evident, pentru orice lectură de bună credință, faptul că un asemenea portret ar trebui să descurajeze din start orice tentație de interpretare strict autobiografică a acestui episod, deși este de recunoscut că filonul autobiografic joacă un rol primordial în construcția romanului; făptura aeriană a doamnei Ana, cu determinările ei care scapă, ca argintul viu, oricarei constringeri, dar între care ea aşază grația și ingenuitatea, atribuite cu care tradiția a împodobit dintotdeauna zeitățile feminine, este, desigur, un contur din ordinea creațiilor însuflite de un principiu mitologic mai degrabă decît de unul din ordinea comun umană. Adăugînd acestei imagini fluide, înzestrarea ei specială, inițierea în "principiul paracelsian că pentru orice boală s-ar găsi un leac secret în natură", se conturează funcția magică a acestei frumuseți, care este aceea de a alina durerile lumii prin controlul suav al tainicelor corespondențe intime ale existenței.

Firește că, pe lîngă toate acestea, cel dintîi capitol al romanului **Luntrea lui Caron** cuprindă și primele elemente, cele fundamentale, ale acelui amplu și profund proces de autodefinire pe care romanul îl conține în întregul său. Șoapta ca principiu al versului dar și celealte componente ale universului liric și ale magiei verbale din poezia lui Lucian Blaga, temeiurile principale ale gîndirii sale filozofice sunt aici cuprinse, iar continuarea narăriunii nu va face decît să le detalizeze și nuanțeze. Dar, din tot acest complex autodefinititoriu și rememorativ, cel dintîi capitol din

Luntrea lui Caron aduce în prim-plan o temă de o semnificație aparte. Perspectiva apropierei fatale a haosului, a noptii totale, a apocalipsului peste aria în care palpită substanța atât de sensibilă a noțiunii desemnate prin cuvîntul țară, apoi mișcarea de reorientare spre timpul transistoric, ca o resemnată salvare, reactualizarea vîrstei de aur a copilăriei, urmată de reintegrarea în pulsajile timpului cosmic care regleză viața satului și, în fine, sensibilizarea vitalului în mărunt, frageda sa expresie, asupra căreia domnește silueta de zeiță a unei fluide frumuseți magice, toate acestea, oglindite în bobul de cristal al unei lacrimi, sănătrele pe care spiritul (autorului narator) pășește într-o succesiune care are logica sa pentru a imagina și construi soluția în calea haosului anunțat încă din primele cuvinte ale romanului. Este împede, acum: ceea ce a început să urmeze, în acea primăvară întoarsă de la sensurile ei esențiale, nu putea fi comparabil decît cu un diluviu total, cu acel fenomen căruia imaginația și uzul comun i-a dat un nume de întrebuităre unanimă: "Potopul lui Noe"; deci Noe a fost cel care a salvat omenirea de haos; încît, în fața unei noi amenințări a haosului, este nevoie de un nou Noe. Astfel că primul capitol al romanului **Luntrea lui Caron** cuprindă geneza acestui nou Noe, salvator al spațiului desemnat prin cuvîntul țară, și a poveștii sale.

Din acest moment, lucrurile sunt cunoscute și logica lor — perfectă: Noe nu putea fi decît morar, pentru că între pietrele de moară elementele se reduc la particulele lor infinitesimal, care devin, la rîndul lor, inalchimia cosmică, izvorul unui nou ciclu de existență; pe Noe nu-l putea cuprinde decît un spațiu în limitarea căruia este cuprins nelimitatul în esențialitatea lui, deci satul, care este "țară" și întreg cosmic totodată: ideea lui salvatoare, construcția lui, nu putea fi decît un obiect cu totul din afară unei utilități practice imediate, căci ce rost poate să albă o corabie într-un sat de munte? Urmează, deci, că soluția Noe, și soluția Blaga, și, poate, soluția românească este aceea de a ridica, în calea haosului invadator, construcții gratuite de vis. Este ceea ce face Noe în drama lui Lucian Blaga, ceea ce face eroul/naratorul din **Luntrea lui Caron** și ceea ce a făcut Lucian Blaga însuși prin întreaga lui operă: a traversat apele tulburi ale haosului în opera sa — corabie celestă, pentru altă ordine!

Iulia CUBLEŞAN
Cluj-Napoca

MITUL CREAȚIEI ÎN MEȘTERUL MANOLE DE LUCIAN BLAGA

Reprezentativă pentru direcția dramaturgiei poetice blagiene ce remitizează, problematizând, drama **Meșterul Manole** (scrisă în 1927 și reprezentată scenic pentru prima oară în 1929) ilustrează interesul deosebit pe care Blaga îl acordă folclorului. Autorul **Trilogiei culturii** consideră că o literatură națională nu se poate constitui decât prin "monumentalizarea culturii folclorice". În **Ființa istorică** Blaga se raliază părerii lui Schelling că "mitul este un fapt primar, iar istoria un derivat", că mitologia definește matricea spirituală a unui popor. Deci era normal ca mitul jertfei creațoare, atât de relevant pentru matca stilistică a culturii populare românești, să-i rețină atenția.

Valorificînd un mit arhaic transmis și transfigurat de tradiția populară autohtonă, balada despre **Meșterul Manole** a constituit o sursă fecundă pentru dramaturgia românească. Încă din secolul trecut se manifestă interesul față de ea, e adevarat că în scrierii fără rezonanță precum **Meșterul Manole** de Mihail Pascaly și **Meșterul Manole** de Ioan Penescu. În secolul nostru acest mit se dovedește extrem de productiv în creațiile dramatice. **Zidirea Mănăstirii Argeșului** de Nicolae Iorga, **Biserica din slăvi** de Victor Papilian, **Meșterul Manole** de Victor Eftimiu, **Meșterul Manole** de Octavian Goga, **Meșterul** de Adrian Maniu, **Zidarul** de Dan Tăchilă, **Moartea unui artist** de Horia Lovinescu sănăt numai cîteva din lucrările dramatice care explorează legenda în determinări istorice,

psihologice sau în perspectivă poetică-filosofică.

În balada **Monastirea Argeșului** (varianta lui Vasile Alecsandri) concepția poporului nostru despre creație și moarte primește o desăvîrșită întruchipare artistică. După G. Călinescu, această capodoperă reprezintă un mit estetic fundamental, ce arată concepția noastră despre creație, "care e rod al suferinței". Mircea Eliade, care a studiat în profunzime acest mit (în răspîndirea sa geografică, în evoluția în timp, în simbolistica și semnificațiile lui), consideră că la români el s-a decantat mai mult ca oriunde într-o creație artistică de o excepțională forță de expresie. Analizînd straturile legendei, Mircea Eliade a evidențiat faptul că mitul creației prin jertfa de sine descinde din substanța celor mai vechi mituri cosmogonice. **"Balada Meșterului Manole"** — scria Mircea Eliade în **Comentarii la Meșterul Manole** — este ea însăși un produs folcloric de tip cosmogonic, deoarece jertfa zidirii este o imitație omenească a mitului primordial al creației lumilor." Ideea necesității jertfei pentru realizarea unei activități umane creatoare o circumscrie pe aceea a unei aspirații spre perfecțiune, spre absolut.

Originală e viziunea lui Lucian Blaga în reconstruirea mitului. Spre deosebire de alții autori (Iorga, de pildă, care încearcă să reconstituie un cadru social-istoric autohton pentru drama lui Manole), Blaga este interesat să înfățeze posibilele împrejurări spirituale care au generat-o. Referirile unuia dintre zidari suge-rează intenția scriitorului: "Vedeți, frați, atât rămîne după noi: înfăptuirea și încă vuietul neschimbăt al apei și poate tristețea unei legende".

Scriitorul adaptează estetica expresionistă la substanța mitică fundamentală. Expresionismul înțeles de Blaga "ca un caz special în cadrul mai larg al tendinței spre absolut" își demonstrează în dramă aderența perfectă la mit, pentru care, de altfel, curentul estetic de la începutul secolului nostru manifestase o preferință specială. Acesta e și primul

reper pentru identificarea influenței expresioniste în piesa lui Lucian Blaga. Al doilea e preocuparea pentru esențe, pentru personaje-simbol (cum sunt toate în piesă), pentru un conflict de dimensiuni cosmice prin raportarea lui la marile forțe ale firii. Exagerarea trăirilor pînă la paroxism — o altă linie de influență expresionistă — se realizează în scene în care dezlănțuirea energiilor primare devine expresie a inconștientului și a elanului vital (în scene precum somnul lui Găman, zidirea Mirei, scena finală). Trăirile interioare atât de puternice ale personajului principal, cuvintele-simboluri, purtătoare de energie ("Tot ce mi-a rămas e sălbăticia cuvîntului" spune Manole) sunt alte componente ale esenției expresioniste detectabile în piesă.

Situind acțiunea într-un nedeterminat "timp mitic românesc", un timp al originilor, autorul își declară intenția de a nu istoriza acțiunea dramatică. Astfel încît de la început să tem preveni că personaje ca Bogumil, Vodă, Boierii nu reprezintă repere pentru identificarea unei posibile epoci medievale, ci sunt personaje simbolice, accentul căzînd pe funcționalitatea lor în evoluția conflictului. Din substanța mitologică a baladei nu sunt preluate toate motivele. Lipsesc motivul zidului părăsit, motivul visului lui Manole, motivul zborului icaric din final și cel al ființinii, autorul găsind soluții mai adecvate reprezentării scenice prin care sugerează semnificațiile motivelor absente. Blaga renunță la partea introductivă a legendei, acțiunea piesei începînd cu motivul surpărîi zidurilor.

Pămîntul stăpînit de puterile telurice ce se împotrivesc creației zidirii, este reprezentat în piesă prin personajul Găman.

Dacă firul narativ al piesei îl respectă în linii mari pe cel al baladei populare, conflictul, în schimb, se complică extinzîndu-se în două planuri. Pe de-o parte în planul interior al zbuciumului sufletesc, al sfîșierii între dragostea eroului pentru soția sa Mira și patima sa de a construi, pe de altă parte, în plan exte-

rior între meșterul care se întemeiază pe raționalitatea proiectului său, bîzuindu-se pe măsurători și calcule și puterile întunecate (forțele obscure) ce-i cer o jertfă cu neputință de înțeles și de acceptat pentru rațiunea omenească. Răzvrătirea lui Manole, împotrivirea sa la odioasa crimă ce î se pretinde își găsesc suportul în încrederea pe care o are în ordinea și coerența temeiurilor lumii. După ce îndură şapte ani soarta cumplită a lui Sisif, construind mereu în zadar, eroul se vede condamnat să accepte și să ducă chiar el la îndeplinire jertfa. Jertfa nu e mai cerută în vis de o voce de sus ca în baladă, ci de călugărul Bogumil. Nu întîmplător numele personajului este identic cu celui ce a fundamentat erezia bogumilică a dualității credinței, a complementarității divinului și demonicului. Trebuie să menționăm că ecuri ale acestor idei se regăsesc și în titlul **Poemele luminii** ("Pe semne - Învăjbiți / de-o veșnicie Dumnezeu și cu satana / au înțeles că e mai mare fiecare / dacă-și întind de pace mînă. Și s-au împăcat / în mine împreună picuratumi-au în suflet / credința și iubirea și-ndoiala și, minciuna" — **Pax magna**). Ideea că "întru veșnicie bunul Dumnezeu și crîncenul satanail" ar fi frați, cum spune Bogumil, aduce o răsturnare de valori morale, lăsîndu-l pe Manole pradă zbuciumului sufletesc și răzvrătirii. Puterile, forțe obscure și malefice, care, potrivit reprezentării mitice, ar rostui în înalt și în adîncuri cumpăna mare a firii, sunt imposibil de identificat. Starețul Bogumil îi spune lui Manole: "Nu e apă și nu e foc -- sunt puterile. Ele disprețuiesc întinderea locului și ies cînd vor de sub legile vremii. Le vezi aici, și ele din înțîia beznă răspund. Le crezi acolo, și ele dăntuiesc cu înfricoșare în noi".

În plan psihologic conflictul se desfășoară între patima zămisirii frumosului și dragostea pentru Mira. Numai aparent Mira este jertfa destinată de hazard, în realitate, jertfirea ei e implicată în legea interioară a creației, căci pentru Manole înălțarea locașului reprezintă finalitatea lui supremă pentru care e gata să sacrifice totul.

În plan exterior conflictul capătă dimensiuni cosmice prin raportarea lui la marile forțe dezlănțuite ale firii. Eroul e sfîșiat între demonul interior care îi cere inflexibil să-și împlinească opera, să ridice mănestirea, plăsmuind-o "din pămînt și din apă, din lumină și din vînt" ca într-o nouă cosmogonie, și între puterile ce-și cer inexorabil jertfa. Meșterul înfringe blestemul prin legămîntul de a face "o jefă dătătoare de viață".

Conflictul e deplasat pe plan cosmic ca în teatrul expresionist, după cum observă Ov. S. Crohmălniceanu: "Personajele sînt mișcate de marile puteri elementare, asistăm nu la ciocnirea unor psihologii diferite, ci la înfruntarea stihiilor firii". Acceptarea jertfei pentru a-și putea împlini destinul de creator nu exclude răzvrătirea eroului în numele omenescului împotriva stihiului: "Dacă fapta noastră nu e bună, să fie cel puțin frumoasă; dacă nu e frumoasă, să fie cel puțin însășimîntătoare! Dacă locaș de slavă nu va fi, să rămînă cel puțin un semn de amenințare ridicat de oameni împotriva puterilor".

Decodarea simbolistică a personajelor conduce la descifrarea semnificațiilor piesei și la limpezirea conflictului. La nivelul personajelor în piesă există două tipuri de reprezentare a puterilor. Găman, bâtrînul cu mintea aburită, aparține unui strat de gîndire arhaică dominată de stihiul, în comunicare cu puterile. El are intuiția jertfiriei Mirei și a autosacrificiului lui Manole, fiind înzestrat cu puteri premonitorii. Starețul Bogumil exprimă aceeași supunere față de puterile întrupate în Dumnezeu și Satanail.

Maniera expresionistă de tratare a personajelor ca simboluri este identificabilă și în conturarea Mirei. Mira simbolizează dragostea ca suflet al lumii și spirit al creației. "Eu sînt biserică — jucăria puterilor!" spune la un moment dat ea, prevestind prin aceste cuvinte identificarea de către erou a femeii iubite cu biserică pe care vrea să o înalte, a iubirii zămislite care în trup cu iubirea creatoare în plan spiritual. "Între voi două nici o deosebire nu fac, pentru mine sînteți

una." Locașul o va eterniza în frumusețea sa ca "un cîntec de iubire împletit cu un cîntec de moarte".

Concepîndu-și personajul principal ca pe un personaj arhetipal cu o mare capacitate de semnificare, Blaga nu-l reduce la simbol numai. Drama creatorului și a omului Manole e potențată la maximum: "... rugați-vă să nu se mai sălășluiască în nimenea patima clădirii ca în Meșterul Manole cel de cumpălită amintire. Că patima aceasta coborâtă de aiurea în om e foc, ce mistuie prejmă și purtător. Și e pedeapsă și e blestem", — spune Meșterul după ce ceasul său "a încetat, creația sa a fost desăvîrșită. Jertfirea Mirei a împlinit creatorul, dar Manole aspiră să desăvîrșească și omul, și pentru aceasta "încă o jefă îl mai aşteaptă". După ce trage pentru prima oară clopotul cel mare "pentru aceea care cîntare de clopot n-a avut", Manole își dă lui însuși moartea. Nu pentru a expia jertfirea soției, ci pentru a afirma superioritatea ființei și pentru a regăsi iubirea. Dacă în baladă Manole și soția sa se răgesesc în final în același plan al unei incomprehensibile și mitice existențe, ea întrupătă în piatra zidirii, el întrupăt în apa fîntânii, în drama lui Blaga, Manole își înțîlnește iubita în moarte. Tragedia creatorului se consumă în parametrii mitului și dobîndește exemplaritate unică. În același timp el primește încă o semnificație care îl apropie de un alt mare erou mitic. Meșterul lui Blaga e un răzvrătit și asemenea lui Prometeu dăruiește oamenilor prin sacrificiul său o valoare absolută. Deoarece, ca expresie a sacrului ce încorporează perfecțunea, simbolul mănestirii nu este decît traducerea poetică a aspirației spre desăvîrșire. Din perspectiva expresionismului simbolul mănestirii traduce de asemenea aspirația spre absolut a personajului. Tot în manieră expresionistă sînt concepute scenele în care asistăm la dezlănțuirea energiilor primare ca expresie a inconștiului și ale "elanului vital". Astfel momentul în care conflictul atinge punctul maxim în planul faptei, culminînd cu zidirea Mirei la temelia bisericii, se concretizează printre-o

descărcare teribilă de energie. Ritmul accelerat al replicilor și al mișcărilor scenice subliniază furia și disperarea zidarilor care prin această dezlănțuire oarbă încearcă să-și anihileze orice sentimente omenești.

La nivelul stilului artistic influența expresionismului se manifestă în cuvinte-simboluri purtătoare de energie. Forța, dinamismul psihologic al personajului principal se concentrează în replicile și cuvintele lui: "Nu, niciodată! Mai repede! Niciodată nu mi-e destul de repede! Sus, jos, înainte, în lături! Nu pierdeți vremea! Vreau să curgă sudorile, să sece de oboseală gurile! Intensitatea și dramatismul implicării, trăirile antagoniste, zbuciumul interior sunt reliefate în splendide monologuri dintre care multe au rezonanță shakespeareană: "Nimic nu e bine. Temeliile lumii sunt fără noimă". Sau: "Frică, Mira. Frică de drumul pe care mă găsesc că nu știu unde sunt și unde duce. Și nu știu dacă suie sau coboară". Deși e scrisă în proză, regăsim deseori în dramă figurile sintaxei poetice, ritmul și rima versurilor care conferă un plus de lirism unor scene.

Respectând semnificația majoră, nucleele dramatice și firul narativ al mitului, piesa lui Blaga prezintă și unele diferențe care provin nu numai din formula estetică adoptată. Astfel, spre deosebire de legendă, în finalul piesei eroul se autojertfește, dar meșterii ceilalți nu mor, ci rămân în viață ca alte posibile ipostaze ale lui Manole.

Dacă în creația populară Manole apare ca un erou de tragedie antică persecutat de destin, menit să stîrnească spaimă, mila, dar și admirarea prin faptele și prin sfîrșitul său, eroul lui Blaga nu vrea să se lase înfrînt de destin. În această perspectivă gestul lui final semnifică răzvrătirea lui împotriva destinului și a puterilor care l-au constrins la o jertfă cu neputință de înțeles și de acceptat de către rațiunea omenească. Măreția lui se dezvăluie în raport cu un factor asupra căruia nu poate acționa în nici un fel, dar față de care orgolioasa sfidare umană capătă

dimensiuni eroice. Mesajul piesei identic cu cel al baladei se deschidează în final. Dacă în baladă, după ce Manole e distrus ca om, "fâlnica zidire (monastirea năltă) cum n-a mai fost altă" rămîne să înfrunte veacurile cu frumusețea ei nepieritoare, la Blaga ideea aceasta este explicitată în cîteva cuvinte: "Jocul e scurt. Dar lungă și fără de sfîrșit minunea".

Profunzimea ideilor, intensitatea trăirilor, frumusețea monologurilor fac din drama lui Blaga o creație de maximă complexitate ideatică și de elevată formă artistică în care se elogiază spiritul creator, nestinsa dragoste de frumos a oamenilor de pe acest pămînt românesc.

**Iulia MURARIU
Suceava**

**TINEREȚE
FĂRĂ BĂTRÎNEȚE
ȘI VIAȚĂ FĂRĂ DE
MOARTE ȘI EPOPEEA
LUI GHILGAMESH
SAU DESPRE FIINȚĂ
ȘI TRAGIC**

Moartea este cel mai semnificativ și mai profund eveniment al vieții; ea îl ridică pe ultimul dintre muritori deasupra rutinei obișnuite și a plăcăudinii; numai ea pune, în profunzime, problema sensului vieții.

M. Berdiaeff, *De la destination de l'homme*, 1935, p. 323

“Dar nesperat al culturii noastre folclorice adus umanității”¹, **Tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte** este, prin deznodământ, și o excepție în seria basmului românesc, al cărui final este întotdeauna fericit, în care neapărat binele și dreptatea triumfă. **Tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte** este un basm al condiției umane și despre condiția umană și, deci, un mit despre a fi, despre inițierea în tainele vieții și ale morții. Aventura existențială prin care trece Făt-Frumos îl ajută să-și găsească adevarata esență umană în final, prețul fiind sfîrșitul (moartea). El se întoarce **foris**, copleșit de “întristare și neodihnă” (p. 36), pentru a încheia ciclul destinului și pentru a lăsa deschisă omenirii Nemurirea, spre care aspiră și Ghilgameș. Spre deosebire însă de Ghilgameș, Făt-Frumos nu are revelația morții într-un anumit moment al vieții lui, prin moartea celuilalt.

Cînd Enkidu moare, prin răzbunarea zeiței Iștar, Ghilgameș se descoperă pe sine ca ființă, se întrebă și despre sine, e deci un prilej

de a se defini: “... prietenul meu [pe care-l iubeam s-a întors în pămînt] / [Au și eu] ca și el trebuie să zac în pămînt și să nu mă mai scol în vecii vecilor?” (p. 164).

Făt-Frumos, înainte de a intra în viață, știa despre moarte, nașterea lui și-o întîrzie în aşteptarea promisiunii de dăruire a vieții veșnice: “... În sfîrșit, dacă văzu că nu tace, îi mai zise: tacă, fătul meu, că ți-oi da **Tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte**. Atunci, copilul tăcu și se născu” (p. 29).

Eroul încearcă, **ab initio**, să evite declinul (bătrînețea) și sfîrșitul (moartea), iar îndeplinirea făgăduielii care i-a condiționat intrarea în ființă devine destin: “... apoi **sînt nevoie** să cutreier toată lumea pînă voi găsi făgăduința pentru care m-am născut” (p. 30). Făt-Frumos are tăria să se definească dincolo de omenesc.

Așa cum Ghilgameș pornește într-o călătorie de departe de capătul lumii (dincolo, deci, de limită) prin apele morții pînă la strămoșul veșnic *Utnapištîm*, numit “*Îndepărtatul*”, pentru a afla secretul ne-muririi, și Făt-Frumos pleacă să descopere viața (și tinerețea) veșnică, dar nu cu gîndul de a reveni cu un elixir pentru neamul său. Încercarea eroului de basm e de a fi, singur dintre ai săi, în Ne-murire. Pentru Ghilgameș (“Două părți din el sunt divine, [o parte-i umană]” (p. 109)), căutarea vieții veșnice se încheie cu asumarea morții; Utnapištîm îi arată că nici un muritor nu poate birui Timpul, deoarece “cînd zeii au plasmuit omenirea,/ Moartea au destinat-o pentru lume,/ Viața și-au reținut-o pentru ei” (p. 157). Iarba minunată, în stare să-l scutească pe om de povara bătrîneții, e înghiită de un șarpe pe ascuns, atras de mireas-mă ei. Lui Ghilgameș nu-i mai rămîne decît resemnarea, ca ultimă înțelepciune a experienței trăite.

Făt-Frumos, asemenei regelui Urucului, “pribegește și rătăcește peste toate țările” (p. 164) și el realizează o călătorie extatică, o călătorie în centrul Lumii însă, într-o regiune pură care transcende lumea profană. Trecerile sunt inițieri și deschideri succesive înspre un spațiu

sacru. **Hybrisul** continuă să-l domine pe Făt-Frumos. El este acceptat pe tărîmul **Tineretii fără bătrînețe și al vieții fără de moarte** și "nu după multă vreme se însoță cu fata cea mică" (p. 36), care, semnificativ, se află "la scara palatului" cînd eroul descinde în spațiul privilegiat căutat. Abia acum iubirea se asociază tineretii veșnice, pentru că drumul spre Ideal (=Nemurire) nu trece prin iubirea pentru celălalt, ca în epopeea asiriană, ci prin credința în certitudinea înveșnicirii ființei sale. Timpul **Tineretii fără bătrînețe și al vieții fără de moarte**, timp sacru, departe de a institui stagnarea, nu-i apartine organic, nu devine o dimensiune a ființei lui. Prin urmare, lui Făt-Frumos î se poate interzice depășirea unei limite: "numai pe o vale, pe care i-o și arătară, îi ziseră să nu meargă, căci nu va fi bine de el" (p. 36). Valea presupune o coborîre, o deschidere (în)spre adînc, aici un adînc al memoriei. Valea Plîngerii, prag între veșnic și trecător, poate scoate existența omului din liniaritate prin ruptura (de nivel) ontologică pe care o propune. Dar "interdicția devine o provocare; o provocare la salvarea din lumea **Tineretii fără bătrînețe și a vieții fără de moarte**, "condamnată la monotonia identicului"¹, străină omenescului prin neputința de a dori, de a visa, de a fi neliniștit. În momentul în care intervine **até**, acea greșală tragică săvîrșită ca urmare a unei rătăciri trecătoare, — "în învălmășeala, nu băgase de seamă că, alergînd după iepure, trecuse în Valea Plîngerii" (p. 36) — drumul re-venirii spre sine este inevitabil: "deodată îl apucă un dor..." (p. 36). Survine acum setea de Ființă, se simte înstrăinat de rostul său și se topește de dor; de altfel, toponimul Valea Plîngerii e relevant pentru întoarcerea eroului spre omenesc, echivalent cu acel "nu va fi bine (de el)". Făt-Frumos trebuie să vremuiască, să se supună condiției firești de ființă omenească, eludate un timp, și să re-facă o parte din ceea ce ar fi putut deveni în timp. Destinul lui uman e forța care-l covîrșește. Făt-Frumos "acceptă" involuntar să se descopere (și) pe sine abia acum ca

Ființă și, de aceea, drumul lui este fără întoarcere. Aventura nu poate fi reiterată: "— Bine ai venit, că de mai întrîzai, și eu mă prăpădeam. O palmă îi trase Moartea lui [...] și căzu mort, și îndată se și făcu țărină" (p. 36). Basmul relevă, asemeni teatrului eschilian, "sentimentul tragic al condiției umane și al necuprinsei adîncimi a morții, singura care poate oferi vieții un sens lîric"³. Același sentiment tragic domină în marele poem babilonian, unde moartea, ca revelație, e asumată și depășită prin chiar actul căutării ei: "Temîndu-mă de moarte, eu am pribegit prin stepă...", se spovedește Ghilgameș cel "semet ca un taur sălbatic". Ghilgameș, reîntors în Urukul-cel-împrejmuit, cetatea sa naatală (ca spațiu sacru⁴, și Făt-Frumos revine la palatul în care se născuse), va aștepta să îmbătrînească în liniște, supuñindu-se legii muritorilor, convins că viața veșnică — zadarnic căutată în lume — stă în măreția zidurilor cetății. Dar Ghilgameș va rămîne nemuritor prin chiar povestea acestei căutări tragice.

NOTE

¹ Noica, Constantin, **Sentimentul românesc al ființei**, Editura Eminescu, București, 1978, p. 112.

² Liiceanu, G., **Tragicul. O fenomenologie a limitei și depășirii**, Editura Univers, București, 1975, p. 44.

³ Rachet, Guy, **Tragedia greacă**, traducere de Cristian Unteanu, Editura Univers, București, 1980, p. 16.

⁴ Eliade, Mircea, **Sacrul și profanul**, traducere din limba franceză de Rodica Chira, Editura Humanitas, București, 1992.

TEXTE DE REFERINȚĂ

Tinerete fără bătrînețe și viață fără de moarte. *Basme populare românești*, Editura Minerva, București, 1972, p. 29—37.

Epopeea lui Ghilgameș // Gîndirea asiro-babiloniană în texte, Studiu introductiv: Constantin Daniel. Traducere, notițe introductive și note de Athanase Negoită, Editura Științifică, București, 1975, p. 108—182.

DEDALUL MANUSCRISELOR EMINESCIENE

*Dialog: acad. Mihai CIMPOI —
prof. dr. Aurelia RUSU,
Franța*

— Stimată doamnă profesoră Aurelia Rusu, v-a revenit o misiune și o datorie — istorică aș zice — de a deveni pe cont propriu și în deplină singurătate a actului asumării etice și științifice *editor* al operei lui Eminescu și de a duce mai departe munca valorizatoare de editare după strălucita, generoasa și cu adevărat ciclopica întreprindere a lui *Perpessicius*. Caietele lui Eminescu reprezintă neîndoilenic un labirint dedalic în care fără un fir călăuzitor al Ariadnei te poți rătaci ușor. *Dedalul* exercită asupra editorului o spaimă în fața unei construcții uriașe și încilcîte babilonic, însotită nu doar de o incertitudine conceptuală, ci și de o derută în fața unui eșafodaj enorm de amânunte “tehnice” greu de rezolvat sau chiar insurmontabile. Manuscrisele eminesciene formează un Absolut piramidal construit în ciuda aparentului fragmentarism. Este, în ele — vorba poetului însuși —, o lege internă care trebuie aflată, percepută, însușită. Cum să nu încerci, întrînd în acest Dedal, complexul indeterminării între “exemplarul ideal”, care este, după cum spunea Roger Laufer, concret, real, și “textul ideal”, care este un concept. Cred că aveți dreptate atunci cînd spuneți că se cade să ne apropiem de manuscrisele eminesciene cu sentimentul pe care îl avea apropiindu-se de “zidirea sanctuarului” limbii românești (“Nu noi suntem stăpinii limbii, ci limba e stăpîna noastră. Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost

înainte — nu după fantasia sau inspirația noastră momentană — ci după ideea în genere și în amănunte, care a predominat la zidirea sanctuarului, astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu orice inspirație întîmplătoare e un cuvînt de-a atinge de această zidire”). Or, o dragoste nu se modeleză, chiar dacă ați avut strălucite modele anterioare: *Perpessicius*, D. Murărașu ...

— Eu nu pot decît să vă mulțumesc pentru generozitatea cu care mi se adresează scriitorul care sînteti; să laud istoricul literar și exegetul gata să recepteze, interpreteze cu rigoare și să ordoneze tot ceea ce ține de spațiul literaturii și mișcării spirituale basarabene și să vă mărturisesc, în același timp, că apreciez, în primul și cel dintîi rînd, climatul de solidaritate și deschisă conlucrare pe care chezionarele Dv. îl stabilește.

În privința edițiilor critice ale clasiciilor români (la multe dintre ele am colaborat, ca redactor la ESPLA, devenită Minerva, încă din 1958, la o lună după susținerea examenului de licență în filologie, la Universitatea din București) și cu precădere aceea a lui Mihai Eminescu (în primele trei volume din seria “Scriitori români”, puținele îndreptări de text efectuate au fost propuse de mine și acceptate de *Perpessicius* — tot eu îi cerusem marelui editor să întocmească tabelul manuscriselor după impresionanta arhivă de lucru pe care și-o făurise și pe care, atunci, eu am parcurs-o, nemaiștiindu-se nimic de ea după moartea sa) ne aflăm de peste un deceniu într-un impas. Starea de tranziție, de inacceptabilă și blamabilă întîrziere în reluarea și continuarea seriilor începute a fost degajată și întreținută și de atîtea sterile și pe alocuri delirante teoretizări “axiologice”. Opera autorului a servit în acest caz doar ca fundal pentru fatuității abia disimulate, bravădă dezolantă, pierdere de timp și, în cele din urmă,... tăcere suspectă.

— Din acest unghi de vedere, elocvent pentru deceniul cu care se încheie acest mileniu s-a putut constata cum unii înalți responsabili

culturali, năpădiți de ambiguitățile jocurilor politice, nu și-au mai putut lăua misiunea în serios, declarându-și public oboseala... Alții, contestatari, își propun, compensativ, propriile opere, mai de actualitate și mai "linse", cu expresia lui Eminescu, calcate adică pe optica și interpretările sociologice la modă, în declarat dezacord și cu tradiția culturală, și cu stările de fapt ale secolului al XIX-lea, pe care se fundamentează gîndirea politică și socială eminesciană. În fine, efect și al predării necorespunzătoare, și al parțialității cuprinderii sensurilor operelor clasicoilor, în timpul studiilor liceale și universitare (fac parte, din nefericire, din generația de studenți care nu au audiat un curs asupra lui Eminescu, Maiorescu etc. pe parcursul celor cinci ani de facultate la litere, deși Călinescu, Vianu, Perpessicius, Murărașu erau marii noștri contemporani... Cursurile la facultate erau însă predate de I. Vitner, Vicu Mîndra, Mitu Grosu etc. etc.), ecoul sec și trist al unui negativism, care, cum se întîmplă, omite să pună înainte fapta edificatoare, înscrisă în continuitatea culturii românești.

Dacă profetii biblici moralizau și amenințau cu apocalipse, cei mai noi ne vîră sub ochi pilduitoare testamente, în care sunt învăluite, sub o pojghiță de umilitate, propriile eșecuri, înnodate cu afurisenii coclite, spre dumerirea posterității, în pagini care cheamă la descărcarea unor mărturisiri, pe cît de "amare", pe atît de ineficiente.

Părerea mea este că actul editorial trebuie să aibă la bază o activitate de recuperare în condiții de optimă credibilitate științifică și de punere în circuit pozitiv (înscriere în continuitatea achizițiilor înaintașilor, atât în ceea ce privește **organizarea** tematică și cronologică a scrierilor, cît și în ce privește complexitatea procesului de **stabilire a textului**, desigur, după sursele de bază, dar cu acceptarea — operațiune indispensabilă pentru transcrierile după manuscrise — mărturisită și de critică, a eforturilor înscrise în lecțiunile edițiilor anterioare), prin

știință filologică: discernămînt în finalizarea opțiunilor și spirit de sinteză în cuprinderea opinioilor istorico-literare; tehnică a tipăririi și capacitatea de difuzare, în țară și peste hotare.

Tot ce are de spus un editor își găsește locul în cuvîntul despre ediție, prefete și postfete, note și comentarii — misia sa încheindu-se o dată cu finalizarea fiecărui volum din seria respectivă. Cred că orice minte serioasă nu poate decît să se despartă de accesele de impresionism public, prin care tot micocosindu-l pe celălalt, victimizatul devine propria-i victimă: "Tu tot făcînd sprincene, tî-i scoate-odată ochii", citînd, după memorie, versuri din **Bogdan-Dragoș**.

Cu permisiunea Dv., mă voi opri aici, pentru a nu cădea în patima mărturisirii "dificultăților" și "avatorurilor" "unui editor", tentație căreia, din cîte se pare, mai nimeni nu-i poate scăpa! Tot cîntărind vorbe, decantînd parti-priuri și disocieri sectare, timpul se scurge și cu el și posibilitatea împlinirii oricăror promisiuni și bune intenții.

Ironic, visătorul și romanticul fără simț practic, după tradiția literară, poetul încrimina vorbăria: "dracul cînd n-are de lucru își cîntărește coada, omul cînd n-are ce lucra face filosofie" (notă dintr-un manuscris).

— Spuneți, într-o notă, cuvinte memorabile despre felul în care ați depășit fragmentarismul unui proiectat roman eminescian, *Aur, mărire și amor*: "Ca într-un scenariu cosmogonic, textelete grupate de noi în acest capitol reiau, aprofundează, remodelează aceeași idee a "misterului" continuității lumii, prin ritmarea celor două principii fundamentale: Viață / Moarte. Ființa, numărul dăruit cu formă (cf. Despre nemurirea sufletului și a formei individuale), a cărei existență singură cunoaște perindarea în Timp, este supusă acestei confruntări esențiale, născătoare de o sfîșietoare Durere" (M. Eminescu, Opere, VI, București, 1982, p. XI). Cred că această pătrunzătoare observație referitoare la un capitol al operei eminesciene poate fi

generalizată și aplicată la întregul ei...

— S-a observat, în repetate rânduri, că, în opera lui Eminescu, orice notă disparată reclamă ansamblul, orice referință și opinie emisă (în meditațiile literare, ca și în opera de jurnalist) își află răspunsul — precaut și sceptic scriitorul nu a lăsat nimic în voia întâmplării și neexplicat. Cu bunăvoie Dv., stimate domnule Mihai Cimpoi, v-aș propune comentarea unor conexe din dramaturgia eminesciană, cu referire specială la tragedia intitulată **Grue Singer**, aflată în ms. 2278, titlul și proiectul, și cu părțile versificate, în ms. 2254 (circa 1876—1877).

Retrasarea destinului eroului mitic, misie a tragediei, nu se poate mărgini la cauzalitatea terestră (invidie, dorința oamenilor de a fi ceea ce nu sînt și a avea ceea ce nu au — rădăcina a toată imoralitatea, cum transcria Eminescu, după William Temple, în caietul 2253, 163 v.), căci ansamblul ordinii universale a fost violat și se cere a fi restabilit.

Experimentul edificării morale a lui Grue Singer, încheiat prin simbolismul enigmatic și fulgurant al celor două mere înșinerate din finalul tragediei, motiv reținut din basmele fantastice populare, deschide zarea către altceva: o nouă cosmogonie sau o imaginară transmutare într-alt regn biologic — și, simultan, “orbește”, ucigînd “oedipian” tatăl, semănătorul de viață.

Înlăturînd în gîndirea sa teoretică atît utopia — tratarea imposibilului ca posibil —, cît și apocalipsa, “revelația” literaturii evreiești și creștine, Eminescu acceptă re-luarea recuperatoare, ca perspectivă etică, pentru care decăderea, descompunerea și remodelarea constituie pragurile inevitabile și în ordinea lucrurilor, pentru transferul vieții și puterilor organice, redobîndite prin comunicația “concretă” cu Pămîntul și Cerul.

Constant, jurnalistul Eminescu apreciază că o stare de lucruri rezultă în mod evolutiv și cauzal din cea premergătoare, atît în lumea fizică, cît și în cea morală, și aliniază ca iluzorii

“screrile regelui Iacob al Angliei, **Utopia** lui Thomas Morus, statul ideal al lui Platon, **Contractul social** al lui Jean Jacques Rousseau” (cf. **Opera politică** II, p. 32), reproșînd totodată rationalismul strălucitor, dar superficial,adică iluzoriu, și lipsa unei **reacții adevărate**, ca factor moderator de control și cumpărire în organizarea administrativă și îmbunătățirea economică, prin eliminarea neajunsurilor vechii civilizații, prejuind însă în binele traiului poporului ceea ce se dovedise a fi valabil și valorificabil în societatea românească.

— **Ceea ce propuneți Dvs. în înțelegerea adevărată a lui Eminescu este absolut în spiritul eminescologiei noii.** Căci în ce privește opera și personalitatea sa trebuie aplicat ceea ce în fizica modernă se cheamă *punctul de vedere al ansamblului*, care conținează ecuațiile hamiltoniene ce determină mișcarea sistemului, și care fac inutilă considerarea unor traекторii sau linii de univers (stabile). Cu cît sistemul este mai complex cu atît precizia deterministă în cunoaștere este mai puțin sigură. Dumneavoastră spuneți foarte bine, afirmația trădind o intuiție excepțională de editor: *nimic nu e la voia întâmplării în manuscrisele eminesciene*. Revelația lor generală este, aşadar, *unitatea*. Așa cum, în plan teoretic, fizicienii de azi nu mai pot delimita *stările pure de stările de amestec*, tot astfel nu mai putem departaja operele eminesciene în antume / postume, departajare corespunzătoare ecuației finit / ne-finit sub aspect artistic. Chiar dacă putem găsi anumite linii de univers, vom da — alternativ — și de “norii” de puncte în sensul lui Gibbs, care poate fi descris, aşa cum observă Ilya Prigogine, ca un fluid continuu care și conservă volumul în spațiul tuturor fazelor. Eminescu e un poet ce trebuie înțeles mereu sub semnul *unității și densității*. Sistemul eminescian este *închis* (în sens că totul, aşa cum spuneți, este integrabil și are o cauză) și totodată *deschis*, căci nu se supune unui determinism absolut. Fizicienii de

azi vorbesc despre existența unei realități mai subtile care ar cuprinde "atât legi, cât și jocuri, atât timp, cât și eternitate" (Ilya Prigogine, *De la existență la devenire*, București, 1992, p. 200). Acest principiu se cere, cred, aplicat la evaluarea lui Eminescu.

— Spuneam, într-adevăr, că orice notă separată reclamă, la el, întregul. Iată un exemplu.

Înviere — renaștere?

"E în aceasta... mîntuirea?" se întreba cu luciditate Eminescu într-un articol despre vechea legendă a morții și învierii pascale, de la 16 aprilie 1878 (anul în care va scrie și cea mai mare parte din *Grue Sînger*). Pentru poet, **înviera este re-naștere**. El crede în setea de cunoaștere și în geniul uman. La ademenirea "muzicei cerești", el răspunde însă ca și Faust: "Die Botschaft hör, ich wohl, allein mir fehlt der Glaube!" — **Aud solia, dar îmi lipsește credința în ea!**, traducea Eminescu, încheind articolul, în consens cu datina și înțelesul ei armonizator. Chiar "de nu va sosi niciodată acea zi din care să se naceapă veacul de aur al adevărului și al iubirii de oameni, totuși, e bine să se creadă în sosirea ei", pentru ca să se bucure cei buni, și, luminați de sărbătoare, să zicem **frați** celor ce ne urăsc.

"Moartea pământului e pace eternă, Nu pace eternă cer — căci n-o poti", rostește Decebal în **Pacea pământului viu s-o cer**, "Ci numai pacea - îndurarea. Păstrează un rival [s.n.] Romei ca să-i păstrezi puterea până atunci până ce din ura săditară în inima acestui pămînt va răsări un arbore care va umbri cu pace tot universul."

Cu "suferința și amărăciunea întreagă a morții" imploră Decebal, pe împăratul roman — gestul e simetric cu acela din scenariul consemnat de evangheliști, în legătură cu Hristos, care, încheindu-și viața pămîntească, cu iubirea în inimă, scrie Eminescu, "cerea de la tată-său din ceruri ierarhea prigonorilor" (cf. [Înviera], articolul din "Timpul", 12 aprilie 1881).

Simbolismului axial al "arborelui păcii", sălaş și refugiu, poetul îl sub-

suma avansul "omenirii vecinic re-născînde", modelîndu-se și crescîndu-și **caracterul**, după un prototip al omului moral, purtător al germanului de iubire, "acel sîmbure de adevăr care dizolvă adîncă disarmonie și asprimea luptei" (*loc. cit.*), "Vechea și trista legendă" a lui Hristos, purtătorul "sîmburelui" de iubire, se reia, ca și aceea a lui Iuda / Cain, "fratele" trădător și ucigaș, de două mii de ani. Mihnea Sînger, trecut în fiul său, Grue, figurează spiritul nefast, un "dublu", pe care Decebal îl numise în contextul reprobus mai sus **rivalul necesar**.

Intrus, prin uciderea domnului de drept și tradiție, la domnia Moldovei, fondată de legendarul Bogdan Dragoș (al cărui nume devine titlul dramei pe care Eminescu î-o dedică, dramă scrisă concomitent cu tragedia lui Grue Sînger, acțiunea căreia se petrece într-un ev mediu al decadentei statului național), Mihnea e prototipul tiranului crud și sîngeros, din familia unui "Mihnea cel Rău", după cum apăruse în nuvela lui Al. Odobescu și după tradiția istorică. În fond, atât **Bogdan Dragoș**, cât și **Grue Sînger** au fost concepute și parțial redactate în aceeași perioadă: începînd cu toamna anului 1876, după moartea Ralucăi Eminovici, cu probabile reluări în 1877—1878, și ambele imaginate într-o lume primordială — culoarea istorică, atîta cătă e, contopindu-se cu pitorescul folcloric și fabulosul legendar-mitologic. Pentru ca, subiectiv vorbind, timpul stingerii conștiinței identității numerice să dureze miliarde de ani, "e mai puțin decît clipa de adormire, în care el să ar fi suspendat funcțiunea" (2255, 10 r.). În simultaneitate, unicul se descoperă multiplicat: "am trăit în viitor", observă Dan / Dionis, "acuma am doi oameni cu totul deosebiți în mine — unul călugărul Dan, care vorbește cu tine și trăiește în vremile domniei lui Alexandru-vodă, altul cu alt nume, trăind peste cinci sute de ani de acum înainte".

Ceea ce survine, în tragedie, după uciderea domnitorului luga, ține, ca și în tragediile antichității grecești, de imperiul Justiției, după cum toată

acțiunea dramei **Alexandru Lăpușneanu**, ultima din **Dodecameronul dramatic**, stă sub semnul **Dreptății!** În această din urmă dramă, un alt Grue, aici „ostaș al creștinătății, deci purtătorul de cuvînt al dreptului și virtuții, a fost ucis, pentru că, apărător al vechii tradiții locale creștine, proclamă „Înscăunarea în Moldova a lui Hristos”, Înscăunare imaginativ-emblematică și cu totul în logica rectificării și revalorizării ciclice a substanței umane, expusă mai sus. Răzbunarea lui și a „domnilor legiuitori ai țării [care] dorm în vecinicul lor somn” este misiunea pe care și-o asumă Curtea, sfatul țării: **Dreptatea** și domnitorul, Alexandru Lăpușneanu. Or, stingerea vrajbei, ridicarea din „abrutizarea” de care Eminescu vorbea în **Geniu pus-tiu** și restabilirea bunelor orînduieli nu sînt posibile decît printr-o transgresare a impasului istoric și intrarea într-o ordine nouă, în care lanțul răzbunării, ca replică la răzbunare, să fi fost rupt. Revenim la aceeași idee, a sacrificării de sine, a suferinței de moarte, cerută eroilor și martirilor, în momente exceptionale, sacrificiu în favoarea semenilor, „nu din mîndrie, sau din sentiment de datorie civică, ci din iubire”, cea mai înaltă formă a existenței umane, acel sîmbure de adevăr care dizolvă adîncă dizarmonie”, din mai sus-citatul articol al tristei și mîngîietoarei „legende” a învierii lui Hristos (a se vedea și textul, tipărit de I. Crețu, în **Opera politică**, II, p. 227).

Devine, prin urmare, clar că nu stăm în fața unui himeric anacronism, figurat de o „fantasmă poetică” naiv-donchijotescă, ornată „de o notabilă originalitate în materie de gîndire istoric-utopică” [sic], cum opina Petru Creția, din prefața la **Opera dramatică a lui Eminescu** (cf. O VIII, p. XXX și urm.).

Rectificarea, eradicarea răului și întunericului nedreptății a fost marea speranță pe altarul căreia omenirea a sacrificat și elaborat scenarii exemplare. Re-formarea, reînnoirea, inerenta restabilire în drepturi decurge din chiar legea naturii și imperativul echilibrului cosmic, privit ca desfășurare de energie reconfortantă, pentru căutarea

adevărului și redresarea valorilor umane.

Eminescu asemăna această chetă cu „setea cea eternă ce-o au dupăolaltă / Lumina de-ntuneric și marmura de daltă” — adică setea formelor perfecte, care „soarbe” ființa poetului, rodind în imaginea-chip al Cuvîntului.

— **Deci Eminescu privește lumea din punctul de vedere al ansamblului ei tragic.**

— Cu Grue Sînger, mit întunecat al expierii păcatului de a fi fost adus în lume și mit reparator în vîrstele lumii, el e fiul Mamei Pămînt-Genaia, în mitologia eminesciană, și al răului Destin — fantezia poetică sondează haosul originar și deschide un alt început, în care vechea ordine a fost abrogată, memoria aneantizată.

— Înțeleg că lucrați la un studiu cu acest subiect. Urîndu-vă succese, să revenim la problema capitală a editării operei eminesciene, a cunoașterii lui la noi și pe alte meridiane.

După aproape 20 de ani de activitate editorială, după verificările și confruntările creatoare cu ceea ce au făcut predecesorii, după ce avem — acum — **Integrala editorială** în 16 volume, într-un cuvînt, după ce ați străbătut galeriile întunecoase ale Dedalului, găsind anumite lumini călăuzitoare, cum credeți că ar trebui să arate o nouă ediție Eminescu de la — să zicem — 2000? Vorbeați în prima notă la vol. 4 (1978) despre faptul că anume „caracterul specific al culturii este rod și centru iradianță pentru evoluția culturală națională și universală” și că „întîlnirea dintre culturi este considerată ca fiind cu atât mai fecundă cu cât fiecare dintre ele se prezintă mai bogată în rezonanțe specifice, străvechi și moderne”. Trăind cu soțul Dumneavoastră, cunoscutul om de știință Valeriu Rusu, într-un centru universitar și cultural al Franței, cred că aveți o imagine concretă asupra receptării lui Eminescu în această țară consinoreană și asupra întîlnirii dintre cele două culturi apropiate: română și franceză...

— “On ne s'appuit, Sire, que sur ce qui résiste”, sună butada, transcrisă undeva de Eminescu, referitor la capacitatea mică de reacție a românlui.

Să fie asta și explicația faptului că nu avem, nici pînă în anul 2000, 5 — cinci — volume de tipul (să zicem orientativ) “Pléiade” (colecție în care au fost inserați toți scriitorii reprezentativi francezi, pînă la Eugen Ionescu și Emil Cioran, și spre care tineam noi, patru-cinci redactori de la Editura Minerva, perseverînd în scoaterea seriilor de **Opere** și “Scriitori români”)? Și atunci pe ce se pot “rezema” cursurile, comunicările universitare, traducerile și totă seria comentariilor, adeseori, și nu neapărat din recădință, pe alătura cu sensurile operei? Și dorește oare cineva cu adevărat o asemenea ediție? Cînd vrei — găsești și mijloacele de realizare.

Adevărata dificultate în îndeplinirea ediției critice (aceea cu variante de cuvînt și de structură, cu ierarhizarea și cronologizarea versiunilor, colateralelor și textelor subsecvente, și cu aparatul științific corespunzător) stă, în cea mai mare măsură, în finalizarea **textului ideal** — critic și de referință —, dată fiind lipsa ediției de bază.

În acest domeniu, ca și în structurarea (pe genuri de creație) și orînduirea materiei (variantelor, versiunilor, textelor colaterale), greul a fost trecut.

Ediția, pe care am continuat-o, din 1978, începînd cu volumul al IV-lea, **Teatrul original**, 700 p., în “Scriitori români”, s-a întrerupt în 1986, la al VIII-lea volum. Apărînd în paralel cu aceea instituționalizată de la Editura Academiei, e de la sine înțeles că în locul măsurilor de promociune i-au fost rezervate cele prohibitive. Dată afară din editură pe criterii extraculturale, la o vîrstă cînd aveam încă și curajul și capacitatea, datorită experienței mele de a mă dedica unei asemenea îndeletniciri laborioase, am insistat din răsputeri ca ediția să se continue benevol din partea mea și anonim. Acum ar fi fost terminată! Dar cum a tăcea nu este același lucru cu

a fi redus la tăcere, am trăit cu amărăciune scoaterea în afara circuitului profesional și cultural (interdicția de a publica, anularea, din poruncă de sus, a oricărei referințe sau trimiteri la seria îngrijită de mine) și cel uman (“prietenii” de odinioară, loviți simptomatic de o surprinzătoare cecitate, începînd cu zări abia cînd devii din nou “interesant”). Funcționînd ca un număr, eram chemată în biroul șefului de personal, mare consumator de coniac 5 stele, care, autoritar paznic de secrete și măsluiriri, îmi striga deîndată ce treceam pragul: “Stai acolo!” . Și deîndată: “Ascultă! Îi dai un telefon soțului și-i spui să-ți trimită un ceas! Făceam o figură uimită: ceasuri, la noi?! să le încarcă cu carul! “Nu, nu de alea, relua tovarășul N. Niculescu, un ceas **Seico**, ai înțeles? Îi spui să îi-l trimită urgent și mi-l aduci? Seico, ai înțeles? Uite-așa, cu cadran mare, cu bușolă, minutele și zilele săptămînii, Soarele și Luna!, și-și rotunjea neîndemînatic, pe mîna ciotorogoașă, dimensiunea imponantă a ceasului.

Și aşa “Seico”, instrument ordinar de măsurare a celor trecătoare, prin patima atîtor rîvnitori de-de-toate, a devenit, măcar pentru mine, semnul grotesc că, înainte de orice altă îndeletnicire culturală, stă pumnul care poruncește și strivește.

Sigur că toate acestea nu au nimic în comun nici cu dorința mea de a avansa, cum voi putea, cu tipărireia seriei Eminescu și nici cu raza lui Hyperion, care ne luminează, cu îngăduință, încă.

O ediție? Mai multe ediții, bune, care să rivalizeze, să conlucreze în restabilirea adevărului și adevararea procedeelor, acum computerizate, de multiplicare și evidențiere a comorilor de gîndire și zonei de sublim din creația atît de tulburătoare a lui Mihai Eminescu.

Nicanor BABÂRĂ
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău

**STATUTUL FONEMATIC AL UNOR DIFTONGI
DESCENDENȚI ROMÂNEȘTI
(PE BAZA DATELOR ROENTGENOCINEMATOGRAFIEI)**

Doctorul habilitat Nicanor Babâră, profesor universitar netitular la Catedra de Filologie Engleză a Universității de Stat din Moldova, este unul dintre foarte puțini specialiști în materie de fonetică contrastivă și experimentală din republică. Ca fonetist experimentalist, a făcut experiențe asupra diftongilor (problemă pe cît de puțin cercetată, pe atî de mult controversată), aplicînd cele mai moderne metode, cum este roentgenocinematografia (cineradiografia). Pe parcursul a mai mulți ani a lucrat în Laboratorul de Fonetică Experimentală al Universității Naționale din Kiev și în alte laboratoare, împreună cu profesorii universitari, doctorii habilitați Larisa Skalozub (șefa laboratorului sus-numit) și Stanislav Semicinski (șeful Catedrei de Lingvistică Generală și Filologie Clasică).

Dacă e să ne exprimăm metaforic, dl Nicanor Babâră a intrat cu camera de luat vederi în interiorul fiecărui diftong cercetat, l-a analizat și l-a descris, prezentîndu-ne tabele, oscilograme, cineradiograme dinamice și statice, însotite de concluzii pertinentă.

Profesorul Nicanor Babâră semnează mai multe lucrări în domeniu: *Analiza contrastivă a diftongilor din limbile engleză și moldovenească* (1970), *Studiul comparat al diftongilor din limba moldovenească și cea engleză* (1976), *Aspecte de predare a diftongilor din limba engleză* (1990), *Statutul fonetic și fonologic al secvențelor de sunete vocalice compuse din limbile germanice și române* (1992), *Natura fonetică a monoftongilor și diftongilor din limba română* (1994), numeroase articole și studii.

Vladimir ZAGAEVSCHI

Fonetica și fonologia generală, precum și cea particulară, în cazul nostru cea a limbii române, pînă în prezent nu ne dău un răspuns complet la unele probleme ce țin de teoria secvențelor fonetice atît simple, cît și compuse, și anume: interpretarea fonetică și fonologică a monoftongilor și diftongilor. Cercetătorii lingviști care se ocupă de fonetica și fonologia limbii române au opinii diferite, uneori chiar controversate, referitoare la teoria monoftongului, diftongoidului și diftongului, a vocalelor diftongate și a vocalelor în hiat. În baza studiului comparativ-contrastiv de sinteză al lucrărilor semnate de lingviști cu renume din România și Republica Moldova, realizat de noi pe parcursul a mai mulți ani, am constatat că teoria diftongului conține probleme care nu au încă soluții plauzibile. Lingviștii fonetiști Al. Rosetti¹, Al. Graur², Em. Petrovici³, A. Avram^{4,5}, Em. Vasiliu⁶, I. Calotă⁷, M. Bogdan⁸, I. Iordan⁹, D. Macrea¹⁰, T. Slama-Cazacu¹¹, I. Stan¹², N. Corlăteanu¹³, A. Evdoșenco¹⁴, Vl. Zagaevschi¹⁵, G. Gojin^{16,17}, N. Mătcaș¹⁸, precum și alii specialiști în materie, discută esența (natura) fonetică a monoftongului și a diftongului, unitatea lor silabică și caracterul fonetic, inseparabilitatea unităților componente ale diftongilor, clasificarea lor, precum și statutul lor fonetic și fonematic (fonologic). În contextul celor spuse mai sus, credem că cea mai dificilă problemă este definirea naturii fonetice și, în special, a statutului fonematic al monoftongilor și diftongilor limbii române. Existența diftongilor în sistemul fonetic și cel fonologic ale limbii române este negată, de exemplu, în unele lucrări lingvistice ale acad. Em. Petrovici. Totodată, cercetările

acad. Al. Rosetti și ale altor fonetiști vorbesc concludent despre existența diftongilor românești. Aceste două puncte de vedere controversate ale lingviștilor români au contribuit, în opinia noastră, la apariția celor două școli fonologice românești. Noi susținem¹⁹⁻²¹ concepția acad. Al. Rosetti și a adeptilor săi (Em. Vasiliu, A. Avram și alții). În Republica Moldova la ea aderă lingviștii fonetiști N. Corlăteanu, VI. Zagaevschi, G. Gogin, N. Mătcaș și alții.

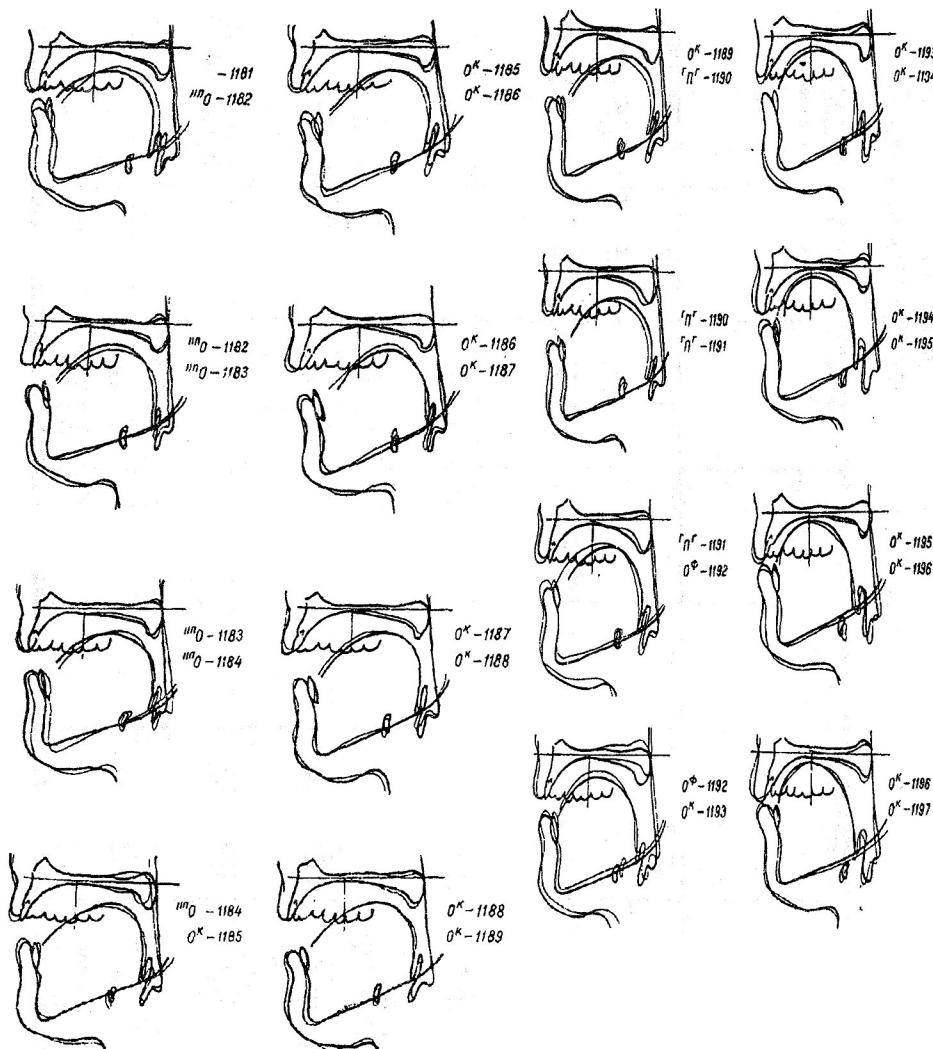
Studiul de față este o încercare de a argumenta prezența diftongilor în limba română prin prisma expunerii unor sugestii referitoare la statutul fonetic și fonologic al monoftongilor și diftongilor românești în baza materialelor obiective (experimentale) obținute în urma analizelor roentgenocinematorame, oscilogramelor, spectrogramelor și a filmării funcționării aparatului de vorbire exterior*. În acest context am cercetat monoftongii, diftongii și vocalele în hiat ale vorbirii românești basarabene în plan contrastiv cu scopul de a scoate în evidență similitudinile și particularitățile distinctive (trăsăturile diferențiale și integrale) ale monoftongilor și diftongilor. Cu acest scop am făcut o analiză și o descriere complexă și completă contrastivă a dinamicii de articulare a monoftongilor /a, i, e, u/ și a diftongilor descendenți /ai, au, ei/ în limba română.

În baza descrierii roentgenocinematorame, oscilogramelor, a cadrelor filmului dinamic despre funcționarea aparatului de vorbire exterior** și a analizei respective a acestora am stabilit natura (esența) și unitatea fonetică ale diftongilor și, astfel, am demonstrat, cu argumente obiective peremptorii, că dinamica articulatorie a monoftongilor /i, e, a, u, i (scurt)/ și a diftongilor descendenți /ai, au, ei/ românești corespunde modelelor de silabă, care se caracterizează prin limite și înălțimi diferite. Silabele-diftongi /ai, au, ei/ în limba română se disting printr-o anumită distribuție și corelație a impulsivităților limbii și a celor prelaringale. Specificul silabelor de acest tip constă în predominarea activității vocale asupra celor consonantice, fapt prin care ele diferă de silabe cu o altă structură. Monoftongii /i, a, u, e, i (scurt)/ și diftongii /au, ai, ei/ ai vorbirii românești în plan articulatoriu diferă prin diversitatea corelativă a impulsivității (impulsurilor) limbii și a celor din zona prelaringală a faringelui (a se vedea în continuare: *Dinamica articulatorie a monoftongilor și diftongilor după datele roentgenocinematografice* — tabel general). Diftongii și monoftongii se caracterizează prin durată diferită (a se vedea mai jos: *Parametrii diftongilor, monoftongilor și vocalelor în hiat ai vorbirii românești basarabene pe baza analizei oscilogramelor, oscilogramele diftongilor /au/ și /ai/, durata și intensitatea diftongului /au/ din limba română în cvasicuvintele **dau, bau, cau, gau***).

* Roentgenocinemografiera vorbirii românești basarabene a fost efectuată de noi la Institutul Oncologic din Kiev sub conducerea doc. hab. în filol., prof. univ. L. Skalozub și a doc. hab. în medicină, prof. univ. I. S. Babii. Oscilografiera s-a făcut în Laboratorul de Fonetică Experimentală de la Universitatea de Stat din Kiev. Filmarea dinamică a funcționării aparatului de vorbire exterior a fost făcută la Televiziunea Națională din Republica Moldova sub conducerea șefului Laboratorului de Prelucrare a Peliculelor de Cinema Ion Puiu. Filmarea a fost produsă conform recomandărilor savantului fonetist din S.-Petersburg L. Zinder²². La procesul roentgenocinemografierii, oscilografierii, filmării dinamice a funcționării aparatului de vorbire exterior au participat 3 subiecți. Cerințele față de subiecți (vîrstă, gradul de instruire etc.), propuse de L. Skalozub²³, au fost respectate cu strictețe.

** Am analizat vizual 5 filme de roentgenocinema, care includ 12 mii de cadre de la 3 subiecți, 2.118 roentgenocinematorame în continuitatea succesivă a catenei (fluxului) vorbirii, 1.500 roentgenocinematorame contrastive a două cadre succeseive ale procesului dinamic articulatoric, 367 de oscilograme ale diftongilor, monoftongilor, vocalelor în hiat, 92 de cuvinte, cu diftongi, monoftongi și vocale în hiat binar ale filmului cu dinamica funcționării aparatului de vorbire exterior. Pentru comparație am folosit materiale experimentale, obținute de Al. Rosetti, G. Gogin, D. Bădărău²⁴: roentgenograme statice, videograme, spectrograme, chimograme etc.

Analiza articulatorie și acustică a monoftongilor /a, u, i, e, ɨ/ (scurt) și a diftongilor descendenți /ai, au, ei/ arată concludent că dinamica articulatorie a acestor diftongi românești se caracterizează prin reducerea continuă a energiei complexului articulatoriu, iar, în consecință, pronosticăm opinia că diftongii descendenți românești, precum și cei din engleză pot fi monofonematici, adică au statut fonetic și, totodată, pot avea statut fonologic. Caracteristica articulatorie și parametrii acustici ai diftongului descendente în limba română conturează o tensiune dinamică diftongală care se menține pe parcursul ambelor elemente, astfel unindu-le într-o secvență fonetică și fonologică (a se vedea cadrele de roentgenocinematografie 1182—1197, care arată procesul dinamic succesiv al diftongului /ai/ din limba română).

Tabel general: Dinamica articulatorie a monoftongilor și diftongilor după datele roentgenocinematografice

Nr. de ordin	Sunetele monoftongilor și diftongilor	Cadrele filmului	Numărul cadrelor	Durata în msec	Partea și modulul ciclurilor	Numărul ciclurilor	Cantitatea impulsurilor limbii și numărul impulsurilor ei	Numărul IZF	Segmentul tipic, caracteristic al monoftongului și elementelor diftongului
1.	/i/	1215-1233	19	380	3(I+2)	7	I(I ^M -I ^{M6})	7	1224-1226
2.	/u/	1236-1253	18	360	3(I+2)	7	I(I ^M -I ^{M7})	7	1243-1244
3.	/a/	1303-1317	15	300	3(I+2)	7	I(I ^M -I ^{M5} , I)	5	1311-1312
4.	/e/	1409-1423	15	300	3(I+2)	4	I(I ^M -I ^{M4})	5	1312-1313
5.	/ɪ/ scurt	1359-1383	15	300	3(I+2)	4	3(I,2,3)	5	1415-1416
6.	/əʊ/	668-686	19	380	2 modul. 5 părți	5	5(2,3,4,5,6)	7	1417-1418
7.	/eɪ/	1265-1281	17	340	2 modul. 5 părți	5	5(1,2,3,4,5)	7	a-676-678-679 u-681-682-683
8.	/aɪ/	1182-1197	16	320	2 modul. 5 părți	5	5(1,2,3,4,5)	5	e-1269,1270-1272 i-1277-1279,1280

Topul silabei pentru monofongi și difongi (segmentul top)		Durata fazelor de bază a difongilor și monofongilor				Durata părți incipiente și părți top în dinamica difongilor și monofongilor		
cadre	cantitatea cadrelor	durată cadre	cadre	cantitatea cadrelor	durată	cadre	cantitatea cadrelor	durată
1221-1223-1224-1226	6	120	1217-1233	17	340	1219-1230	12	240
1245-1246-1247-1249	5	100	1237-1252	16	320	1237-1249	13	260
1310-1311-1312-1315	6	120	1305-1317	13	260	1305-1317	13	260
1416-1417-1418-1419	4	80	1411-1423	13	260	1412-1419	8	160
1377-1378-1379	3	60	1371-1382	12	240	1372-1379	8	160
675-676	2	40	a-668-680	13	260	668-676	9	180
			u-681-685	5	100			
1269-1270	2	40	e-1265-1273	9	180	1265-1270	6	120
			i-1274-1279	6	120			
1189-1191	3	60	a-1185-1191	7	140	1182-1191	10	200
			i-1192-1197	6	120			

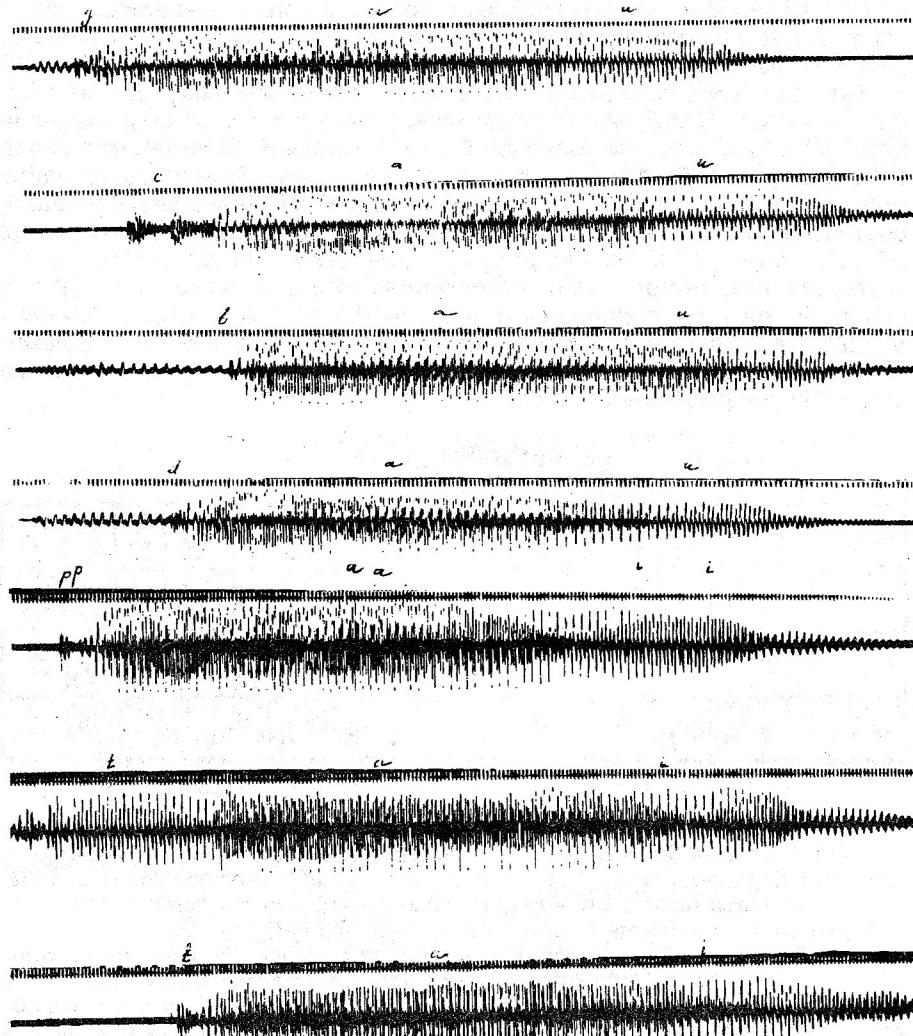
Parametrii diftongilor, monoftongilor și vocalelor în hiat ai vorbirii românești pe baza analizei oscilogramelor

Cuvîntul, sunetul, hiatul	consoana consoana	Durata, m/sec			Intensitatea maximă, mm.			Frevența tonului principal, Hz		
		primul element, mono- fpong	al doilea element al diftong.	cuvîntul în intregi- me	propor- ția element.	consoana	primul element, mono- fpong	al doilea element al diftong.	consoana	primul element mono- fpong
bei	138	206	144	350	488	1,43	3,5	9,5	6	203
lai	98	203	110	313	402	1,84	7	10	7,5	233
dai	73	222	130	352	425	1,7	3	10	7	211
dau	72	218	110	328	398	2,16	2	10	5,5	227
da	72	240	-	240	312	-	2,5	10	-	200
ta	-	230	-	-	-	-	-	-	-	218
be	115	243	-	243	358	-	2,5	10	-	210
haiy	98	174	190	364	570	-	5	8,5	6	125
ai	-	212	106	318	318	2	-	10	6,5	-
a	-	244	-	244	244	-	-	9,5	-	-
i	-	236	-	236	236	-	-	8	-	-
e	-	216	-	216	216	-	-	8	-	-

Durata și intensitatea diftongului /au/ din limba română
în cvasicuvintele **dau, bau, cau, gau**

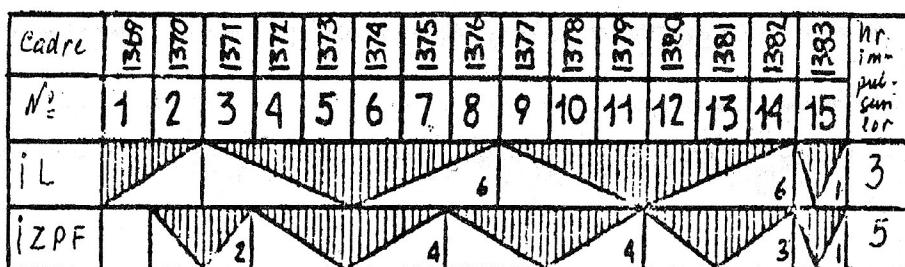
Nr	Cuvintele	Durata,m sec.			Intensitatea maximă,mm	
		prima componentă	a doua componentă	diftongul în întregime	prima componentă	a doua componentă
1.	dau	218	110	328	9	5
2.	bau	216	108	324	9	4,5
3.	cau	216	110	326	10	5,5
4.	gau	220	110	330	10	5

Oscilogramele diftongilor românești în cvasicuvintele
gau, cau, bau, dau, păi, tăi, lăi

Analiza procesului articulatoriu al monoftongilor și diftongilor în limba română pe bază de roentgenocinematorame și oscilograme arată că diftongii /au, ai, ei/ prezintă unități fonetice și fonologice a două sunete vocalice, pronunțate obligatoriu în cadrul uneia și aceleiași silabe. Acestor diftongi descendenți le este caracteristică o glisare (alunecare, trecere rapidă) de o singură durată. De exemplu, procesul dinamic articulatoriu al diftongului /ai/ al vorbirii românești cuprinde 16 cadre pe banda (pelicula) filmului roentgenocinematografic (1182—1197), trecerea glisantă de la un element la altul este înregistrată pe parcursul a două cadre successive (1190—1191), ceea ce constituie 12,5 % din întregul proces dinamic (a se vedea oscilogramele diftongilor /au, ai/ în cvasicuvintele *gau, cau, bau, dau, pai, tai, lai*, precum și cadrele filmului roentgenocinematografic ale diftongului /ai/; dinamica articulatorie a monoftongilor și diftongilor — tabel general). Caracteristica dinamică articulatorie a diftongilor analizați demonstrează că aceste secvențe vocalice compuse se rostesc cu o singură tensiune musculară și intensitatea articulatorie ține de cadrul primului component, care la rîndul său formează centrul (nucleul) lor respectiv. Componentul al doilea prezintă glaidul (sunet secundar, glisant) diftongilor. Elementele diftongilor sunt inseparabile și formează un tot întreg silabic, adică constituie silaba. Durata procesului articulatoriu al diftongilor este aproximativ egală cu cea a monoftongilor. De exemplu, procesul dinamic articulatoriu al monoftongului /i/ este egal cu cel al diftongului /au/ (19 cadre), ceea ce alcătuiește 380 milisecunde. Diftongii analizați prezintă grupul celor scaleni, nefriabili, ei fiind și descendenți, inegali, inechidifonti*. Astfel de diftongi întâlnim în limbile române (română, spaniolă, italiană), germanice (engleză, germană), slave (rusă, ucraineană, poloneză). Analiza dinamică articulatorie a monoftongilor și diftongilor, în baza materialelor experimentale, arată că diftongii descendenți /ai, au, ei/ se deosebesc substanțial de monoftongi atât articulatoric, cât și acustic, precum și prin felul lor de organizare modală (corelativitate, reciprocitate, coordonare): impulsivitatea limbii (IL) și impulsivitatea zonei prelaringale a faringeului (ZPF)**. A se vedea *Dinamica articulatorie a monoftongilor și diftongilor după datele roentgenocinematografice și imaginea grafică a organizării modale articulatorii a monoftongilor /e, i/ și a diftongului /ei/* prezentată mai jos.

Monoftongul /e/

* Termenii *diftong scalen*, *diftong ascalen*, *echidifont*, *inechidifont* ne aparțin; a se vedea lucrarea *Diftongii și unele sugestii la clasificarea lor*, în *Probleme de lingvistică*, Chișinău, Știință, 1988. Termenul *diftong friabil* este folosit de G. L. Tohăneanu; a se vedea lucrarea *Un diftong friabil în versuri: -oa-din oază*, în SCL, nr. 6, 1987, cu sens de secvență fonetică și fonologică separabilă, asilabică.

** Prin impulsivitatea limbii (IL) se înțelege contracția și destinderea limbii, deplasarea ei în partea anteroiară și cea posteroiară a cavității bucale, ridicarea și coborârea ei și, prin urmare, modificarea rezonatorului bucal. Prin impulsivitatea zonei prelaringale a faringeului se înțelege modificarea rezonatorului faringal datorită deplasării granițelor lui în sus — în jos și înainte — înapoi (vezi ²³).

Monoftongul /i/

Cadre	I409	I410	I411	I412	I413	I414	I415	I416	I417	I418	I419	I420	I421	I422	I423	Nr. im-put-sur-ler
Nº	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
i L			3									8	2	2	4	
i ZPF			3			3		2			3		4	5		

Diftongul /ei/

Cadre	I269	I270	I271	I272	I273	I274	I275	I276	I277	I278	I279	I280	I281	I282	I283	Nr. im-put-sur-ler	
Nº	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
i L			2			4			3				6		2	5	
i ZPF			2			4		2			3		5		2	1	7

În scopuri teoretice și didactice propunem definiția de diftong descendant în felul următor: diftongul descendant este o unitate, o secvență și o continuitate articulatorie și acustică glisantă vocalică ce formează silaba. Diftongii se deosebesc de monoftongi, diftongoizi, vocale diftongate, vocale în hiat. Diftongii descendenți formează un grup aparte în sistemul fonetic și fonologic al limbii române și au un statut fonetic și fonologic propriu.

NOTE BIBLIOGRAFICE

- ¹ Rosetti, Al., **Introducere în fonetică**, București, Editura Științifică, 1967.
- ² Graur, Al., Rosetti, Al., **Esquisse d'une phonologie du roumain**, BL., 1939, VI.
- ³ Petrovici, Em., **Contribuții la studiul fonemelor limbii române**, SCL, vol. VI, 1955.
- ⁴ Avram, A., **Remarques sur les diphthongues du roumain**, în *Recherches sur les diphthongues roumaines*, publiées par A. Rosetti, Bucarest-Copenhague, 1959.
- ⁵ Avram, A., **Perceperea secvențelor de două vocale sintetice și problema naturii fonetice a diftongilor**, în "Fonetica și dialectologie", IX, București, 1975.
- ⁶ Vasiliu, Em., **Fonologia limbii române**, București, 1965.
- ⁷ Calotă, I., **Contribuții la fonetica și dialectologia limbii române**, Craiova, Scrisul Românesc, 1986.
- ⁸ Bogdan, M., **Fonetica limbii engleze**, Editura Științifică, Cluj, 1962.
- ⁹ Iordan, I., **Limba română contemporană**, București, 1956.
- ¹⁰ Macrea, D., **Probleme de fonetică**, București, 1953.
- ¹¹ Slama-Cazacu, T., **The experimental reversed speaking with special view to diphthongs**, în *Recherches sur les diphthongues Roumaines*, Bucarest-Copenhague, 1959.
- ¹² Stan, I., **Despre diftongii românești**, în "Limba română", nr. 1, 1979.
- ¹³ Corlăteanu, N., Zagaevschi, Vl., **Fonetica**, Chișinău, Lumina, 1993.
- ¹⁴ Evdochenco, A., **Sopostavitelnaia fonologhii ai morfolohhii amoldavskogo i russkogo iazïkov**, Chișinău, Știința, 1977.
- ¹⁵ Zagaevschi, Vl., **Reflecții asupra sistemului fonematic al limbii moldovenești**, în "Pedagogul sovietic", nr. 6, 1985.
- ¹⁶ Gogin, G., **Studiu de ortoepie moldovenească**, Chișinău, Știința, 1977.
- ¹⁷ Gogin, G., **Vocalele în hiat binar în limba moldovenească**, Chișinău, Știința, 1986.
- ¹⁸ Mătcaș, N., **Diftong sau vocală în hiat**, în "Învățămîntul public", nr. 11, 1980.
- ¹⁹ Babără, N., **Artikuleatornaia dinamika moldavskoi reci, proiznesennogo v**

posledovatelnosti /bai- a -iată/. Po dannîm kinorentgenografirovaniia (în colaborare cu L. Skalozub), în "Visn. Kiiv. un-tu", Literaturo-znavstvo, Movo-znavstvo, nr. 28, Kiiv, 1986.

²⁰ Babără, N., **Foneticeskaia priroda monoftongov i diftongov rumînskogo iazïka**, Chişinău, 1994.

²¹ Babără, N., **The Articulatory Dynamics of the Diphthongs and Monophthongs (on the basis of Roentgencinematography)**, în *Conferința științifico-didactică anuală*, Rezultatele comunicărilor, 18—20 martie 1997, ULIM, Chişinău, 1997.

²² Zinder, L., **Obşceiaia fonetika**, Moskva, 1979.

²³ Skalozub, L., **Dinamika zvukoobrazovaniia (po dannîm kinorentgenografirovaniia)**, Kiev, Visşa škola, 1979.

²⁴ Bădărău, D., **Rentgenologicheskoe issledovanie glasnîh fonem angliiskogo i moldavskogo iazïkov**, avtoref. kand. filol. nauk, Moskva, 1967.

ALTE SURSE

Copceaag, D., **Caracteristici structurale românice ale diftongilor româneşti /ea/ și /oa/**, SCL, nr. 3, Bucureşti, 1965.

Ştefănescu-Drăgăneşti, V., **Comparaţie între sistemul fonologic al limbii engleze și cel al limbii române**, în "Analele Universității Bucureşti", Seria *Ştiințe sociale*, Bucureşti, 1966.

Vasiliu, Em., **Observaţii asupra structurii silabei în limba română**, în *Omagiu lui I. Iordan*, Bucureşti, 1958.

Zugun, P., **Limba română contemporană. Fonetica și fonologia**, Iaşi, 1976 (pentru uz intern).

**Petru TARANU
Vatra Dornei**

ARBOROASA ÎN MEMORIA DORNELOR

Fiecare nume de loc este ctitorit cu mijloacele limbii, reprezentă un argument al viețuirii statornice într-un teritoriu dat, o verigă inseparabilă a relației dintre om și mediu, dintre toponimia unei regiuni și istoria ei. Explorarea elementelor de geneză și de stratificare toponimică este chemată să facă dovada moștenirii autohtone prin decodificarea urmelor lăsate de faptele de viață ale generațiilor anterioare în semantismul denumirilor geografice. Topica apelativelor toponimice din spațiul montan al Dornelor se poate considera o adeverată arheologie lingvistică, o arhivă cu structuri complexe în care se conservă argumente și fapte, edificatoare prin vechimea și autenticitatea lor. În nomenclatura toponimică a Dornelor numele de loc **Arboreasa** se circumscrie posteritatii sub semnul dăinuirii autohtone și ai unor străvechi fapte de limbă și de viețuire.

Prin sistemul denominărilor tradiționale — brad, brădancă, fag, stejar, pin, mestecacă și a. — populația din Dorne individualizează în teritoriu exemplare de diferite esențe lemnioase. Generalizându-se, reprezentanții speciilor forestiere sunt singularizați prin apelativele **arbore** sau **copac**. O parte dintre arborii singulari, care, prin mărimea și particularitățile lor, au impresionat lumea Dornelor de odinioară, au lăsat urme durabile

în toponimia zonei: Bradu-Candelabru, Bradu-Ciont, Bradu-Corlă, Bradu-Strîmb și a. O asociere de arbori concentrați pe mici suprafețe de teren, de aceeași esență sau de specii diferite, se cunoaște sub denumirea de **pădurice** sau **pilc**. Sub această denumire intrînd uneori în sistemul toponimic al Dornelor. O suprafață de teren populată cu ierburi și arbori izolați sau dispuși în pilcuri se numește **păduriște** sau **arboriște**. Ariile teritoriale populate în majoritatea lor cu arbori din aceeași specie se numesc **păduri**: păduri de brad, păduri de fag, păduri de stejar sau pinete, mestecănișuri, păltinișuri, alunișuri, carpenișuri, ciriteie și ciribuce. Întinsele păduri de odinioară, prin pitorescul și importanța lor economică, au intrat sub semnul dăinuirii în toponimia majoră a spațiului montan din Dorne. Aluniș, Ariniș, Făget, Mestecăniș, Păltiniș sunt numai cîteva dintre toponimele în care se conservă amintirea faimoaselor păduri de altădată. În sistemul de denuminație populară, prin **Arboreasa** s-a înțeles o arie geografică împădurită și de largă întindere. În concepția bătrînilor din Dorne, care mai operau cu acest apelativ, prin Arboreasa se desemna totalitatea pădurilor, indiferent de speciile din care erau constituite, și a așezărilor umane dispersive în zona delimitată teritorial sub această denumire. Oamenii care locuiau în aria geografică a Arboreasei erau cunoscuți sub numele de arboreni sau de arborean, la singular. Bătrânilor satelor dornene identificau teritoriul Bucovinei de astăzi cu cel al Arboreasei de odinioară. Noțiunea de arborean, motiv de mîndrie și de demnitate pentru generațiile trecute, a circulat în paralel cu cea de bucovinean pînă pe la mijlocul secolului al XX-lea.

În sprijinul veridicității infor-

mațiilor furnizate de bătrâni satelor din Dorne, potrivit cărora Bucovina de astăzi se identifica cu Arboroasa de odinioară, se vor invoca și pasaje din unele documente ale vremii. Astfel, în iunie 1783, deci după ocuparea teritoriului de Imperiul Habsburgic, Joseph al II-lea, fiul Mariei Tereza, "călătorind... prin Arboroasa" și convingîndu-se de românitatea ținutului, a dat o poruncă, semnificativă sub aspect istoric. El a dispus: "... să fie numit de urgență în Arboroasa un auditor care să cunoască limba țerii...". Prin aceeași poruncă, Joseph al II-lea îl "...numi pe boierul român Vasile Balș conțopist la Sfatul Curții de la Viena, ca să se afle cineva și la Consiliul acela care să știe limba..." populației autohtone. În același document împărătesc se fac referiri și la structura recensământului din anii 1774—1776. În contextul dat se preciza care era situația "... populației din Arboroasa: 75 mii de locuitori împărțiți în 12 mii 500 familii, locuind în trei orașe, adecă Suceava, Cernăuț, Siret și în 229 sate. Iar la acești locuitori se găsesc capi de familie: 197 boieri și mazilli, 149 ruptași, 415 preoți, 86 dascăli, 466 călugări, 88 călugărițe, 285 diregători de stare mai joasă, 45 negoțitori, 14 mii 992 țerani români, 58 armeni, 256 evrei și 296 țigani...".

În diploma împărătească din 9 decembrie 1861, Franz Joseph scria: "Ca parte din Dacia Veche, țeara aceasta Bucovina se număra sub stăpinirea Domnilor Moldovei, la aşa-numita "Teară de Sus", mai tîrziu se numea Arboroasa și la urmă Bucovina, după pădurea de fagi dintre Cernăuț și Vijniț...". Logica schimbării denumirii din Arboroasa în cea de Bucovina o aflăm explicită în același document imperial:

"Galițienii nu puteau rosti numele românesc al țerii Arboroasa și deoarece ei veneau adeseori încoace, cu trebile lor, o numără cu numele leșesc "Bucovina" care pe românesce înseamnă făget sau țeară fagilor....". Datele atestate de arhivele memoriale dornene sunt susținute, aşadar, de documente inedite și cu valoare incontestabilă.

Prin vechimea și poziția sa geografică, toponimul Arboroasa conservă dovezi notabile cu referire la unitatea și dăinuirea neamului românesc în vatra sa de geneză. Coroborînd informațiile primite pe cale orală, din generație în generație, cu cele de factură istorico-documentară, devine posibilă decodificarea substanței primare de geneză toponimică și în cazul altor nume de loc, enigmaticе, deocamdată, în ce privește baza lor etimologico-formativă (Fere-deu, Humor, Prihodiștea, Puzdra și. a.). Toponimul Arboroasa este un argument și un exemplu în același timp. Ca dovedă, informațiile furnizate de populația autohtonă constituie puncte de sprijin și adeseori de plecare în cercetarea de specialitate.

**Ion DRON
Chișinău**

CIORNA — VALEA LUI NEGREA / VALEA NEAGRĂ

Ciorna este numele unui sat străvechi moldovenesc aflat în subordonarea orașului Rezina.

În edițiile și studiile de la noi întemeierarea satului este cronologizată astfel: "Anul înființării necunoscut precis" ("Dicționarul statistic al Basarabiei" — Chișinău, 1923), "Menționat documentar în 1611" ("Enciclopedia Sovietică Moldovenească"; "Sovetskaia Moldavia. Kratkaia Entziklopedia", Chișinău, 1982), "Atestat la 29 martie 1552" ("Dicționar encyclopedic Moldovenesc", Chișinău, 1989; Vladimir Nicu, "Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi", Chișinău, 1991), "Anul atestării documentare — 1652" ("Dicționar statistic al Moldovei. Ediție specială statistică în 4 volume", Chișinău, 1994).

În sat, în timpul recensământului din 1989, locuiau 1430 moldoveni, 40 ruși, 20 ucraineni și 12 reprezentanți ai altor etnii (total populație — 1502 oameni).

Forma actuală slavizată a denumirii satului *Ciorna* i-a dus în eroare pe mulți cercetători. De exemplu, unii afirmă incordanță că *Ciorna* și alte toponime cu terminația -a provin din formele scurte ale adjecțiivelor slave (respectiv — I. D.): Visoka, Dobra, Criva, Mokra, Molovata, Hulboaka, *Ciorna* și.a.

Procesul delimitării toponimelor noastre pe categorii cere studii destul de aprofunde ce țin nu numai de domeniile istoriei și lingvisticii. Dacă este vorba de cele cîteva exemple amintite, atunci reținem că *Molvata* face parte din categoria toponimelor de proveniență antroponimică băstinașă și nu slavă, iar *Criva*, *Dobra* și.a. sunt niște nume topice autohtone slavizate de alcătitorii hrisoavelor domnești din Strîmba, *Buna*. La fel s-a procedat și cu *Ciorna*. Diecii (grămăticii) ce au scris hrisoavele respective prin secolele XIV — XVI pur și simplu au tradus, mai bine

zis, au schimonosit și au slavizat denumirea *Valea lui Negrea* / *Valea lui Negru*, numită și *Neagra* în *Ciorna Dolina*, devenită mai tîrziu, prin simplificare (elipsă) *Ciorna*.

La început *Valea lui Negrea* / *Valea Neagră* / *Neagra* era denumită valea (cu pîrîu, affluent pe dreapta al Nistrului; lungimea 42 km) la gura căreia și era așezat satul *Valea lui Negrea*.

În hrisovul datat cu 29 martie 1552 (scris la Huși) găsim că "(...) Ion, fiul Neacșăi, fiica lui Coste Posadnic (a dat — I.D.), slugii noastre Gheorghe diac, ocina și dedina să dreaptă și din privilegiul de cumpărătură ce a avut bunicul lui, Coste Posadnic (...) jumătate de sat, ce este pe Nistru, anume *Valea Neagră* (sublinierea noastră — I.D.) la Fîntînă" (Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacul XVI, Volumul II, București, 1953, p.12). Deci, Ion schimbă cu Gheorghe diac satul *Valea Neagră* pe satul *Piticii* de pe Bîrlad.

La 14 martie 1611 satul mai este amintit în contextul următor: "(...) jumătate de sat din *Ciorna*, și cu loc de mori pe apa satului ce-i în ținutul Sorocii (...)" (Moldova în epoca feudalismului. Volumul III, Chișinău, 1982, p.79; mai departe: MEF) pentru ca la 30 martie, același an, să se spună despre această localitate: "(...) satul *Ciorna*, ce iaste la ținutul Sorocii, din dresă de schimbătură, ce-au arătat (popa Filip cu frații — I.D.) de la moșul lor Gheorghe logofăt de la Ștefan Vodă tînărul, și din ispisoc de întăritura de la Aron Vodă" (MEF — I, p. 267). Pe la 1772—1773 satul cu 15 birnici, un popă și un voluntir aparținea deja mănăstirii Căpriana (MEF — VII, Partea I, p. 83. Partea II, p. 464).

Enigma provenienței numelui topic în discuție nu mai rămîne enigmă dacă vom ține cont de conținutul unui alt hrisov datat cu 20 decembrie 1437. Aici găsim că domnitorul Moldovei Ilie (cu fratele său Ștefan) întărește lui Mihail de la Dorohoi mai multe sate, printre care sînt amintite: "(...) satul sub Caragine, unde este Simeon cneaz, la obîrsia Dobrușei, încă satul, sub Caragine, Dobrușa, și satul, sub Caragine, Mordvina, încă satul mai jos de Mordvina sub Caragine, pe Dobrușa, unde sunt Fîntînele, încă satul lui Oleșco, sub Caragine, încă satul, la obîrsia Rezinei (...)" (Documenta Romaniae Historica. A. Moldova, Volumul I, București, 1975). Din context rămîne neînțeles doar toponimicul "sub

Caragine" / "Caragine" (în original "pod Karajinom") care poate fi tradus / interpretat și ca "sub Carajin". Luînd în considerație poziția geografică pe teren a satelor menționate în hrisovul de la 20 decembrie 1437 ușor deducem că "sub Caragine" / "Caragine" este doar o altă denumire (variativă) a *Văii lui Negrea* (zisă azi și *Ciorna*). *Caragine / Karajin*, în felul acesta, rămîne o calchiere (puțin stîngace) în graiurile tătarilor fostei Hoarde de Aur a numelui de familie *Negrea / Negru*. În unele limbi turcice (turcă, cumică, tătaro-crimeeană și.a.) *Karadja / Karacea / Karaceai* are înțelesul de "negrios (despre oameni); cu părul negru; încis; smolit". Deci, *Karagea / Karajin* în limbajul tătarilor Hoardei de Aur, putea fi numit un băstinaș pe nume *Negrea / Negru*, stăpînitor ori reprezentant al unei dinastii ce ținea mai multe sate și terenuri în zonă. O analiză aprofundată a hrisoavelor domnești interne i-a permis istoricului român Alexandru I. Gonța (născut în Basarabia, la Glodeni) să conchidă că satul *Ciorna* "(...) de la gura pîrâului cu același nume, din raionul Rezina, Republica Moldova, își trage numele de la Negrea vornic, boier în satul lui Alexandru cel Bun, de la 7 ianuarie 1403, pînă la 24 septembrie 1429". Vornicul Negrea își avea curtea la Gidinți pe Siret, însă stăpînea o sumedenie de alte sate, terenuri, iezere etc., printre care: Coșilăuți, Stânulăuți, Cinișeuți, Horodiștea, Zagorna, Rizina (Rezina) la Nistrul, lacul Roșu "la Prut" (slavizat în hrisoave în forma *Cerlenul*) și.a. Alexandru I. Gonța menționează că satul Rezina (de la gura Rezinei) la 5 februarie 1495 este vîndut de Donea, din ocinele străbunului ei, panului Negrea. Rezina s-a mai numit și "satul unde a fost Alexa vataman". Alexa a fost căsătorit cu Maria, o altă fiică a lui Negrea. Pe de altă parte, Mihul — un alt nepot de frate al lui Negrea vornicul a rămas stăpîn pe o porțiune a văii lui Negrea, iar satul unde a sezut Mihul și azi se numește Mihuleni. Tot Alexandru I. Gonța conchide că "Pîrâul lui Negrea sau Valea lui Negrea, deși n-avea nimic comun cu apa neagră a pîraielor tulburi a devenit mai tîrziu, în mintea dieciilor, Pîrâul Negru, iar prin simpla traducere în limba oficială a cancelariei, pîrâul *Ciorna*. Astăzi, pîrâul nu mai amintește nimic prin numele său, *Ciorna*, că el a fost cîndva Pîrâul lui Negrea vornicul sau al înaintașilor săi denumiți de tătari Caragine (Karajin — I.D.)" ("Roul

cancelariei moldovenești în slavizarea numelor de locuri în secolele XIV—XVI. Originea istorică a Cobîlelor" // Alexandru I. Gonța, "Studii de istorie medievală", Iași, 1998).

Diecii de cancelarie (și nu numai aceștia) traduceau, calchiau și schimboneau mai multe nume de locuri din Tara Moldovei, Tara Românească și din Transilvania, înțelegîndu-le ca nume comune și trecîndu-le (conștient) din hrisov în hrisov, astfel încît în decurs de cîteva sute de ani numele slavizate din acte (prin "strădania" alcătuitorilor) ușor au fost impuse băstinașilor românofoni, substituind numele geografice autohtone, indigene.

Este știut că nu numai în timpurile regimului russo-țarist, celui russo-sovietic ori celui turcesc numele noastre geografice se traduceau, se calchiau, se schimbau și se schimboneau. De exemplu turcii au schimbat *Obluciya* în Cartal, *Tighina* în Bender, *Renî* în Tomarov și.a., russo-sovieticii (cu mancurjii noștri) au schimbat *Ialoveni* în Kutuzov, *Șoldănești* în Cernenco, *Cîrlăneni* în Kotovskoe, *Geamâna* în Krasnoarmeiskoe, *Crihana Nouă* în Lebedenko, *Fundoaia* în Maiskoe, *Sturzeni* în Ucrainka și.a. Aceste procedee erau folosite, deci, de toți ocupanții, năvălitorii, "civilizatorii" și "eliberatorii". Aceștora mult le-au ajutat acei ce alcătuiau hrisoavele domnești într-un idiom slav, străin ființei și firii neamului nostru. Mai amintim că în cancelaria Moldovei feudale, pe timpuri, au mai fost slavizate și următoarele denumiri geografice: *Roșu* în Cerlenul, *Bîcă* în Zagorna, *Frumoasa* în Crasna, *Roșia* în Cervona, *Piatra* în Camenca, *Cioara* în Voronovo și multe altele. De altfel "civilizatorii" și "eliberatorii" tot așa au procedat și cu numele noastre de familie.

Este de datoria noastră să revenim la toponimia noastră istorică. Credem că intelectualii din satul Ciorna ar putea revendica numele istoric străvechi indigen *Valea lui Negrea* (ori *Valea Neagră*). Acest nume topical al băstinașilor s-ar încadra de minune în sirul numelor neaoșe (indigene) de localități: Valea Adîncă, Valea Florii, Valea lui Vlad, Valea Mare, Valea Norocului, Valea Periei, Valea Verde și.a.

**Ileana TOMA
Bucureşti**

ULTIMA BĂTĂLIE

Erau strînși toți cîță mai rămăseseră, în jurul lămpîtei cu gaz. Nu puteau să aprindă seara decît o singură lampă, drămuind cu grija gazul — aşa-i spuneau ei petrolului — care nu se da la cooperativă decît pe ouă și acum găinile nu ouau. Spaimă de întuneric ajunsese să-i stăpînească pe toți, căci "ridicările" se făceau întotdeauna noaptea, după ce luminile satului erau stinse. Era o iarnă grea.

Bunica, aşa-i spuneau, deși de fapt era străbunică, împreună cu cei doi băieți, unul de opt, altul de zece ani, jucau cărți. Adevărata lor bunică alegea fasolea ca s-o pună la înmuiat, mama cîrpea o pufoaică, iar cele două surori mai mari ale băieților, ajunse din profesoare învățătoare, își pregăteau planurile de lecții. Patru generații se înghesuiau în încăpere.

Tăceau și liniștea era întreruptă doar de cele cîteva cuvinte schimbate la jocul de cărți. Se priveau din cînd în cînd cu căutături scurte, cel mai adesea îndreptate spre străbunică. Se simțeau amenințări de permanentă ei dorință de a povesti.

Oare ce înțelegea ea din tot ce se petreceea, ce știe ea despre ei și ce ar spune la miliție dacă ar ancheta-o? Astea erau întrebările pe care și le puneau cele patru femei de câte ori își îndreptau privirile spre ea. De copii erau sigure, ei dovediseră că știu să păstreze tainele familiei cu strășnicie. Iată, gîndea mama, atunci cînd l-au ridicat pe bărbatul ei, părintele Petru, de l-au dus în Siberia, — deși au stat în anchetă o noapte și o zi aici în odaia asta, băieții nu au spis nimic, nici unde este ascuns zahărul pe care îl cumpăraseră cu cîteva

Sînt născută Bârcă, în septembrie 1935, ziua Crucii, în jud. Soroca (în actele mele de identitate este consimnat: "născut în U.R.S.S."). Nu am să natal și locuri care să mă primească în pămîntul lor.

Am absolvit în 1957 Facultatea de Matematică, secția cercetare, am ocupat prin concurs un post la Observatorul Astronomic din București, de unde am ieșit la pensie în 1990.

Am lucrat la numeroase traduceri din limbile franceză, engleză și rusă, printre care: "Doctorii" roman de E. Segal; "Astrofizica contemporană", tratat de V. Ghinzburg; "Oamenii mozaic" (memorile unui medic) de Th. Starzl.

Am scris cîteva lucrări ca să explic anumite descoperiri din domeniul în care lucram — astronomia.

Visul meu era să pot să astern pe hîrtie cele cîteva cărți pe care le concepeam la infinit în ceasurile de îndoială. Astfel, am scris: **Singurătatea lui Vlad Tepeș**, roman istoric, apărut în 1995, conținînd pagini întregi cu descrierea vieții creștină din evul mediu românesc. Scopul cărții a fost de a răspunde provocării de a transformă în vampir un domin justițiar, ctitor de biserici și mănăstiri.

Schițe, povestiri și note biografice, publicate în parte în reviste ca: *Alfa și Omega*, *Chemarea credinței*, *Zig-Zag*, ziarul *Dreptatea* etc. Proza scurtă pe care v-o propun atenției, urmărește prin portrete, situații și fotografii să prezinte sub formă literară viața creștinului de rînd într-o perioadă cînd în țara aceasta credința în Dumnezeu dăruia neamului martiri.

Nu-mi doresc celebritate, aş vrea doar să mă chemăți, să fiu și eu alături de Dumneavoastră, pentru ca împreună să formăm acea adunare în numele Domnului Nostru Iisus Hristos și, fiind "doi sau trei", să simțim prezența Lui în mijlocul nostru.

I.T

zile înainte de a da rușii peste ei, nici unde au dispărut mobilele din casă. Dar bunica, la un necaz, o să știe să-și țină gura?

În odaie se făcuse cald și bine, ardeau în sobă scîndurile gardului, ardeau astăzi, că mîine, cine știe...

Strâbunica, împuținată la trup de bătrînețe, îmbrăcată în negru, doar cu un guleraș alb în jurul gâtului, oftă și începu să vorbească de parcă le-ar fi ghicit gîndurile. Povestea de bărbatul fîică-sei, preot și el, ca și bărbatul ei:

— ... Că noi sîntem neam de neamul nostru coborîtori din preoți, dar ginerele meu, părintele Mihail, buncul vostru, se adresă ea băieților, avea o patimă să măsoare puterea vîntului cu niște moriști de tablă. În fiecare zi trecea într-un catastif cum bate vîntul, cît plouă, dacă ploua, și cum se mișcă stelele noaptea. Rămăsese cu o dambla de cînd cu steaua aia mare de i se vedea și ziua capul și coada, cu tot soarele de pe cer. Ieșea aşa, la miezul nopții, în izmene și cămeșă, noi credeam că pentru nevoi omenești, da' el se tot uita la cer de jur-împrejur, scria ceva și pe urmă trimitea hîrtiile la Dubăsari, dincolo de Nistru, lui boier Donici, ăla de se uita la stele printr-un tun. Norocul lui c-o răposat că, cine știe, l-ar fi luat și pe el cum l-au luat pe părintele Petru.

Deși era bărbatul nepoatei ei, ea nu-i spunea altfel decît părintele Petru. I se adresa aşa de cînd se însurase și l-au preoțit, — un tinerel cu barba abia mijindă. Ea, preoteasa cea bătrînă, cînd îl saluta îi spunea "binecuvîntează, părinte" și îi săruta mîna, cînstind prin aceasta toți strămoșii preoți destoinici și coborîtorii din ei.

Bunica a rămas la cometa din '910, gîndi mama copiilor, e bine. Se spune că bătrînii care vorbesc despre trecut nu mai înceleg prezentul. Păcat, că iată peste o lună o să facă o sută de ani.

Bătrîna, cu un zîmbet hîtru, continuă încetinel;

— Da' năstrușnic mai era și părintele Mihail și tare şugubăț. Era mult înainte să trecem la români, mult înainte de primul război. Eu rămăsesem văduvă de un an și am venit să stau la el. Aici, sfîntia sa era și preot și învățător, că pe vremea aceea învățători nu erau, iar școala... mai nimic, buchisit și socotit, atîta tot. Da' nu era ușor, că mitropolitul, rus fiind, dăduse ordin să se facă toate slujbele pe rusește și toate trebuințele la fel. Părintele Mihail de slujit slujea rusește, oamenii răspundeau și ei din strană tot rusește, dar botezul, cununiile și școala, nu putea altfel, le făcea pe românește. Nouă ne era frică și-i ziceam "Părinte, botează pe rusește, că apa pricepe orice limbă". "Nu pot, răspundeai el, apa pricepe, dar ce te faci cu nănașu, dacă nu pricepe că trebuie să se lepede de satana?" Și, iac-așa, făcea după cum credea dînsul de cuviință. Într-o zi vine în fuga mare un băiețan la noi aici și ne spune "O zis naș părintele să tăiajă curcanul cel mare, că a venit la școală și la biserică inspecție mare, cu boierii și mitropolitul, și după asta îi aduce aici la masă". Și eu și preoteasa fiică-mea am rămas stană: cum să tai și să pregătești curcanul, că postul mare abia începusel! Dar porunca-i poruncă, aşa că ne-am pus pe treabă: și borș de fasole și ciuperci uscate cu sos; și hrișcă, și prune uscate cu orez și salată orientală, cu măslini și cu murături; și chifteluțe de cartofi, și sarmale cu orez, stafide și cuișoare, și turtițe cu mac, — toate de post —, dar și curcan fript sub aluat, și supă de măruntiae cu tăișei iar, la sfîrșit, cremă de zahăr ars.

Cei doi băieți înghețau în sec, iar femeilor li se părea că bunica asta a ajuns în mintea copiilor cu totul. Nu se cădea să spui asemenea povesti unor copii nemîncăți.

— La biserică treaba a mers strună, reluă ea firul povestirii, registrele erau în regulă, totul era curat și în bună stare. Da' la școală...

— La școală ce era? Întrebară copiii.

— Eh, la școală părintele Mihail le-a arătat dumneilor cum știu copiii să socotească, cum știu să deosebească spicile de orz de cele de grîu, să citească, dar toate pe românește. Și atunci episcopul l-a întrebat: "Rusește nu prea i-ai învățat, părinte!" "I-am învățat și eu cît am putut", a răspuns părintele grăbit. "Să vedem și noi ce știu". Copiii stăteau speriați, fiecare la locul lui, și abia dacă le auzeai răsuflarea. Nu înțeleseră nimic din ce se puse se la cale, căci

dumnealor vorbiseră rusește. Părintele Mihail s-a uitat lung spre copii și dintr-o dată i s-a luminat fața, căci găsise ce să-i întrebe ca să primească răspuns bun. "Măi copii, cum se spune pe rusește Dumnezeu?" Acum liniștea era și mai mută. "Hai, măi, îndrăzniiți, care știe?" "Zic eu, naș părinte", și un copil s-a ridicat în picioare și cu glas tare a rostit solemn: "Zaiat!"*

Cei doi băieți bufniră în rîs, încîntați:

- Cum, bunico, nici atîta nu știau?
- De unde să știe, că doar erau români.
- Și bunicul ce a pățit?

— Ce să pătească, i-o adus aici și i-o ospătat, mai întîi cu mîncare de post, pe urmă ne-a pus să aducem curcanul și cînd mitropolitul s-a mirat că l-am tăiat în post, părintele Mihail i-a răspuns: "Ce să fac, preașfîntite, l-am pedepsit că nu știe rusește". De mîncat curcan au mîncat doar boierii, mitropolitul și părintele Mihail nu s-au spurcat, dar voia bună le-a venit la toti.

Afară cîinele începu să latre și se auziră lovitură puternice în ușa tindei.

- Coană preoteasă, coană preoteasă, deschide, săn eu, Frăsîna!

Cele trei preotese se priviră grăbit și din ochi se înțeleaseră să meargă cea tînără să deschidă.

- Da' ce-i, Frăsîno, ce-ai pățit?

— Sărut mîna, eu n-am pățit nimic, da' lu' noru-mea, nevasta lui Toader, i-o venit sorocul și eu nu mă pot descurca. Mi-e frică să nu moară, că nu-i cum trebuie, nu vine cu capul... Femeia, învelită într-un șal cenușiu care o cuprindea toată, vorbea întretăiat pentru că tremura de emoție și de frig; de cînd ridicaseră într-o noapte familia înstărită a moașei, moșitul cădea în grija lor, a femeilor mai bătrîne.

- Ai pus apă la foc, ai lampă?

- Am, am, dar, coană preoteasă, ia și o lumînare...

Preoteasa cea tînără, mama băieților, plecă împreună cu femeia din sat. Cînd bunica ieși cu vasul de fasole, închizînd ușa bucătăriei, străbunica se aplecă spre băieți și-i întrebă grăbit:

- Pe cine au mai ridicat astă-noapte?

- N-au mai ridicat pe nimeni de două nopți, spuse șoptit cel mare. Dar...

- Ce-i, măi, hai spune odată.

- Au pus niște hîrtii mari pe gardul școlii și pe ușa primăriei...

- Ce hîrtii?

— Așa, scrise frumos, că cică toată lumea să-l aleagă pe Stalin și nu mai știu pe cine, că eu nu prea știu să citeșc cu literele lor.

Cele două fete auzeau bolboroseala, dar nu-i dădeau nici o importanță, știu că străbunica se înțelege bine cu copiii, aşa că îi lăsau să șușotească.

* * *

Nora Frăsînei a adus pe lume un băiat, noaptea începuse să scadă, dar spaima rămăsesese aceeași, colindînd satul de cum se înseră, lăsînd drumul mare și pătrunzînd pe toate ulițele și ulicioarele, în toate casele. În casa parohială preotesele se sileau să pară ca de obicei vesele și pline de curaj; dar, după ce băieții adormeau, începeau suspinele preotesei celei tinere care-și plîngea bărbatul dus în Siberia. Dimineața își împrospăta fața cu apă rece și începea o nouă zi.

De cîteva zile traiul li se tulburase pentru că străbunica nu vroia să înțeleagă că va trebui să meargă și ea la vot, cu toată familia.

- Eu nu merg.

— Mamă, vrei să pună ochii pe noi? Cine știe ce li se mai năzare? Știe toată lumea că poți umbla.

- Nu merg, săn bătrînă, peste o lună împlinesc o sută de ani. Iacă, nu pot.

- Bunico, să știi că ne dă afară de la școală, fiindcă avem pe cineva în

* Iepure, în limba rusă.

casă care e contra, se văltă învățătoarea.

— Nu, eu nu merg. Noapte bună! și, sprijinindu-se în baston, gemînd, se îndreptă spre canapeaua pe care dormea.

Într-o noapte a avut un vis. Se făcea că era în Bucovina la o mănăstire, nu-și da seama care, și cum stă așa în pridvor și se uită la zugrăveala judecătii de apoi, de pe perete au început să-i rîdă dracii și să tipe asurzitor "votează-l, votează-l" și arătau cu furcele lor spre Antihrist, care cu coroana pe cap avea chipul lui Stalin. Avea mustățile întoarse și rubașcă, pantaloni ostășești și cizme rusești. Rîdea și el spre ea și întindea mîinile: "Hai cu noi, bunico și o să trăiești o sută de ani!"

S-a trezit tare tulburată. Era în tăria nopții, știa după lătratul cîinilor, că nu mai aveau ceas, îl luaseră cînd l-au ridicat pe părintele Petru. S-a întors în asternut pe spate ca să-și poată face cruce și începu să se roage bolborosit, spunînd pe rînd toate rugăciunile pe care le știa. "Tatăl nostru", psalm după psalm, apoi iarăși și iarăși, aceleași, ca să alunge vedenia cu mustății. De la o vreme, se opri din rugăciune și-și lăsă gîndurile să zboare. Asta era: Stalin era fiara și puterea lui era drăcească. Și dumnealor, fata și nepoatele să mai lase mofturile, să la treacă spaimele că ea și-ar fi pierdut mintile. E întreagă la minte și, așa cum băieții nu șopteau o vorbă din ce se întîmplă în casă, trebuie să înțeleagă și ele că nici ea nu va vorbi orice s-ar întîmpla. O să facă pe proasta, jucînd teatrul asta în fața tuturor, că adică ea nu pricepe nimic, că nu-și dă seama. Ei bine, bunica n-a ajuns în mintea copiilor, cum le place lor să creadă ca să se liniștească. Ea, preoteasa bătrînă, nu-l votează pe Antihrist!

Se liniști și începu să se roage cu disperare, cerînd ajutor și putere de la Cel de Sus, ca să poată trece dincolo fără păcatul asta, care e cel mai mare cu putință. Se ruga la Iisus Hristos și își amintea vorbele bărbatului ei, părintele Atanasie ("la Domnul Hristos trebuie să te rogi cu dragoste, nu numai cu smerenie, că El a fost și om, iar oamenilor le datorăm iubire"). Se ruga arzător să ajute să nu-și dezică dragostea pentru Cel mort pe cruce.

Dimineața, forfota femeilor a trezit băieții care dormeau cu bunica în singura odaie ce se încălzea. Au pus focul în vatră, au făcut ceaiul.

— Mamă, i se adresă fiică-sa, matale nu te scoli? Ceaiul este gata, hai.

— Nu știu ce am că nu mă pot da jos din pat, mă simt slăbită. Să plece toți la treburile lor și cînd om rămîne amîndouă m-oï da jos.

Bătrîna închise ochii, rugîndu-se cu tristețe: "Doamne, iartă-mi minciuna, da uite-așa le-oï spune că n-am putere și nu m-or duce la vot. Doamne, iartă-mă."

* * *

— Ce boală o mai avînd și mama, stă în vîrful patului și de acolo îi comandă pe toți, dar nu se dă jos.

— Taci, mamă, las-o că mai are doar două săptămîni și face o sută de ani. N-o mai amăři, ne-ar plăcea la toți să o sărbătorim; asta ne-ar scoate din gîndurile negre pe care le tot clătinăm prin cap.

Una din fete se sculă de la locul ei, luă o felie de pîine și o căniță de ceai și se îndreptă spre pat.

— Ia, bunico, măñincă să ai putere, să mergi cu noi duminică la vot.

Răspunsul veni răspicat:

— La vot nu merg, nu pentru că nu mă pot da jos din pat, nu merg pentru că nu vreau să-l votez pe Antihrist!

— Bine, bunico, dar ți-am povestit că de o săptămînă mergem din casă în casă și facem liste cu toți oamenii și-i lămurim să vină duminică la vot la școală, că dacă nu,... Siberia.

— La noi au fost și m-au găsit în pat și i-am pus să scrie acolo că sînt bolnavă și au scris, așa că nu vă mai speriați, n-o să pățiti nimic. Dar pînă atunci, iaca deloc nu mă dau jos din pat. Să nu mă vadă careva din vecini.

— Bunico, nu-i păcat de matale să stai așa să te anchilozezi, pentru un vot? Ce contează un vot, tot aia este, tot puterea sovietică ieșe.

— Măi, pentru ei contează, nu contează, dar pentru mine-i mare lucru. Adică eu, preoteasă care știu ce fac, votez cu Antihrist? Mîne, poimîne mor și-mi leg de picioare asemenea păcat făcut de bunăvoie? Eu nu votez cu fiara și nu mă mișc de-aici pînă luni după votare. Am o sută de ani și o să mă cred că nu pot, aşa că nu o să pățesc nimic.

* * *

Duminică dimineața s-au scutat cu noaptea în cap pentru că învățătoarele trebuiau să stea la școală ca să îndrumă alegătorii, băieți și ei dădeau o serbare cu cîntece și jocuri, iar preotesele, fiică-să și nepoată-să —, ziceau că e bine să fii acolo printre primii, ca să nu dai de bănuit. Se îmbrăcau cu ce aveau mai bun, arăindu-și astfel bucuria.

— Bunico, cînd vin, dacă nu ne întoarcem pînă atunci, nu spui numic și votezi liniștită, că tă-am spus că nu contează.

— Cine să vină?

— Aia cu urna. Nu știi? S-a hotărît ca la cei bolnavi să vină acasă cu o urnă mică. Au făcut-o dintr-o cutie de pantofi. Toată lumea trebuie să voteze! Noi plecăm și lăsăm ușa deschisă, să poată intra liniștiți. Te rog, bunico, să nu faci vreo prostie. Nenoroceni copiii și pe noi. N-ajunge că-i tata în Siberia?

* * *

Nici nu i-a băgat de seamă cînd au ieșit. Acum se lumina de ziua, aşa că grăbită s-a dat jos din pat, a tras un halat gros pe ea și, amețită, a început să miște repede prin casă. A stins lampa ca să nu consume gazul, a încuiat bine ușa învîrtind cheia de două ori, a scos cheia din ușă, s-a dus în bucătăria de vară și s-a spălat bine, s-a pieptănat îngrijit, a deschis lada de sub fereastră, a scos din ea hainele cele noi, s-a îmbrăcat, și-a pus și pantofii și aşa gătită s-a întins pe pat și a început să se roage:

— Doamne, nu mă lăsa, Doamne, ajută-mă, ce încercare îmi dai, Doamne? Stînd cu ochii închiși, intră față către față înr-un dialog cu Cel de Sus:

— Doamne, nu pune în cumpăna dragostea mea pentru Tine cu dragostea pentru ei, căci nu o să am puterea lui Iov. Eu sunt rădăcina lor, ceilalți copii ai mei s-au refugiat, nu fă să mă simt vinovată dacă îi duce pe aceștia ce mi-au rămas în Siberia. Doamne, Doamne, ai milă de mine păcătoasa.

Acum să spună din nou "Tatăl nostru", repede, repede, că nu mai este timp, uite se aude cum ciocănesc în ușă cei cu urna, și "Cuvine-se cu adevărat" și "Doamne miluiește", de treizeci și şase de ori. Ai milă, Doamne.

Iisus sta pe tron și în jur sfinții Lui și uite-l și pe părintele Atanasie și pe părintele Mihail și pe părintele Nicanor, tatăl ei, și pe bunicul, diaconul Gheorghe de la mitropolia din lași, toți, toți, care mai jos, care mai sus. Doamne, ajută-mă să nu-l votez pe Antihrist. Iartă-mi, Doamne, păcatele...

* * *

Cei doi bărbați cu urna mobilă s-au întors la școală și le-au spus învățătoarelor că au găsit ușa încuiată și nu le-a răspuns nimeni. Una din ele, împreună cu ei merse să vadă ce s-a întîmplat, neputînd să credă că bunica s-a încăpăținat într-atât.

Cînd au intrat, cei doi bărbați și-au scos căciulile și au făcut grăbit semnul crucii, deși spuneau că sunt comuniști vechi.

Senină, întinsă frumos pe patul orînduit cu cea mai bună cuvertură, zăcea moartă cu mîinile cruce pe piept.

NOTĂ. S-a întîmplat într-un sat din Basarabia, județul Bălți, în 11 ianuarie 1941.

Paul STRUTZESCU
Chișinău

ÎNȘTIINȚARE

Astăzi sufletul meu este plecat de acasă.
Ochilor, să-l caute, le-ar trebui aripi.
Posibil să fie în preajmă, or, mult prea departe
de făptura-mi nebuloasă cu genunchii zdreliți
și coatele roase.
Pentru alții lipsesc. Eu cred că exist în păcat.
Trec prin voi asemenea corsarului cu
beregata sugrumată...

Aruncați în mine ca într-o cutie de tinchea:
ace de brad, jucările defectate,
reteveiuri proguvernamentale,
rime și rîme, creioane decolorate,
gheyzere de lumină depistate în amintirile mele despre
tine;

Măști plătisite, viteze reduse,
șvabi în ciupici de mătase,
mutre în măști antigaz.
Masculi — doi la unul
și femei — una la toți;

Şlagăre demodate, organe amputate,
iluzii regăsite și speranțe ratate,
orgasmul credinței în
ideologia fatală;

Arboarele cotit al perpetuumului comic
ce înverzește în burta locomotivei
plasată pe linia moartă a mîinilor mele;

Aștept sufletul meu să se întoarcă acasă.
Pînă atunci vine corozionea să vi le risipească
pe toate în sînge.

SCOR

Siluete stranii
siluiesc cu baionete
gheăța unor băltoace de sînge
bolnave de leucemie.
Patinăm, făptură divină,
sub carapacea de cristal a lacului
ornamentind-o cu Ura-a-le orale
și cu Urături
precum gerul pe sticla unui geam
perforat —
osanale cifrate în flori mirosoitoare...

Adversarii sapă tranșei de-a lungul apelor
pînă ne definesc într-o lacrimă.

Suspendați de suprafață
ca niște leșuri în congelatorul municipal
patinăm artistic într-un peisaj social
în timp ce baionetele străpung
indiferente
carapacea vederii —

Pe panoul lacrimii se marchează
scorul
scontat
de siluetele entuziasmate
pînă ce lacrima se risipește
pe retină pierdută în văz.

NEOEPOS

Azi cerul pare un mormînt deschis.
Ninge în urbe cu cadavre moi.
Orbecăiește un vulcan încins,
precum creionul rătăcește-n foi.

Trecutul astăzi naște viitor.
Prezentul celebrează-aniversări
în lacrimi refractate ce supun
voința noastră unor alte stări.

Nu are rost să rîzi, nici să suspini
de bucurie că râmas-am doi,
cînd două lumi se suprapun. Declin...
Aseară Cerul s-a deschis iar noi

ne agitam nebuni într-un mormînt.
Umbra lui Darwin, pe un colț de teu,
chemată a-și spune ultimul cuvînt
e violată, surd, de Prometeu.

Urîta mea cu sînul emisferic
și trandafirul nud, ude petale,

**imaculatul ideal himeric
în labirintul rățiunii tale
trezește viața ca-ntr-o fiară-n salt.**

**Cuminte fii. A naufragiat
un Zeu în lumea ta interioară
pentru-a sculpta un prometeu de ceară.**

EXCERPTE

**Vitraliul prin care se plăsmuiau idei
a epurat schelete difuze de fosfor,
care-au născut vedenii, născind vulgar pe cei
ce azi visează vise prolific și mor...**

**Devin microbi excentrici în sacrul angrenaj,
iar metronomul bate și sănsele-s reduse —
se lamamentează timpul cerșind alt tatuaj
în sanctuarul sacru al unei lumi ascunse.**

**Dezastrul pișcă gingăș ca gerul de obrajii
și se deschid cavouri în grotele terestre.
Se alterează spirite și hoinăresc nomazi
romanticii epocii prin spectrele celeste.**

**Figurile votive își ies, pe rînd, din fire.
Un joc picant. Oribil. Cu retrăiri în van,
cînd angrenajul este un cuib de cimitire,
iar elefanții cîntă, iubitei, la pian.**

FIȘIER

Unui cititor distrat poate să-i pară că Paul STRUTZESCU visează. De fapt, poetul își construiește discursul minuțios, anticipînd evenimentele cu cîteva rînduri, poeme, epoci. Poetul este un zidăr care lucrează fără de schele.

Paul Strutzescu s-a născut în satul Bădiceni, județul Soroca. În 1994 a absolvit Facultatea de Jurnalism a Universității de Stat din Moldova. A publicat versuri în revistele "Moldova", "Literatura și Arta", "Dacia literară", "Orizontul", "Femeia Moldovei". A colaborat la publicațiile "Literatura și Arta", "Mesagerul", "Tineretul Moldovei". În anii 1991-1997 a fost angajat la radio Moldova, Studioul pentru tineret "Modern club-805". 1994 — Laureat al Marelui Premiu la Festivalul Național de Poezie "Costache Conache" (Tecuci—România). 1995 — Laureat al Marelui Premiu la Festivalul Național de Poezie "George Bacovia" (Bacău—România). 1995 — Laureat al Premiului anual al săptăminalului "Literatura și Arta" și laureat al Premiului special al publicației "Dacia literară". Actualmente este președinte al Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului din Moldova și director al Centrului editorial-tipografic "Chișinău-Prim" al Primăriei Municipiului Chișinău.

**Pavel PĂDURARU
Chișinău**

ÎNVĂȚĂMÎNT SUPERIOR

universitatea cea care se numește "de stat"
este de fapt o universitate de bani
"cît e cinciul domnule profesor?"
"atîț sau atîț dragul meu bogătaș sau sărac"

blockurile scările pereții etajele au fost
zidite pe timpul lui papură-vodă din bani
chiar și portarii costă mult
chiar și examenele la limba și literatura
germană engleză sau suedează te fac să
postești sugînd apă de pe Nistru plus
pîine din posmagi universitatea cea de stat
e ca și celealte case de învățătură
născute de Tata-dolarul și Mama-leul
în maternitatea zăvorită de un an
unde copiii nu mai vor să vadă lumina zilei
din lipsă de bănuți

cîteva facultăți mai spînzură în aer neputincioase
balansînd pe două copeici de unu
și cerșesc pace sau existență de la
filologii ziariștii sau fizicienii lumii

"cît e colocviul, stimate profesor?"
"una-n fund și două la ceafă, stimate studentule".

LITERATURĂ MODERNĂ

În țara asta scriu doar avioanele.
Școlarul din clasa I
face un avion
din compunerea
cu nota 1
și-l varsă peste
geam
în mintea

vînturată de post-modernism
 a învățătorului
 de limbă și literatură.
Şcolarul din clasa I
e scriitor.
 Parașutiștii
 zboără ca focul
 la Uniunea Copiilor
 Literati
 de unde culeg
 umbre de scrumiere
 sticle de rachiu
 mucuri de "belomor"
 și le papă.

Vai, nu se mai văd avioanele
 sub ele oști de cioroi
 cîntă imnurile
 nollar state independente.
Şcolarul din clasa I
e parașutist.

IARNĂ

Dacă ne vom culca pe acest pat spațios iubito
 ca niște lei pe un pod de ceară
 vom pluti ca pe ghețuș și nu vom mai găsi
 nici începutul nici sfîrșitul
 din care am ieșit noi cu copii
 care ne privesc buimatici
 mișcă-ți căpătiul spre cădere
 și ține-te
 cum se ținea pe picioare Ciocelea acum trei ani
 strînge lemne și ziare ca să facem un foc
 din scaunele pe care ne-am odihnit ieri
 mișcă-ți capul mai înspre neant ca să
 simți venirea iernii și să cazi
 rostogolindu-te ca un bulgăre de omăt
 din acest pat ce-ți pare a fi o minune cerească
 în iadul zăpezii care te cheamă
 ca pe prima jertfă
 a fecioriei
 poetice.

INVITAȚIE

te invit ca mîta pe cîine
 să ieși din
 satanicele petale
 ale acestei nemuritoare
 dulci...
 ale acestei mingi ce-mi
 traversează mintea
 cu goluri
 ale acestui fotbalist palid

cu picioarele
cît două continente

te invit la fugă
pe terasa cerului
cu bețivi celibatari
și copii din flori
fără mame
care culeg
satanice petale
de pe nufărul
din podul blocului
cu cinci niveluri
de pe constelația
frăției viețuitoarelor
pămîntului

PATERNITATE

Mădălina mea
copilul
cu ochi de cucuvea
mi se adreseză cam aşa:
“uta” cînd vrea să zboare
nu numai în ceruri
ci și printre troleie
mașini, motociclete
care din stimă pentru ea
încurcă direcția și
pupă copacii sau
pietonii
“papa” cînd vede că uit
româna și vrea să mă
învețe rusa ca să-nțeleag
că vrea să mănînce
“tata” cînd de sub cămașă
îi apare o burtă
ca o minge de baschet
și se întinde pe pernă
ca benzina pe asfalt
(după ce Mădălina face “uta”)
și vrea să joace
dar simte cum cade
din cer în visul
pe care l-am visat eu
la un an.
Mădălina mea
fata cea lenoasă și grea
nu vorbește prin somn
decit “uta” și “papa”.

FIŞIER

Pavel PĂDURARU, autor al plachetei de versuri **La braț cu opozitja** (1998), este în plin proces de elaborare a unui fel propriu de a fi în poezie, îmbinînd realul cu elementele fantastice, sobrietatea cu sarcasmul, dînd discursului poetic turnuri imprevizibile.

**Olesea REABENCHI
Iordanovca,
Basarabeasca**

NU VOM PLÎNGE

Iubite, să aprindem un rug
 Sub cerul uscat
 Și să ne dăruim inimile unul altuia
 Pentru a le frige, a le mîncă.
 Doar nu vom plînge?!
 E și acesta un mod de a iubi.
 Iubite, să facem sufletele sul,
 Să ne punem cu capul pe ele.
 Dar vîntul le va smulge
 Și le va duce să le înece într-o fintină părăsită.
 Noi nu vom plînge.
 E și acesta un mod de a iubi.
 Focul nostru a ajuns la cer.
 S-a aprins cerul!
 Noi vom dormi, vom arde,
 Iar cînd ne vom trezi nu vom fi decît scrum
 Și vîntul nebun ne va împrăștia pe drumuri
 Pline de mărăcini.
 Noi nu vom plînge,
 Iarna cu cenușa noastră va ninge.
 E și acesta un mod de a iubi.

NIMENI NU VA ȘTI

Nimeni nu va ști
 Ce și cum s-a întîmplat,
 Căci va ploua cu stropi grei de plumb
 Ștergînd din suflete tot ce-am avut mai scump.
 Și vîntul va bate puternic în zori
 Împrăștiind pe străzi culori uitate,
 Trecătorii vor trece nepăsători
 Călcînd în picioare
 Visurile noastre.
 Totul va dispărea,
 Se va uita

Și nimeni nu va ști
Că pe această stradă
Doi copii
Au încercat să reînvie
Cel mai desăvîrșit poem —
Poemul dragostei
Scris de ploale pe o frunză gri.

IMAGINE

Se scurg firele de aur
Din clepsidrele ascunse
În ceața densă a uitării.
Nu e nimeni în taina tăcerii
Care ar putea opri mersul nebun
Al timpului între
Trecut și Viitor.
Sufletul meu
Închis în serpentine
Așteaptă clipa eliberării.

JOCUL CU MOARTEA

Cînd îmi va veni sfîrșitul
Eu voi fi plecată de acasă.
Doamna Moarte se va întreba unde am plecat
Și mă va chema cu un trist șuierat,
Iar eu mă voi ascunde în întunericul
Unui timp uitat
Strîngînd la piept roua
De-un verde-nghețat.
Ea mă va căuta mult
Și plăcăsită de jocul prostesc
Pe care l-am încheiat
Va scuipa
Plecînd supărată.

FIŞIER

Fata cu trandafir din fotografia ce anticipatează versurile de mai sus scrie nu numai despre dragoste, dar și despre tristețe, și despre viață, și despre moarte, unind în creuzetul poemului mai multe sentimente și stări, ale căror ardere îmbinzește cuvintele.

Olesea REABENCHI își face studiile la școala din Iordanovca, Basarabeasca. Scrie și publică versuri și proză. Este unul dintre autorii antologiei revistei "Noi" "Buletin de identitate".

**Galina IONESI
Chișinău**

NUMELE TĂU

Ninge cu fulgi mășcați.
 Ninge în palma mea,
 ninge pe umărul meu.
 Și roiu de fulgi
 îmi șoptește tainic
 numele tău.

DESPĂRTIRE

Afară plouă zgomotos
 cu picuri reci și grei —
 sufletul meu plângere în hohote.
 Cerul e sfîrtecat de fulgere-orbitoare —
 inima mi-e sfîrtecată
 de-o durere cumplită.
 Ploaia nicidecum nu vrea
 să înceteze —
 eu nu mă pot opri
 din plâns.
 Pămîntul nu îțelege
 ce se întimplă cu cerul —
 inima-mi nu poate concepe
 ce se întimplă cu tine.

ACUZAȚIE

Mi-ai furat lumina din priviri
 și ai înechat-o
 în întunericul înșelător
 al ochilor tăi.

Mi-ai furat macul de pe buze
 și l-ai mototolit
 în funginginea
 buzelor tale.

Mi-ai furat cîntecul din suflet
 și l-ai aruncat
 în zgomotul infernal
 din sufletul tău.

Mi-ai furat inima arzîndă
și ai îngropat-o
în gunoiul trădării
din inima ta.

Mi-ai furat lacrima de pe obraz
și ai înechat-o
în apele reci
ale indiferenței...

NU TE IUBESC!

Prieten drag, îți scriu acest răvaș,
Muind penița-n lacrimi și în sînge.
Se lasă-amurgul lin peste oraș,
Îmbrățișînd o ploaie care plînge.

Nu te iubesc! Și-oricît aş încerca
Să storc din sufletu-mi o boabă de simțire,
Nu pot, nu-i în puterea mea
Să dirijez cu mintea-mi a inimii pornire.

Și plînsul ploii peste noaptea tristă
E plînsul tău — durere ne-mpăcată.
Însă-o nescrisă lege peste noi există:
Nu se iubește la comandă niciodată!

DEFINIȚIE

Sînt o ramură de pom
prin care fac
transfuzie de sînge
părinților mei,
o coajă de copac
care este
jurnal de confesiuni
al bătrînului Cronos.

FIŞIER

Galiña IONESI este studentă în anul V la Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova, fapt ce îl alimentează tentația de "a fi cuvînt în toate".

Textele G. Ionesi impresionează prin dramatismul sentimentelor și prin arhitectonica francă a lor.

Vlad POPOVICI
Lipcani

O AMFORĂ DE LUMINĂ

Nu mă însărcină,
femeie, cînd tu
mă îmbraci cu singurătate și te duci ...

Rămînind între pereții morții, tac
precum un pește în mare
și văd în spațiul unde și s-a zbătut suflarea
o amforă de lumină.

VÎNT ȘUGUBĂȚ

În mîinile mele
se odihnesc mîinile iubitei
obosite de lucruri.

Ruguri afectate
erup din arsurile lor
și gîndul mi se încalzește
la flăcările imposibilului.

Interiorul meu se confruntă
cu cîmpul palmelor ...

Sînt aproape,
nespus de aproape
de miracolele vieții,
dar un vînt șugubăț aruncă
în mine scaietii.

FIŞIER

Vlad POPOVICI s-a născut la 8 august 1952 în Bălcăuți, Noua Sulijă, Cernăuți. Absolvește Facultatea de Litere a Universității Pedagogice "Alecu Russo" din Bălți. Dragostea față de cuvîntul rostit și scris frumos o transmite învățăceilor săi de la Școala Normală-Liceu "Gh. Asachi" din Lipcani.

Vitalie CONDRATCHI
Chișinău — Cluj-Napoca

STRADA

Strada a fost lăsată pradă vîntului. La ora aceasta oamenii se refugiaseră de mult în casele lor și nici unul nu a fost tentat vre-o dată să privească orașul pe geam sau să iasă la balcon și, cu atât mai mult, afară. Și vîntul era unicul stăpîn zglobiu al străzii; îl auzeai parcă zburînd voios și în același timp melancolic prin frunzișul copacilor bâtrâni din aleile ce împrejmuiau autostrada și se dublau pe marginea trotuarelor. Alerga peste blocuri misteriose și sinistre, grațios și malefic.

În casa domnului Cioran din Strada Armatelor avea loc balul în cincea obținerii premiului anului pentru literatură, acordat de Asociația Filosofilor, pentru noul său volum, tocmai prezentat în acel local. În Sala Oglinzilor, pe scena din spate, cîntă orchestra Asociației și în sunetele scliptoare ale valsului nr. 1 din op. 18 al lui Chopin, domnii însoțitori de chelneri se preumbław din oglindă în oglindă arătîndu-și fețele nobile, încadrate de gulere scrobite și papioane, schimbînd între ei saluturi poetice protocolare și laude (sau critici, argumentate de altfel) asupra noii cărți aşteptate cu nerăbdare de cîteva luni. Umerii dezgoliți și coafurile doamnelor emanau împletiri serpuitoare de parfumuri, iar toaletele se întreceau în splendoare.

La terasa de marmură ce dă în stradă, domnul Cioran se vedea din spate înălțîndu-se în vîrful degetelor, astfel că bazinul i se potrivea deasupra balustradei. Corpul său greoi se lăsa în tălpi, cu un oarecare efort, se ridică apoi la nivelul balustradei ca să-i fie mai comod actul.

Furnicile mișunau pe coloana erodată ca niște viermi harnici într-o pisică din mijlocul străzii prăfuite. O bucată din vîrful coloanei ce susținea arcul sub care ne ascundeam cîndva de ploaie era mîncată sau poate pur și simplu spartă.

M-am ghemuit pe piedestalul de sub arc și am observat că mai era un perete ce se surpa. Cu frica de a fi strivit de bolta ce ținea statuia sfîntului cu șarpe, am rămas acolo să dorm. Crăpăturile împăienjeneau peretele și coloanele. Nimic nu a fost mai frumos în viața mea decît crăpăturile. Dar mi-a plăcut să privesc și cum plouă, soarele ce apune, colorînd pereții caselor și bisericilor.

Ploua, ca de obicei, în acel loc. Doi bâtrâni se sărutau pătimăș, îmbrăcați doar în cămăși de noapte, la geamul de la etajul unu al casei cu grădină și flori din piața Sf. Gheorghe. Bâtrîna atinse cu cotul o floare, care se clătină un timp și apoi zbură jos de pe pervaz. La zgomotul ghiveciului căzut, femeia sări din brațele soțului ca nebună și se aplecă

peste geam. Nu auzeam ce vorbeau, peste puțin timp însă, moșul, încovoiat și cu toiașul în mînă, apăru în prag. Se duse printre copacii bătrâni și neîngrijit ai livezii rare și culese cioburile, pămîntul gras și floarea ce se întindea leneș. Asfințitul lumina melancolic copacii uzi. Peste o săptămînă bătrânu a murit de pneumonie, iar peste încă două zile, s-a stins în liniște și soția lui.

*

Maturii s-au aşezat pe la marginile camerei, lîngă pereții umbroși, lăsînd în mijloc un spațiu al aerului, lipsă doar fumul sacrificiaților. Parcă ar fi discutat ceva serios, nimeni însă nu se pronunța concret. Copiii, îmbrăcați în alb, cu bonetele de același alb de lală, fugiră zgomotos prin cameră și se urcaseră cu coatele pe geam. Picioarele în şosete și funduletele în pantaloni scurți, albi, atîrnau de pervaz.

Stăteau unul lîngă altul, cu coatele lipite, dar nimeni nu-l simtea pe cel de-alături. Veneau din diferite părți și doar puținul cu care ajungeau se deschidea și celorlalți. Geamul avea o proprietate ciudată, căci copiii vedeau mereu alte și alte lucruri. Întorcînd capul, Slava, copilul din dreapta, văzu în locul maturilor niște riduri înșelătoare în carnea celor ce stăteau în fotoliile comodeee-e-e... Erau capriciile lui Goya, văzute în biroul tatei, cînd găsi ușa descuiată, singura dată. Un marinar disproportional, cu mîinile lungi și uscate, cu picioare scurte, obișnuite să stea boțite sub masa crîșmei. O țărâncuță, cu ochii goi, cu incisivii superioiri ieșitî peste buză, rozătorul din visuri. Mîinile ei, încrucișate în poale, cu amintiri de ulei, știuleți, găini... Părul cărunț, îngălbinit ca de tutunul plantației părintești...

Se întoarse din nou și văzu chelnerița aceea cu ochii mari pe care o urmărea deja, care, cînd nu avea ce face, se ducea puțin într-o latură a terasei și-și înălța capul pe gîțul un pic cam lung și se juca parcă cu vîntul. Exact senzația pe care îl-o dă toamna marea, cînd e deja prea multă răcoare în sălcii și în plopi, plimbările la lumina felinarelor cînd efemeridele se mișcă în dreapta și în stînga, așteptînd să le preocupe ceva. Făptură efemeră care te lovește, te atinge cu aripile, se aşază pe tine, îți suge sîngele...

— Slava, apropie-te, te rog de mine, nu mai pot rămîne singură! se simți tras de mîncă. Marusea, lîngă el, își freca isteric palmele de față la fel de albă ca boneta. Slava însă tăcea, ca de obicei, nu știa de ce, dar nu-i putea răspunde nimic, nu avea nici cuvîntul, nici dorință să-i răspundă. În geam apăru un sat cu case ca a bunicii, unde copiii țăranilor aduceau cireșe din chiar livada bunicilor, iar ei, urmărindu-i pe geam, le primeau apoi bucuroși. Le dădeau și covrigi uscați, rămași din festa vacanță, pe care bunica nu se încumeta să-i arunce. Slava auzi din nou lîngă el: Scoate-mi, te rog, iconiță de sub pat. Marusea adună în glas și reproș, și suferință, și bucurie nebună... Palmele ei netezeau pieptul său neîmplinit și simți miroș proaspăt de ploaie.

În locul celui de-al treilea copil, ce tăcu tot timpul, dar îi urmări cu grijă, Slava văzu o stofă albastră, înfășurată pe un pitic ce dormea cu capul pe mîni, iar prin față geamului treceau multe alte geamuri cu copii îmbrăcați în alb, comutînd visători. Salută un bătrân cu o coasă trecută

pe după umeri și mîinile încolăcite pe ea. Pe mînecile cămășii șifonate, curgea sănge. Slava îl salută respectuos. Din cap. Încercă să se ridice în coate pînă la pervaz, să-i fie mai comod. — Slava, nu mai suport, nu mai am nervi! izbucni deodată Marusea.

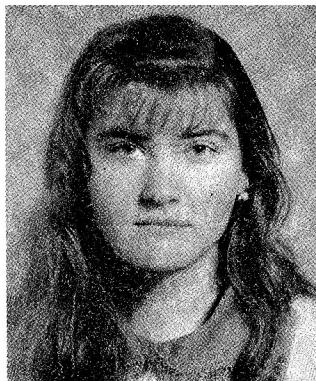
*

Cioran se trezi trist și ieși din camera Marusei. Pe balconul unde-și bea cafeaua își aminti de seara balului literar și i se făcu rușine.

PUTEREA OBIȘNUINȚEI

Bătrînului tată al gazdelor mele nu i-a rămas din lunga-i viață decît obișnuința de a se uita pe geam. Fiicele sale pleacă dimineața, una la lucru — pune cafea în plicuri —, alta la logodnicul său, de unde nu se întoarce uneori cîteva zile. Bătrînului i se ung cîteva felii de pînă cu halva, iar ușa la bucătărie este încuiată — să nu dea foc casei, căci altă obișnuință de-a sa e să facă mămăligă. Nu contează dacă îi e foame sau nu, își trage bereta decolorată pe ceafă și vrăjește la aragaz, dacă găsește ușa descuiată și nu-l trage nimeni înapoi în cameră. Altfel stă toată ziua în fața geamului și se uită la trecători, la troleibuze, la cei ce intră în alimentara întotdeauna aglomerată de vizavi... Dimineața i se face duș, iar în timpul zilei se aud din cînd în cînd pașii săi tîrșiiți, zgomotul întrerupătorului de la baie, apa de la budă. Atunci mi se face frică dacă intră în camera mea și mă întreabă ceva. De multe ori uita că sînt chiriașul lor și nu vrea să-mi deschidă la intrare... Cui să-i răspund dacă mă întreabă ceva, căci e senil și are chiar prea multă imaginație ... e cu totul altul, cu totul altcineva în cîteva secunde.

Stă la geam, mușcă din cînd în cînd din pînă, își șterge apoi degetele unsuroase de exteriorul pantalonilor, își îndreaptă ochelarii cu rame negre de os și lentile groase... Mai încearcă ușa la bucătărie — încis; bate la ușa mea — îi bat și eu — încis; mă duc la geam și-mi îndrept ochelarii, mă uit la trecători... și m-am obișnuit cu el, cu pașii lui neauziti, cu apa de la duș, cu oamenii din fața geamului, pe care nu știu de unde să-i iau, cu obișnuințele mele...

**Veronica MÎȚU
Drochia**

REVENIRE

A intrat stincheră, rămînînd o clipă, aşa, înmărmurită, cu mîinile lipite de rochia subţire, cu ochii albastri, plini de curiozitate. Camera largă, amenajată cu gust, îşi trăia singurătatea scurtă. Uşa se închise brusc din cauza curentului şi fata tresări. Zgomotul o readuse la viaţă. Se simţi incomod asemenei unui hoţ ce pătrunde în casă străină. Străină... Acest loc nu-i era deloc străin. Petrecuse aici ani plini de mister, de placere şi acum trăia momente cu amintiri răscolitoare.

Pe perete... acelaşi ceas defectat, care încearcă să-şi mişte acul timpului, dar nu izbuteşte şi rămîne să oscileze din inertie. A tins afişia ani să atingă ora poveştii... Se pare că nu a mai fost reparat de atunci... şi rămîne a fi sufletul ce păstrează tinereţea acestei odăi. Îţi pare că chiar acum îşi va depăşi condiţia şi va suna miezul noptii aducător de baluri gălăgioase.

Fata păşeşte uşor, de teamă să nu atingă aura spaţiului în care a pătruns fără permisiune. E încîntată că nimeni nu-i stinhereşte privirea jucăuşă şi se apropie lejer de dulapurile pline cu cărţi, de tabloul pictat de ea odată, în copilărie, de fereastra ce-i oglindeşte chipul innocent. O surprinde lipsa de integritate a acestui cadru. Şopteşte: "Floarea". Desigur, aici zîmbea soarelui acea floare roşie — aparent nemuritoare. Dar nu mai e, a plecat spre raiul color al plantelor.

În sfîrşit, adolescenta a ajuns la locul ei de odinioară. A mişcat scaunul şi s-a aşezat. Cine oare stă acum aici? Încercă să-şi imagineze chipul celui care i-a ocupat locul. Zîmbi, zîmbi răsfăţat la această idee inutilă şi rămase îngîndurată la vederea parcă reală a feţelor păstrate de lumina acestei clase. La un moment simţi puterea şi încrederea ce-i exalta inima sensibilă. Venise "acasă" şi nimeni, nici ceaţa uitării nu-i mai putea reţine fericirea.

FIŞIER

Veronica MÎȚU învaţă la Liceul "B.-P. Hasdeu" din Drochia şi are o pregătire bună pentru arta scrisului. "Revenire" este unul dintre argumentele,

Elena MANȚOC
Suruceni, Ialoveni

AURA PROTECTOARE A SACRULUI

Tot ce-i neînțeles se schimbă în neînțelesuri și mai mari și îmi vine să strig, să tip, răsunetul să pătrundă în lumi necunoscute, neatins de rațiunea omului, să-mi las gîndirea să cadă în ele clarificînd: cine sunt? De unde vin? Unde voi ajunge? Cum o voi face-o? Nu pot cuprinde cu rațiunea întregul mister astral.

Viața mea este tensionată, supraîncărcată de evenimente. Mă întreb: de ce? Cu ce am greșit? De ce a fost să fie așa? Nu cunosc și nu înțeleg de ce lumea creată de divinitate este invadată de profan? De ce gîndirea mea nu poate cuprinde existența, esența ei, de ce?

Tot ce am ruinat zidesc din nou, dar Totul se năruie ca și cînd aş ridica pe o apă mișcătoare. Nu pot cuprinde cu mintea acest proces.

Ruga mea se înalță la ceruri, plutește, străbate spații și numai ajunsă sus, este auzită de divinitate, atunci totul e minunat. *Dar, dar și tot timpul dar* — această conjuncție simplă schimbă cursul dispoziției și gîndirii mele. Aud cum răsuflă undeva, în depărtare profanul. Vine, se apropiе; eu, însă, nu simt frică, căci percep în mine sacrul, îl simt cum se revarsă din suflet, cuprinzîndu-mi trupul cu o aură protectoare. Sacrul culminează în cuget, însă profanul nu cedează — insistent ca o fantasmagorie ieșită din neant, așteptînd clipa favorabilă pentru a-mi altoi păcatul, care începe să-mi devoreze aura ca o rugină rea.

Atunci cînd sacrul adunat în mine este măcinat și risipit pornesc iar în căutarea lui ca să mă curăț de neputință.

Nu pot înțelege care este sensul acestui joc: este vorba de căutarea continuă a sacrului sau de lupta permanentă cu infernul?

FIȘIER

Elena MANȚOC (n. 27.06.'81), absolventă a Liceului Teoretic Român-Francez "Gh. Asachi" din Chișinău, a prezentat pentru concurs și poezie, și proză. Nouă ni s-au părut revelatoare meditațiile publicate mai sus în care autoarea formulează niște întrebări. Insistența și efortul continuu sperăm să o apropie cît mai grabnic de zodia răspunsurilor.

STIMĂȚI CITITORI!

Termenul limită de prezentare a lucrărilor la concursul de creație al revistei noastre expiră la 31 decembrie 1998. Colegiul de redacție continuă să fie în așteptarea râvașelor dumneavoastră!

Totalurile concursului vor fi publicate în nr. 1, 1999 al "Limbii Române".

Leo BORDEIANU

Victor CELAC
Chișinău

INFLUENȚA CREȘTINISMULUI ASUPRA UNIVERSALISMULUI IMPERIAL ROMAN

Creștinismul a apărut ca orientare deviaționistă în cadrul iudaismului și astfel el era perceptuit de autoritățile romane timp de cîteva secole, pînă aproape de momentul cînd a devenit religia oficială a Imperiului Roman. Din cauza caracterului disimulat al cultului creștin, antici își faceau despre creștini reprezentări foarte denaturate și nefavorabile. Creștinii erau considerați o sectă dăunătoare a celor care urăsc neamul omenesc. Lor le erau atribuite, pe nedrept, practici foarte crude, cum se poate vedea din dialogul *Octavius* al scriitorului creștin Minucius Felix.

În primele secole de existență, creștinismul era persecutat fără milă. Cauzele persecuțiilor au fost diferite, acestea însă în primul rînd de intoleranță creștină, inexistentă în celealte culte orientale. "Cel mai adesea tocmai creștinii au atras asupra lor persecuțiile, refuzînd să accepte ceea ce devenise principiul esențial al vieții publice: divinitatea împăratului, și refuzînd jurămîntul militar, care era de esență religioasă"¹. Lumea antică a înțeles foarte greu și foarte tîrziu nouitatea și adevărată semnificație a creștinismului. De fapt, afirmarea creștinismului înseamnă sfîrșitul antichității, și acesta nu este un punct luat convențional, ci corespunde unor schimbări profunde. Conform religiei antice a zeilor casnici și a divinităților poliade, fiecare zeu ocrotrea o familie, un trib, o cetate și exista numai pentru ele. Această religie dăduse naștere dreptului și tot ea instaurase pentru oameni o ocîrmuire. Ea era stăpînă absolută atât în viață privată, cât și în viață publică. Statul era o comunitate religioasă, regele și magistratul erau preoți, legea era o formulă sacră. Patriotismul era o pietate, iar exilul, o excomunicare. Libertatea individuală era necunoscută, ura față de străin era obligatorie, noțiunea de drept și de datorie, de justiție și de afecțiune se oprea la marginea cetății. "Însă stările de lucruri se schim-

bau, societățile se dezvoltau, vechea religie nu mai corespundea cu aceste schimbări și își pierdea autoritatea, oamenii nu mai puteau crede în ea. Dreptul, politica și morala se eliberaseră treptat de sub tutela religiei."² Dar, o dată cu apariția creștinismului, sentimentul religios nu numai că a fost reînviat, ci, mai mult decît atât, a luat o expresie mai înaltă și mai puțin materială. Deja de la începutul său creștinismul chema spre sine toată omenirea. Iisus Hristos le-a spus ucenicilor săi: "Duceți-vă și faceți ucenici din toate neamurile, botezându-i în numele Tatălui, al Fiului și al Sfintului Duh"³. Sfântul Pavel mai adăuga, îndeplinind această poruncă a lui Iisus Hristos: "Dumnezeu nu este numai Dumnezeul ludeilor, El este și al neamurilor. ... Păgânii sunt cheamați alături de ludei la aceeași moștenire"⁴.

Așadar, religia și Dumnezeul evreilor au devenit religia și Dumnezeul întregii omeniri. Dar o religie universală era ceva foarte nou pentru timpurile acelea și chiar unii ucenici ai lui Iisus Hristos care erau evrei au avut momente de ezitare cînd li s-a poruncit să propovăduiască pentru toate neamurile. Într-adevăr, pentru Dumnezeul creștin nu existau străini. Creștinismul a înlocuit legea care-l excludea pe străin cu spiritul propovăduitor. El n-a poruncit ura între popoare, ca zeii tradiționali și ca Dumnezeul evreilor. Dimpotrivă, el îi spunea omului să-si ierte și să-si iubească dușmanii. O dată cu ideea unificării rasei umane și a unificării dumnezelirii, creștinismul a interzis omului să-i urască pe ceilalți oameni. Marea nouitate a creștinismului era aceea că el era religia iubirii. Nici o religie pînă atunci n-a făcut din iubire esență sa și virtutea supremă. Dar Dumnezeul creștin... "... atât de mult a iubit... lumea, că a dat pe singurul lui Fiu, pentru ca oricine crede în El să nu piară, ci să alăbă viață veșnică"⁵. Iisus îi învăță pe ucenicii săi și le-a poruncit: "Să vă iubiți unii pe alții cum v-am iubit eu"⁶. Dogma creștină spune că Dumnezeu îi iubește pe toți oamenii cum un părinte își iubește copiii, indiferent de ceea ce fac ei, iar omenii, dacă îl vor iubi la fel pe Dumnezeu, vor avea parte de viață veșnică și fericită alături de El, dacă nu, vor arde veșnic în focul gheenei. Creștinismul n-a mai însemnat o serie de rituri și obiceiuri ca cele ale religiei romane, care deveneau tot mai neînțelese, însă își păstrau sacralitatea numai în virtutea vechimii lor. Liberul arbitru a făcut ca credința să fie o opțiune ce ține de cele mai intime niveluri ale conștiinței și ale spiritului.

Dacă religia antică se contopea cu statul, Iisus Hristos a spus că împărăția sa nu este din lumea aceasta. Astfel El a despărțit religia de guvernare și creștinismul, nemaifiind o religie lumească, inițial nu se amesteca deloc în treburile pămîntesti: „Dați Cezarului ce este a Cezarului, și lui Dumnezeu ce este a lui Dumnezeu”⁷. Este pentru prima dată când se face o deosebire netă între Dumnezeu și stat. Atunci această atitudine însemna o mare doză de risc și o mare îndrăzneală, căci... „... Cezarul în acea epocă mai era încă marele pontif, conducătorul și principalul reprezentant al religiei romane oficiale, el era păzitorul și interpretul credințelor, el avea în mîinile sale cultul și dogma. Însăși persoana sa era sacră și divină”⁸. Dar creștinismul timpuriu spunea că între stat și religie nu există nimic comun, despărțind astfel ceea ce întreaga antichitate conțopise. Acest principiu a avut rezultate foarte importante. Politica și dreptul, eliberîndu-se de sub tutela vechii religii, au putut să se transforme în esența lor, pentru că creștinismul, noua religie, nu s-a mai ocupat de ele.

Toate aceste mari schimbări erau cerute de spiritul acelor vremuri tulburi, după cîteva lungi secole de persecuții împotriva creștinismului, a trebuit să se cadă la învoiajă: convertirea lui Constantin în urma vedeniilor sale și a orientărilor pe care i le-a impus conjunctura politică, situația militară și ambianța morală aveau să domine toată istoria Imperiului Roman tîrziu. Astfel, persecuțiile sîngeroase împotriva creștinilor, care au durat aproape trei secole, s-au încheiat în cea mai pură tradiție romană, prin ceea ce s-a numit „edictul de la Milano” și care nu este decît un *mandatum* emis în anul 313 d. Hr.: „Noi am hotărît... să acordăm creștinilor, ca la toată lumea, libertatea de a urma religia dorită, astfel ca toate divinitățile din lăcașul ceresc să fie favorabile și propice, atât nouă, cât și tuturor celor ce se află sub autoritatea noastră”⁹. Acest compromis împăciuitor între paganism și creștinism a deschis calea unui deism largit din care creștinismul avea să tragă foloase în timpul lui Theodosius. Acest act imperial a avut o importanță considerabilă. El se rînduia într-un șir de acte prin care se manifestase dorința de a unifica forțele religioase ale Imperiului într-o pace religioasă. Acestea era totodată un „gest îndrăzneț șiabil, care, în fața primejdiiilor exterioare de ordin militar, trebuia să reunească spiritele „romane” cu cele ale romanității.

Apoi, edictul de la Thessalonica din anul 380 d. Hr. dat de împăratul Theo-

diosus a definit creștinismul catolic drept religie de stat: „Toate popoarele noastre trebuie să se alăture credinței transmise romanilor de către apostolul Pavel, aceleia pe care o mărturisesc pontiful Damasus și episcopul Petru din Alexandria, adică să recunoască sfânta Treime a Tatălui, a Fiului și a Sfintului Duh. Numai aceia care o urmează au dreptul la numele de creștini catolici. Ceilalți săi eretici și lovită de nemernicie, locurile lor de adunare nu au dreptul la numele de biserici. Dumnezeu se va răzbuna pe ei și noi de asemenea”¹⁰. Din acest moment au început persecuțiile creștinilor împotriva celorlalte religii și împotriva necredincioșilor, persecuții care au avut o istorie mult mai lungă decît persecuțiile pagânilor împotriva creștinilor. Așadar, creștinismul a devenit treptat ceea ce nu s-a dorit în primele lui secole — o religie de stat. Apoi, după puțin timp, Imperiul Roman de Apus avea să cadă sub loviturile barbarilor.

În timp ce creștinismul ca religie universală se impunea și își anunța o carieră despre care nici astăzi, după mai mult de șaisprezece secole, nu se poate spune că este în declin, universalismul imperial roman își trăia ultimii ani de strălucire. Perioada de suprapunere dintre acestea a fost foarte scurtă. Universalismul imperial roman a încercat să se consolideze cu ajutorul universalismului creștin, dar n-a reușit în mod vizibil, pentru că era în contratimp. Însă chiar dacă Roma a căzut, ceea ce îi va supraviețui va fi mitul Romei, al orașului care conduce lumea și Universul. Acest mit, hrănit și de creștinism, va trăi și va lumina în continuare toate aspirațiile spre măreție ale omenirii.

NOTE

¹ Pierre Grimal, *Civilizația română*, București, 1973, vol. I, pag. 118.

² Fustel de Coulanges, *Cetatea antică*, București, 1984, vol. II, pag. 263.

³ *Evanghelia după Matei*, 28:19.

⁴ *Epistola către Romani*, 3:29.

⁵ *Evanghelia după Ioan*, 3:16.

⁶ *Ibidem*, 15:12.

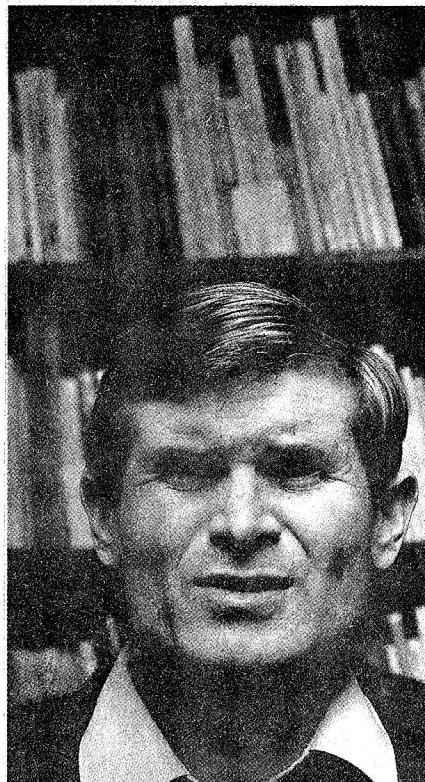
⁷ *Evanghelia după Luca*, 20:25.

⁸ Fustel de Coulanges, *op. cit.*, vol. II, p. 267.

⁹ Apud Pierre Grimal, *op. cit.*, vol. I, p. 119.

¹⁰ Apud Raymond Bloch & Jean Cousin, *Roma și destinul ei*, vol. II, București, 1985, p. 263.

Andrei Eşanu (născut la 16 iulie 1948 în Sculeni, Ungheni) este doctor habilitat în istorie, membru corespondent al Academiei de Științe din Moldova, șef de direcție la Institutul de Istorie al A.Ş.M., membru al colegiilor de redacție la "Revista Iсторică" (București) și "Limba Română" (Chișinău). A elaborat pînă în prezent circa o sută de lucrări științifice, inclusiv monografiile: Din vremuri copleșite de greutăți (schițe din istoria culturii medievale din Moldova), 1991; Școala și învățămîntul în Moldova (sec. XV—începutul secolului XVIII), 1983; Cultura și civilizația medievală Românească (Din Evul Mediu timpuriu pînă în sec. XVII), 1996; Contribuții la Istoria Culturii Românești, Moldova medievală, 1997; Chișinău, File de istorie, 1998 ș.a. Este laureat al premiului Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei (1991, 1995, 1997). Pentru lucrarea colectivă Istoria învățămîntului și a gîndirii pedagogice în Moldova (1991) i s-a decernat premiul de Stat al Republicii Moldova (1994). În 1996 A. Eşanu a fost decorat cu Ordinul "Gloria Muncii".

ANDREI EŞANU 50

Adevărul istoric și științific este limpede și fără tăgadă: moldovenii sunt români, laolaltă cu transilvănenii, muntenii, bănățenii, maramureșenii etc.. vorbim aceeași limbă – română, indiferent de zona geografică în care locuim, indiferent de țara în care ne-am aflat sau ne aflăm încă.

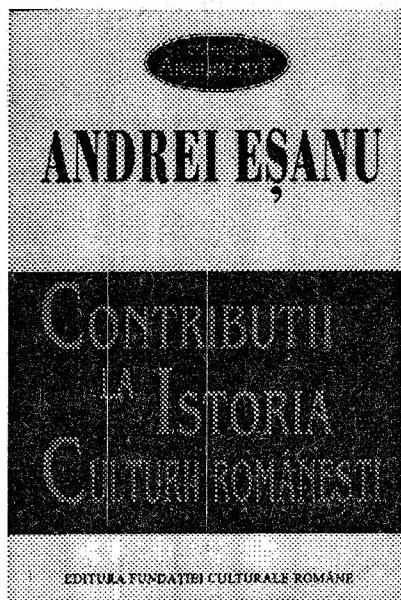
Andrei EŞANU

**"NUMAI PORNIND
DE LA CULTURA
NAȚIONALĂ
POTI CUNOAȘTE
ĀLTE CULTURI
ȘI CIVILIZAȚII"**

*Dialog:
Alexandru BANTOŞ —
Andrei EŞANU*

— Stimate dle Andrei Eșanu, cum explicați predilecția Dumneavoastră pentru problemele de istorie a culturii medievale românești?

— Valorile culturale create pe parcurs de milenii sînt, de fapt, chintesația existenței umane. Or, față sau trăsăturile caracteristice de prim rang ale unui popor, ale unei civilizații în general sînt determinate mai ales de valorile culturale și spirituale produse de-a lungul unei epoci, pe parcursul istoriei lor în general. De aici, cred, pornește interesul meu pentru aceste probleme. Cultura în sensul mai restrîns al acestei noțiuni, înglobînd fenomenele legate de spiritualitate, de frumos, de inteligență, de civilizație, atît pe parcursul istoriei, cît și în viața cotidiană, a reprezentat încă de pe băncile școlii un punct de mare atracție și de interes sporit pentru mintea, inima și sufletul meu. Încă de pe atunci, dar mai cu seamă din timpul studiilor universitare și postuniversitare, prin intermediul cărții și al presei, am intrat în lumea deosebit de fascinantă a istoriei universale cu multiplele ei fenomene de cultură și spiritualitate create de-a lungul secolelor. Am înțeles de timpuriu că patrimoniul cultural universal poate fi cu adevărat cunoscut doar prin prisma culturii noastre naționale. De aceea în timpul studiilor postuniversitare a

început să se profileze tot mai mult interesul meu față de cultura românească în general, și față de cea medievală în special, ca obiect de studiu permanent.

— Lucrările publicate de-a lungul anilor denotă că din totalitatea de aspecte și fenomene culturale care vi s-au dezvoltat v-a atras cu o deosebită forță cultura scrisă în evoluția ei firească de la formele incipiente la cele europene și universale.

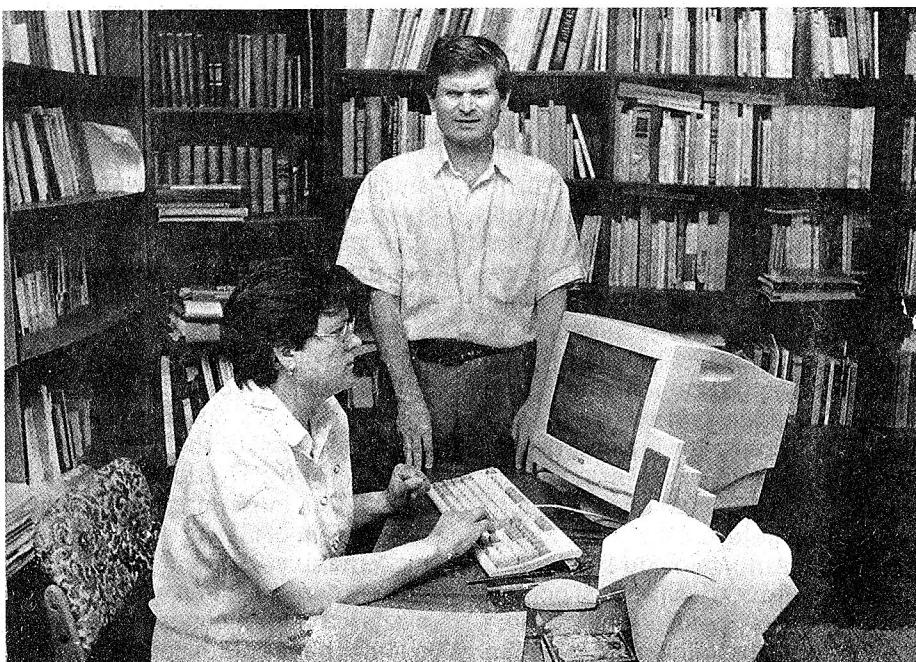
— Da, după mai mulți ani de studii prin biblioteci, arhive și muzeu s-a conturat, într-adevăr, clar și predilecția mea pentru cultura medievală românească. Căci anume acest strat multisecular al culturii noastre, constituie din mari opere și personalități, a pus o piatră de nestrămutat la temelia întregii culturi și spiritualități românești. Astfel, cultura românească a fost "așezată" concomitent în spectrul de culturi și civilizații europene, a fost determinată magistral evoluția ulterioară a culturii noastre în epoca modernă și cea contemporană. Certeazăile în domeniu m-au condus la concluzia că numai cunoșcînd profund cultura națională și pornind de la valorile ei cele mai reprezentative poti

evoluă cu succes în cunoașterea altor culturi și civilizații, a culturii universale în general. Numai sprijinindu-ne pe cunoașterea profundă a celor mai de seamă valori ale culturii naționale putem crea o imaginară scară mult mai obiectivă a valorilor din cultura națională și cea universală.

— **E un fapt de netăgăduit, domnule Eșanu, că epoca medievală a culturii românești a fost hotărtoare în procesul de formare a universului cultural românesc cu tot ce a dat el mai de preț în plan spiritual în epoca modernă și cea contemporană. Or, pînă la 1989 istoria noastră medievală aici, în Republica Moldova, era trunchiată, interpretată subiectiv și tendențios. În ce mod omul de știință Andrei Eșanu încerca atunci să scoată la lumină adevărul?**

— Cînd am venit la Institutul de Istorie al Academiei de Științe la începutul anilor '70 am constatat o atmosferă suspicioasă. Se vorbea, se discuta, se scria și se publica numai în limba rusă, iar mariile adevăruri ale culturii și istoriei noastre erau ocolite, tăinuite, deformate, trunchiate.

Cercetările se efectuau în limitele aşa-numitei istorii a R.S.S. Moldovenești. Chiar din primii ani de activitate la Academie am fost cuprins de echipă că va trebui să mă conformez, să spun și să scriu neadevaruri, să fac mari compromisuri de conștiință și să imprim, ca și cei din jur, istoriei și culturii noastre note de inferioritate și umilință. Această echipă m-a dominat pînă atunci cînd, după cîțiva ani de muncă din noapte pînă în noapte prin biblioteci, am decis, în mare taină îngropată în mine, că voi aborda în lucrările mele numai acele aspecte sau probleme istorice în care voi putea spune un adevăr, ceea ce pe atunci, vă rog să mă credeți, era deosebit de complicat. Căci, orice "abatere de la normele" admise era observată și curmată de atâtia "vigilanți", care acumulau capital politic, pentru ca ulterior să deschidă anumite uși, fără a avea vreo valoare reală în știință. În aceeași ordine de idei am hotărît că voi scrie chiar o carte de istorie în limba noastră, ceea ce nu se făcuse pînă atunci la Institutul de Istorie. Sub semnul acestor taine am activat aproape de unul singur pe parcursul

Valentina și Andrei EŞANU, o familie pentru care știința înseamnă destin.

anilor '70—'80. În ce măsură am reușit să realizez cele propuse, rămîne să decidă cititorul, consultînd lucrările mele din această perioadă. Rog să-mi fie iertată lipsa de modestie, dar încă în 1985 am reușit să finizez o carte științifică de istorie în limba română, care a văzut lumina tiparului în 1987 (Dimitrie Cantemir, **Descrierea Moldovei. Manuscris și ediții**). Aceasta a fost, de fapt, prima carte scrisă în limba română la Institutul de Istorie al Academiei din Republica Moldova. După aceea a urmat **Din vremuri copleșite de greutăți**, finisată în 1989 și editată în 1991, în care am putut scrie deschis despre cultura Țării Moldovei ca parte organică a culturii românești.

— **Evul mediu ne oferă multiple dovezi de românism, de unitate perfectă a tuturor românilor, de identitate clară a neamului nostru. În ce măsură ați reușit să abordați tema în lucrările Dumneavoastră?**

— Această problemă m-a preocupațiat întotdeauna. Pe parcursul anilor '70—'90 am publicat un număr relativ mare de cărți, de studii și articole științifice, care într-un fel sau altul, direct sau indirect, erau dedicate problemei unității culturale românești în evul mediu, ev care a durat la români mai mult de un mileniu. Rezultatele cercetărilor proprii, precum și ale multor alțiori istorici, experiența acumulată m-au îndemnat să elaborez o lucrare de sinteză dedicată culturii și civilizației medievale românești. Anul 1993 a fost destul de rodnic, căci reușisem să scriu un număr considerabil de compertimente. Dar a venit 1994, cînd am fost nevoie să abandonez pentru un an și jumătate proiectul. După ce am depășit partjial marile dificultăți cauzate de boala, am revenit la această lucrare, pe care am finisat-o în condiții foarte dificile către începutul lui 1996, ca pînă la sfîrșitul aceluiași an să vadă lumina tiparului la Editura "Arc" din Chișinău. Este vorba de cartea **Cultură și civilizație medievală românească**, în care am

încercat să aduc multe argumente în favoarea unității de origine, de limbă, obiceiuri și tradiții populare, de cultură materială și spirituală a poporului român în această epocă.

— **Desigur, este deosebit de dificil să expunem în spațiul acestui interviu ceea ce ați demonstrat cu argumente incontestabile într-o carte de aproape 300 de pagini. Să ne referim totuși la această lucrare despre care acad. Ștefan Ștefănescu afirmă că "se recomandă ca un valoros instrument de lucru", autorul cărții fiind apreciat drept "unuul dintre cei mai distinși istorici contemporani din Republica Moldova".**

— Sper să-i fi convins pe cititorii mei că am urmărit sincer scopul de a arăta la nivelul științei istorice actuale că în bazinul carpato-dunărean-nord-pontic, într-o vastă arie geografică, care se întindea în linii mari de la Tisa pînă dincolo de Nistru, din vecinătatea Greciei și pînă aproape de Carpații Nordici în arealul geto-dacic, în urma procesului intensiv de romanizare, în epoca de tranzitie de la antichitate către evul mediu, care a durat mai mult de o jumătate de mileniu, s-a format un singur popor — poporul român.

Încercările grele, cauzate de numeroși invadatori, prin care a trecut acest popor, au făcut ca aria de viețuire a poporului român să se restrângă. Invaziile aproape neîntrerupte pe parcurs de secole nu i-au permis poporului nostru să-și creeze structuri politice pe parcursul evului mediu timpuriu, ele apărând într-o epocă relativ tîrzie. Cu toate acestea, după cum am încercat să demonstrez în carte, unitatea poporului, în pofida dezbinărilor politice, este prezentă în toate domeniile. Aceleași tradiții de muncă și conviețuire, aceleași forme în organizarea comunităților rurale, aceleași tradiții folclorice și obiceiuri în viața cotidiană tipice pentru cele mai importante momente ale existenței umane, cum ar fi nașterea, căsătoria și moartea, aceleași tradiții în familie, aceeași limbă cu gradul aproape cel mai înalt de omogenitate din întreaga Europă, aceleași tradiții de muncă în cultivarea pămîntului și creșterea animalelor, aceeași credință și aceleași superstiții în întreaga lume românească, dintr-un capăt pînă în celălalt, în ciuda granițelor existente atunci și acum. Această unitate de limbă și de neam la români a fost observată destul de timpuriu de vecinii noștri atât din Est, cât și din Vest, atât din Nord, cât și din Sud. Astfel, dacă germanii ne numeau *welși*, apoi slavii de Est ne numeau *volohi*, dacă grecii (bizantinii) ne numeau *vlahi*, apoi polonii (leșii) ne numeau *vloși*. Si aceasta o făceau indiferent dacă era vorba de populația Moldovei istorice, de cea a Munteniei sau a Transilvaniei. Nu făceau nici o deosebire în privința apartenenței etnice a populației din cele trei țări numite mai sus nici cărturarii vremii, fie că erau străini, fie că erau români. Cronicarii bizantini, est-slavi sau poloni, cărturarii unguri sau italieni erau conștienți de unitatea de origine, de limbă și de neam a poporului român. Cu deosebită claritate și convingere au arătat această unitate a poporului român marii cărturari moldoveni Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae

Costin, Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir, mitropolitii Moldovei Varlaam și Dosoftei. Într-un fel sau altul au vorbit în scrierile lor despre aceeași unitate de neam celebrul cărturar transilvănean Nicolaus Olahus (Românul) și vestitul cărturar valah — stolnicul Constantin Cantacuzino...

— Deși întreaga noastră istorie oferă mult prea suficiente temeuri în favoarea unității tuturor românilor, totuși, s-a încercat și se mai încearcă să fie inventate mai multe limbi și, respectiv, mai multe popoare ...

— Tot ce se face în acest sens nu este decît un mit, îndărătul căruia, în concepția unora, trebuiau și mai trebuie camuflate și oarecum îndrepătațite trunchierile teritoriale ale pămîntului românesc și ale poporului român. Aceasta însă nu are nimic comun cu adevarul istoric și științific, care este limpede și fără tăgadă: moldovenii sunt români, laolaltă cu transilvănenii, muntenii, bănățenii, maramureșenii etc., vorbim aceeași limbă — română, indiferent de zona geografică în care locuim, indiferent de țara în care ne-am aflat sau ne aflăm încă.

— Adevarul științific și istoric la care vă referiți trebuie promovat permanent, pentru a dezradăcina definitiv falsul și minciuna. În context, domnule Andrei Eșanu, cum credeți, care sunt cele mai importante probleme pe care trebuie să le abordeze în mod priorită știința istorică din Republica Moldova?

— Fiind cercetător științific la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Republicii Moldova, cunosc destul de bine temele și problemele care sunt studiate în prezent la această instituție. În legătură cu întrebarea adresată trebuie să vă spun că la începutul anilor '90 la institutul nostru, în urma reformei efectuate, a fost rezolvată fundamental tematica de cercetare. Drept urmare, de atunci în atenția istoricilor se află cele mai

importante aspecte ale istoriei poporului nostru, atât în plan regional, cît și în plan general românesc, pe parcursul principalelor epoci: din antichitate pînă în zilele noastre. În atenția colegilor mei de la Academie, precum și din universități, se află problema etnogenezei poporului român, diverse probleme de istorie social-economică, politică și culturală a Moldovei în context românesc și european, probleme ce țin de mentalități și cotidian, de valorificarea și cercetarea moștenirii culturale și spirituale a poporului român, mai ales din spațiul moldovenesc. O atenție sporită se acordă evenimentelor cruciale din 1812, 1918, 1940, 1989—1991, precum și proceselor care au avut loc în Basarabia și în R.S.S. Moldovenească în condițiile ocupației țăriste și ale dictaturii sovietice.

— Una dintre obligațiile istoricilor onești de la noi este elaborarea manualelor de autentică istorie națională. Cum ar trebui să fie întocmit un manual de istorie pentru tînăra generație a Basarabiei? Ce calități, ce criterii fundamentale ar urma să întrunească asemenea lucrare?

— Nu cred că în privința elaborării unor manuale, a celor de istorie în cazul nostru, ar trebui să avem anumite dogme sau prescripții. Consider că autorii manualelor de istorie trebuie să aibă posibilitatea de a alege forma, stilul și cheia în care trebuie expusă materia. Totuși, un manual de istorie, indiferent pentru care treaptă de studii este destinat, trebuie să pornească de la un program de studii bine chibzuit și întocmit în conformitate cu cele mai exigente cerințe ale didacticii și pedagogiei contemporane. Concomitent, manualul nostru de istorie națională, căci despre acesta vorbim, trebuie să cuprindă întreagă noastră istorie expusă clar, convingător, laconic și chiar frumos, dacă vreți, într-o formă cît mai atractivă și interesantă ca lectură. De asemenea, cred că ar mai

trebui să fie expuse sub formă de teme și probleme cele mai importante și în același timp cele mai reprezentative evenimente, fenomene și personalități ale istoriei și culturii noastre, care, luate împreună, să dezvolte simțul demnitatei și mîndriei apartenenței la o limbă, la o cultură și la un popor. Un asemenea manual ar mai trebui să conțină și unele detalii mai interesante și mai reprezentative ale istoriei noastre, izvoare ale epocii cu scurte comentarii, portrete verbale ale celor mai de seamă personalități ale istoriei, culturii și spiritualității noastre. Este bine ca manualul să fie ilustrat și editat cît mai frumos și cît mai îngrijit, ca să rămînă pentru toată viața în memoria și înima cititorului, ca să-l îndemne la noi lecturi. Într-un cuvînt, un manual de istorie trebuie să fie simplu, concis, cuprinzător și să se sprijine pe marile adevăruri ale istoriei noastre.

— Domnule Andrei Eșanu, Vă rog să rețineți că cititorul revistei "Limba Română" este în așteptarea unui (unor) asemenea manual (e) de istorie națională. Am vrea foarte mult ca Dumneavaoastră să fiți unul dintre autorii unor atare lucrări: sănătate și dorîj sincer ca noile generații de basarabeni să-și cunoască trecutul, să înțeleagă ce se întimplă azi în istoria noastră și, desigur, să poată scruta viitorul acestei părți de țară și de neam. Vă dorim sănătate, multă sănătate, și să știm numai de bine.

— Să ne audă Dumnezeu!

Andrei EŞANU

**DIMITRIE CANTEMIR
(1673-1723) — DOMN
AL ȚĂRII MOLDOVEI
(martie—aprilie 1693,
noiembrie 1710 — iulie
1711)**

Dimitrie Cantemir s-a născut la 26 octombrie la Iași în familia lui Constantin Cantemir, fost răzeș. Acesta s-a manifestat în tinerețe ca oștean mercenar în Polonia, apoi, îndeplinind diferite slujbe în țară, cum ar fi cea de ceauș spătăresc, ispravnic, serdar, mare clucer, capuchehai la Poartă, în cele din urmă ajunge domn al Țării Moldovei (1685—1693). Mama sa — Ana Bantăș — era descendenta unei familii de boiernași, la origine negustori din Lăpușna. Deși era analfabet, știind numai să se iscălească, Constantin Cantemir a dat o educație aleasă copiilor săi Antioh și Dimitrie. El a invitat în familie dascăli dintrę cei mai instruiți din țară și din străinătate, între care și pe călugărul grec Ieremia Cacavelas, teolog poliglot, filozof și predicator, care studiase la universitățile din Leipzig și Viena. Încă din țară, pînă la plecarea sa în calitate de ostatic la Poarta Otomană (1688—1691), Dimitrie căpătase studii temeinice. În afară de instruirea obișnuită, care era dată pe atunci copiilor de boieri (a citi, a scrie și a socoti, unele cunoștințe elementare de religie ortodoxă), studiase profund limbile slavă, greacă și latină, teologia și a. Dimitrie își continuă studiile la Constantinopol, la Înalta școală a Patriarhiei din acest oraș, precum și la diverși profesori particulari de formăție culturală europeană, orientală turco-arabo-persană. În timpul șederii sale îndelungate (circa 22 de ani) în

capitala Imperiului Otoman, Dimitrie a manifestat mare interes față de istoria, cultura și civilizația orientală, și în special față de cea otomană. În acest mediu, tîrnărul Dimitrie a studiat filozofia, logica, teologia, geografia, istoria, muzica, medicina, folclorul, limbile occidentale și orientale (turca, persana, arabă), desenul și arhitectura. Aceste cunoștințe temeinice i-au permis să elaboreze un sir de opere fundamentale dedicate istoriei și culturii poporului român și celui turc. Mai mult chiar: unele dintre concluziile pe care le-a tras studiind religia musulmană, istoria Imperiului Otoman, a încercat să le pună la temelia activității sale practice de domnitor al Țării Moldovei în anii 1710—1711. Între anii 1691—1693, s-a aflat la curtea domnească a tatălui său, unde a continuat să acumuleze cunoștințe în materie de istorie și civilizație românească. Atîț cunoștințele căpătate în patrie, cît și la Istanbul, în mediul unor mari personalități ale culturii europene și orientale, îi permit lui Dimitrie să devină un om de cea mai aleasă pregătire intelectuală.

După toate probabilitățile Dimitrie Cantemir a manifestat interes față de viața politică încă din copilărie, de pe cînd tatăl său a urcat în scaunul Țării Moldovei (1685). Minte ageră și inteligentă, adolescentul Dimitrie era atent și iscoditor la tot ce se petrecea în jur, începînd cu ceremonialul de curte și terminînd cu vizitele unor solii străini, relațiile cu Poarta Otomană. Astfel încît după ce reușî să vadă și să înțeleagă multe la curtea domnească din Iași, la vîrstă de 15 ani îndeplinește prima misiune "diplomatică" din viața sa, fiind pus în situația de a apăra într-un fel interesele tatălui său și ale țării în capitala Imperiului Otoman. Este știut faptul că în 1688 Dimitrie Cantemir s-a aflat la Istanbul, pe lîngă curtea sultanului în calitate de ostatic. Timpul cît a stat la Poartă a fost folosit de el, după cum s-a constatat ulterior, cu multă eficiență și pricepere. Aici el devine cunoscut în cercurile cele mai înalte ale curții și ale aristocrației otomane, stabilind legături cu reprezentanți

diplomatici ai diferitelor țări europene — ai Franței, Rusiei și a. Este apreciat în cercurile înaltului cler ortodox, precum și în cele ale oamenilor de știință și de cea mai aleasă cultură din capitala Imperiului. Probabil încă din acești ani Dimitrie Cantemir începe să se gîndească la cariera politică. Ca fiu de domnitor al țării ce era, se văzu în drept de a-și urma tatăl la tronul Țării Moldovei, după ce acesta se stinse din viață în 1693. Cronicile țării, alte documente ale vremii îl atestă pe Dimitrie Cantemir în scaunul domnesc doar pe parcursul lunilor martie—aprilie 1693. Dar fie că era prea tînăr, căci nu avea nici 20 de ani împliniți, fie din alte considerente, turcii nu l-au îmbrăcat cu caftan domnesc și, prin urmare, el fu nevoit să renunțe la tron. Evenimentul se consumă fără urmări grave pentru Dimitrie Cantemir, căci el s-a întors la Istanbul, continuându-și cu și mai multă rîvnă preocupările cărturărești de studiere a istoriei și civilizației otomane.

Revenind la prima încercare a lui Dimitrie Cantemir de a pune stăpînire pe scaunul țării, e demn de remarcat faptul că în această acțiune el a fost sprijinit de anumite cercuri din țară, fiind vorba de păturile mijlocii (oșteni, slujitori, mici boieri), precum și de unii mari boieri cu multă influență, dintre care făceau parte lordache Ruset și Lupu Bogdan, „care vedeau în tinerețea lui Cantemir posibilitatea de a continua subordonarea domniei intereselor boierimii”. Însă episodul se derulă în defavoarea lor.

Dimitrie Cantemir se implică într-o nouă acțiune politică legată de aspirația la tron, cînd în 1695 renunță la scaunul domnesc în favoarea fratelui său Antioh, care este acceptat de turci. În anii primei domnii a lui Antioh Cantemir (1695—1700), Dimitrie îndeplinește misiunea diplomatică de capucinhe, adică de reprezentant al Țării Moldovei la Constantinopol, fapt care l-a plasat în cercurile politice și diplomatice ale curții otomane, împrejurare ce i-a permis să obțină informații chiar de la sursă despre tot ce era mai important în materie de politică în Imperiu, în țările

europeene și mai ales în țările române.

În 1699 Dimitrie Cantemir se căsătorește cu Casandra, fiica cunoscutului domn muntean Șerban Cantacuzino. Evenimentul — ordinar la prima vedere — s-a răsfrînt în modul cel mai direct asupra relațiilor politice dintre Țara Românească și Moldova. Căci, văzîndu-se ginere al fostului domnitor valah, Dimitrie Cantemir și-a declarat deschis pretențiile, pe deplin legitime de altfel, de a ocupa scaunul domnesc al Munteniei. Această intenție atingea direct interesele lui Constantin Brâncoveanu, domn al Țării Românești (1688—1714), care, bineînțeles, și apăra cu hotărîre tronul. Domnitorul valah parcă intuise acțiunile energicului pretendent moldovean, făcînd ca acesta din urmă să nu poată să-și consolideze pozițiile în timpul scurtei sale domnii din Moldova în martie — aprilie 1693. Ulterior rivalitatea și suspiciunea reciprocă dintre Dimitrie Cantemir și Constantin Brâncoveanu se menținură multă vreme, făcînd, cu anumite ocazii, să izbucnească cu deosebită forță. După cum se știe, aceste evenimente s-au aflat în centrul atenției celebrei opere cantemiriene „Istoria ieroglifică”.

De asemenea aflarea lui Dimitrie Cantemir în mediul elitei otomane de la Constantinopol l-a făcut să participe la diferite campanii militare ale oștilor turcești, care îi aduc nu numai experiență politică, dar și militară. Astfel în 1697 viitorul domn participă de partea otomană la luptele de la cetățile Petrovaradin și Zenta. Înfrîngerea catastrofală suferită de oștile sultanului Mustafa al II-lea (1695—1703) în fața austriecilor l-a determinat, se pare, încă de pe atunci pe Dimitrie Cantemir să tragă o importantă concluzie în plan politic și istoric, și anume că puternicul și temutul Imperiu Otoman începe să decadă. După cum se știe, această ipoteză a fost pe larg tratată și argumentată mai tîrziu în celebră operă cantemiriană „Istoria creșterii și descreșterii Imperiului Otoman”.

Pe de altă parte, în acești ani viață îi oferă și o altă experiență, care tensionează relațiile cu fratele său

Antioh. Este vorba de unele proprietăți, de altfel destul de modeste, lăsate de Constantin Cantemir fililor săi. Dimitrie s-a văzut nedreptăjit de împărțirea acestor averi, pe care o făcuse fratele său, Antioh. Încordarea apărută între cei doi frați, trece însă pe planul al doilea cînd, în 1699, în anumite împrejurări, cu concursul Porții Otomane și, probabil, și al voievodului muntean, Antioh Cantemir pierde tronul Țării Moldovei în favoarea lui Mihai Racoviță. Acesta din urmă reușește să-i atragă de partea sa și pe unii boieri dintre cei mai apropiati cantemireștilor, cum ar fi boierii rusești. Pe de altă parte, domnul Munteniei, Constantin Brâncoveanu, văzînd în Dimitrie un rival puternic, ca ginere de voievod muntean, intensifică intrigile sale împotriva tînărului nobil moldovean, reușind pentru un timp scurt prin intermediul adeptilor săi de la Constantinopol să obțină surghiunirea lui Dimitrie Cantemir. Deoarece Antioh Cantemir refuză să-și răscumpere fratele, Dimitrie reușește să-și recapete libertatea cu ajutorul ambasadorului Franței la Istanbul.

Următorii ani s-au dovedit a fi mai liniștiți pentru Cantemirești. Pe de o parte, Dimitrie reușește să-și îmbunătățească încruciștva relațiile cu Constantin Brâncoveanu, obținînd chiar în schimbul averilor confiscate ale soției sale o pensie anuală din partea voievodului muntean. Pe de altă parte, în condițiile favorabile, cînd vizir al Porții Otomane devine Tebendar Mehmed Paşa, prietenul lui Dimitrie Cantemir, în 1705—1707 domnitor al Moldovei ajunse din nou Antioh Cantemir. Acești din urmă ani au fost dominați de acumulări impresionante pentru Dimitrie Cantemir în sfera ocupărilor sale intelectuale. În special el își continuă studiile și cercetările în domeniul istoriei culturii și civilizației poporului român, precum și a Imperiului Otoman, activitate, care mai tîrziu se va reflecta în opere impresionante ca proporție și viziune istorică.

În același timp, frămîntările și rivalitățile politice din centrul și estul Europei duc la conflicte armate de proporții, în primul rînd dintre Suedia

și Rusia, evenimente față de care nu rămîne indiferent nici Imperiul Otoman. Această conflagrație de durată și de mari proporții, care a intrat în istorie cu denumirea de Războiul Nordic, le-a adus față în față pe cele două mari puteri europene într-o luptă decisivă în 1709, la Poltava. În iureșul acestor evenimente situația politică se schimbă cu iuțeală fulgerătoare. După ce Carol al XII-lea suferă o înfrîngere zdrobitoare din partea armatei ruse, care îl avea în frunte pe Petru cel Mare, situația se înrăutății brusc și pentru Imperiul Otoman, căci evenimentele se desfășurau în imediata apropiere a stăpînirilor otomane din nordul Mării Negre. În condițiile în care Carol al XII-lea s-a refugiat după calvarul de la Poltava, în Imperiul Otoman, lîngă cetatea Bender, pe Nistru, iar sultanul acordă tot sprijinul regelui suedez, pericolul unei confruntări directe dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman devenise iminent. În asemenea împrejurări Poarta Otomană caută să instaleze pe tronul Țării Moldovei un domnitor în care să aibă toată încrederea. După mai multe căutări și ezitări, turcii îl aduc în scaunul domnesc de la Iași pe Dimitrie Cantemir, care, afîndu-se de mai mulți ani la Constantinopol și fiind bine cunoscut în sferele cele mai înalte de la curtea sultanului, se considera că merită toată încrederea acestuia. În astfel de împrejurări extrem de complicate Dimitrie Cantemir devine domn al Țării Moldovei la 14 noiembrie 1710.

Noul domn se instală în scaunul domnesc, afîndu-se, pe de o parte, sub impresia declinului evident din acei ani al Imperiului Otoman, pe care îl cunoaște din interior, iar pe de altă parte, sub impresia răsunătoarelor biruințe ale Rusiei asupra uneia dintre cele mai mari puteri militare ale Europei de atunci — Suedia. Trecîndu-și pe un plan secundar interesele cărturărești, domnitorul moldovean a început să se ocupe temeinic de treburile țării. În scurtă vreme caută să-și apropie boierimea țării, căreia încearcă să-i împărtășească planurile sale de izbăvire a Țării Moldovei de stăpînirea otomană cu sprijinul armelor

împărăției creștine a lui Petru cel Mare, putere care se impusese cu atită strălucire în fața Europei de atunci. Dimitrie Cantemir considera că s-au creat cele mai favorabile împrejurări de a scoate țara de sub stăpînirea turcilor, în alianță cu cea mai mare putere creștină de atunci. În scurtă vreme Dimitrie Cantemir stabilește legături cu țarul Petru în vederea încheierii unei alianțe antiotomane. Ca urmare a tratativelor secrete dintre cele două părți este elaborat și încheiat la Luțk la 13 aprilie 1711 un tratat de alianță. Textul tratatului a fost elaborat de Dimitrie Cantemir și remis lui Petru I de către trimisul Moldovei — Ștefan Luca. Aprobat de țar, documentul a fost promulgat sub forma unei diplome date de către țarul Rusiei domnitorului Țării Moldovei. Tratatul de la Luțk cuprinde 17 articole. În primul articol se stipula că țarul ia "sub oblăduire" pe domn și întreg poporul țării. După înlăturarea stăpînirii otomane, Moldova urma să înțeleteze a mai plăti tributul și alte dări Portii, urma a-i fi restabilite-vechile hotare de pînă la instaurarea dominației otomane. În continuare se arăta că Moldova urma să treacă sub protectoratul Rusiei, care garanta integritatea teritorială a principatului și se obliga să nu se amestecă în treburile lui interne. Scaunul domnesc era rezervat dinastiei Cantemireștilor, acțiune prin care Moldova urma să devină o monarhie absolută ereditară. După unele aprecieri, Tratatul de la Luțk este un model de prudență și abilitate diplomatică, prin care Dimitrie Cantemir urmărea obținerea independenței și integrității teritoriale a Moldovei. Tratatul n-a fost aplicat, deoarece Campania de la Prut, care a urmat în vara anului 1711, nu a fost încununată de succes.

În conformitate cu înțelegerile secrete dintre Petru I și reprezentanții lui Dimitrie Cantemir, în scurtă vreme, pe 30 mai 1711, armata rusă în frunte cu țarul însotit de mulți înalți demnitari militari trece Nistrul. Se spune că alături de "polcurile" rusești au intrat în țară și patru regimenter de voluntari moldoveni. Din partea sa Dimitrie Cantemir a adunat în 15 zile o oaste

moldovenească în frunte cu 17 polcovni și 170 de rotmîștri cu steaguri și cîte 100 de oameni fiecare. Însă din cauza lipsei de timp el n-a reușit să adune numărul scontat de oșteni. Nu s-a soldat cu rezultate concrete nici înțelegerile lui Petru cel Mare cu domnul Valahiei, Constantin Brâncoveanu, căci, aproape concomitent cu intrarea armatei ruse în Moldova, Țara Românească este invadată de o numeroasă oaste otomană. Și-a spus cuvîntul, în sens negativ, oboseala oștirilor ruse cauzată de marșurile istovitoare și de lipsa acută de provizii. Toate acestea au făcut ca raportul de forțe în ciocnirile directe dintre părțile beligerante să fie defavorabile aliaților. O uriașă oaste otomană a trecut Dunărea, grăbindu-și pasul în întîmpinarea oștirilor unite ale rușilor și moldovenilor, care îi aveau în calitate de conducători pe Dimitrie Cantemir și Petru I. Bătălia decisivă a avut loc la 8—9 iulie 1711 lîngă satul Stănești de pe Prut. Aici, oastea turco-tătară cu un efectiv de 200 de mii de oameni încercui armata rusomoldovenească, care număra peste 40 de mii de ostași și care se pomeni în scurtă vreme într-o situație critică. Fiind izolată de efectivele ei principale, de restul țării în general, oastea moldo-rusă a început să cedeze din cauza lipsei de muniții, de alimente, apă și întăririi. În condițiile unei inevitabile înfrângeri militare, cei doi aliați creștini încearcă să obțină încheierea unei păci cît mai onorabile. La 12 iulie 1711 este încheiat un tratat de pace, conform căruia armata rusă este silită să părăsească Moldova și pe deasupra, nevoită să cedeze stăpînirii otomane cetatea Azov.

Această înfrângere a avut urmări dintre cele mai grele pentru Țara Moldovei, care în urma "trădării" lui Dimitrie Cantemir era să fie transformată în pașalîc. Dimitrie Cantemir împreună cu circa 4 mii de consînjeni (mulți boieri cu familiile lor, precum și reprezentanți ai diferitelor categorii de slujitori) își părăsesc patria, luînd drumul pribegiei în Rusia. În urma lor turcii și tătarii au supus țara unui jaf aproape fără precedent — cetatea Hotinului este transformată în raia, iar

tronul țării este dat pe mîna grecilor fanarioți. Mulți dintre refugiații moldoveni, între care și cronicarul Ioan Neculce, care va evoca pe larg în letopisețul său aceste evenimente, s-au reîntors cu timpul la vîtrele lor, cerînd îndurare din partea stăpînilor otomani. Dimitrie Cantemir și familia sa, boierii, slujitorii, militarii și alții în număr de circa o mie, au rămas pentru totdeauna în Rusia. Atât Dimitrie Cantemir, cât și alții refugiați au primit moșii și unele drepturi nobiliare rusești. În drum spre locul de destinație, în iarna anului 1711–1712, Dimitrie Cantemir suferă o pierdere grea. I se stingă din viață soția — Casandra —, o femeie deosebit de cultă și înțeleaptă, precum și unul dintre fiile săi. În cele din urmă, Dimitrie Cantemir primește moșii în apropiere de Moscova, unde întemeiază un sat, Dmitrievka, precum și unele averi imobile în Moscova. Aici revine la preocupările sale cărturărești, se ocupă de educația și instruirea copiilor săi, mai ales a lui Antioh (născut în 1709 la Istanbul), precum și de amenajarea moșilor, construind chiar și o biserică după un proiect propriu.

În luniile de iarnă se află mai mult în casele de la Moscova, unde lucra intens la mai multe dintre operele începute cu ani în urmă în Moldova sau la Istanbul, coresponda cu țarul, cu alții demnitari ruși, cu oameni de știință, mai cu seamă de origine germană, care se stabiliseră la Petersburg, în instituțiile de învățămînt și de cultură, create în mare parte din inițiativa personală a lui Petru I. Prin intermediul acestora Dimitrie Cantemir începe să fie cunoscut în sferele științifice și academice din Germania, în special la Academia de Științe din Berlin. Drept urmare, aici încep să fie cunoscute unele dintre operele sale, ce țineau atât de istoria, cultura și civilizația poporului român, cât și de civilizația orientală turco-arabo-persană. D. Cantemir cîștigă faima de savant-orientalist de vastă cultură intelectuală, de autor al unor lucrări ce prezintau mare interes pentru oamenii de știință din Germania de atunci. Iată de ce în 1714 Dimitrie Cantemir este ales membru al

Academiei din Berlin la Secțiunea științelor orientale.

În corespondență cu țarul și cu alții demnitari ruși, Dimitrie Cantemir cerea să i se dea o slujbă pentru "a nu mîncă pîinea degeaba", mai cerea permisiunea de a-și trimite fiili la studii în străinătate, precum și de a organiza o nouă campanie împotriva Portii Otomane, pentru a-și redobîndi scaunul domnesc. Cea de-a doua rugămintă nu i-a fost îndeplinită niciodată. Cât privește dorința de a fi pus în slujba aparatului de stat al lui Petru, ea fu îndeplinită cu destulă întîrziere doar în 1719, — dar nu înainte ca Dimitrie Cantemir să bată mai multe drumuri spre capitală — fiind apreciat mult de către țar și demnitarii din anturajul acestuia și căsătorindu-se în acea vreme cu una dintre cneaghinele ruse — Anastasia Trubețkaia; în condițiile cînd țarul pregătea o nouă campanie militară spre sud. Tot în acest an Dimitrie Cantemir devine senator, adică unul dintre cei mai apropiati consilieri ai lui Petru I în problemele politice orientale a Imperiului Rus.

Fiind informat despre pregătirea unei noi campanii militare spre sud, Dimitrie Cantemir a devenit foarte activ îndeplinind cu multă osîrdie toate însărcinările puse în față lui de către țar, căci credea cu tot dinadinsul că Petru I își va îndrepta cu și mai mare putere lovitura asupra Imperiului Otoman. În caz de izbîndă, Dimitrie Cantemir speră să-și redobîndească scaunul domnesc al Țării Moldovei. Promisiunea i se făcuse adesea în sferele cele mai înalte ale curții imperiale de la Petersburg. În acești ani Dimitrie Cantemir încerca din toate puterile să finalizeze, la comanda specială a lui Petru cel Mare, o carte despre sistemul religiei mahomedane. După cît se pare, Dimitrie Cantemir credea că țarul Rusiei avea nevoie de o asemenea lucrare pentru a-și cunoaște mai temeinic viitorul adversar — Imperiul Otoman —, împotriva căruia spera că va declanșa campania militară în curs de pregătire cît mai curînd posibil. În cele din urmă, Petru I pune în acțiune planul campaniei spre sud. Însă, spre marele regret al lui Dimitrie Cantemir, țarul își îndreptă numeroasele armate

nu spre Țara Moldovei și stăpînirile otomane din preajma Mării Negre, ci de-a lungul râului Volga — spre Marea Caspică, Caucaz și Persia. Cu toate acestea, Dimitrie Cantemir, ca un bun cunoșător al culturii și civilizației popoarelor musulmane din această zonă geografică, a jucat un rol dintre cele mai importante în realizarea acestei acțiuni de politică externă a Rusiei țariste. Astfel, în timpul campaniei din 1722—1723, numită persoană, Dimitrie Cantemir a fost șeful cancelariei imperiale de campanie și unul dintre sfetnicii intimi ai țarului. În această perioadă a vieții și activității lui Dimitrie Cantemir la Petersburg în 1722 ieșe de sub tipar cartea sa despre sistemul religiei mahomedane, precum și o lucrare cu caracter istorico-geografic — **Despre Zidul Caucazian** și a. Istoricii admit că tot atunci a fost elaborată și varianta în limba latină a **Hronicului vechimei a romano-moldo-vlahilor**, operă pe care, după unii cercetători, Dimitrie Cantemir ar fi pierdut-o într-un naufragiu pe Marea Caspică, pe cind făcea cale întoarsă din campania persoană.

Efortul și activitatea intensă pe multiple planuri au agravat mult starea sănătății lui Dimitrie Cantemir, care suferea de diabet zaharat. În scurtă vreme, după întoarcerea dintr-un drum atât de greu și plin de primejdii, Dimitrie Cantemir se stinge din viață la 21 august 1723 la moșia Dimitrievka și este înmormântat într-o biserică edificată de el la Moscova. Astfel, s-a încheiat viața uneia dintre cele mai mari personalități ale culturii și spiritualității românești de la hotarul secolelor XVII—XVIII.

În 1935, în condițiile în care se stabiliseră relații diplomatice între România și foata Uniune Sovietică, osemintele distinsului om politic și cărturar Dimitrie Cantemir au fost aduse în țară și reînhumate la biserică Trei-Ierarhi din Iași.

Viața lui Dimitrie Cantemir poate fi divizată în trei perioade: cea a copilariei și adolescenței petrecută în Moldova; cea a tinereții, aproape în totalitatea ei timp de 22 de ani trăită la Constantinopol (1688—1710) și cea a maturității depline (1711—1723)

petrecută în Rusia. S-ar putea evidenția aparte, deși este foarte scurtă (a durat mai puțin de un an) perioada de domnie în Țara Moldovei (23 noiembrie 1710—11 iulie 1711), care a fost deosebit de bogată în evenimente și puternice trăiri umane. Anume în această scurtă perioadă Dimitrie Cantemir a încercat cu riscul vieții sale și a membrilor familiei să scuteze stăpînirea otomană, să întregească hotarele vechi ale țării, recurgând la ajutorul militar al celei mai mari puteri creștine ortodoxe de atunci — Rusia lui Petru cel Mare. Din nefericire, toate calculele teoretice ale lui Dimitrie Cantemir privind izbăvirea țării de sub jugul otoman aplicate în practica vieții de atunci au dat greș, iar voievodul moldovean a fost nevoie să ia calea pribegiei. Astfel, această primă și, de fapt, ultimă mare acțiune politică din timpul surtei sale domnii a generat aprecieri și analize dintre cele mai contradictorii atât în rândul contemporanilor, cât și al politicienilor și cercetătorilor istorici de mai târziu, unii chiar desconsiderându-l ca om politic.

Cu totul altă imagine ni se dezvăluie cînd este studiată, analizată și apreciată bogata moștenire cărturărească a lui Dimitrie Cantemir. De astă dată omul de cultură și știință Dimitrie Cantemir este apreciat ca unul dintre cei mai de seamă titani ai civilizației și spiritualității românești din toate timpurile — un adevarat creator genial, care ne-a lăsat drept moștenire valori de prim rang în cultura europeană de atunci. Forța sa creatoare s-a manifestat cu aceeași putere și intensitate în astfel de domenii ale cunoașterii științifice cum ar fi: istoria, literatura, etnografia, muzica, teologia, orientalistica, filozofia, logica, geografia, cartografia și a. Dimitrie Cantemir a fost un savant de o largă formăție enciclopedică, mult apreciat în cercurile savante europene, atât în timpul vieții, cât și după trecerea sa în nemurire.

Încă pînă la 1700 sub îndrumarea celebrului său profesor Ieremia Cacavelas elaborează scrierile: **Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu**

trupul, Metafizica și logica etc. **Divanul ...** a avut o răspîndire foarte largă datorită ediției bilingve (română și greacă) apărute la Iași în 1698. Cu această carte Dimitrie Cantemir se înscrie printre fondatorii beletristicii românești. Lucrarea ia în dezbatere tema medievală a disputei dintre suflet și trup. Aflîndu-se de mai multă vreme la Constantinopol, Dimitrie Cantemir alcătuiește **Tratatul de muzică turcească** (1703) și compune melodii de tip oriental, inventând în acest scop sistemul de notare pentru muzica turcească. Pînă astăzi Dimitrie Cantemir este considerat primul compozitor profesionist în istoria muzicii turcești.

Lui Dimitrie Cantemir îi aparține, de asemenea, meritul scrierii primului roman în literatura română — **Istoria ieroglifică** (1705) —, în care este surprinsă alegoric rivalitatea casei domnești a Cantemireștilor din Țara Moldovei, pe de o parte, și cea a Brâncovenilor din Țara Românească, pe de altă parte.

Încă din adolescență Dimitrie Cantemir manifesta interes sporit față de istoria, cultura și civilizația poporului român, în special față de tot ce ținea de trecutul și prezentul Țării Moldovei. Grație cunoașterii limbilor greacă, latină și slavonă Dimitrie Cantemir a studiat un vast material documentar și istorico-narativ (istorii, descrieri, cronică și a. simili) din autorii antici și medievali, izvoare arheologice, numismatice, etnografice, geografice, cartografice și a. referitoare la istoria și cultura românească. Această muncă de acumulare și studiere a izvoarelor i-a permis lui Dimitrie Cantemir să elaboreze ulterior, mai ales în perioadele de afilare la Constantinopol și în Rusia, o serie de opere monummentale dedicate trecutului poporului român din antichitate pînă la începutul sec. al XVIII-lea. Cele mai importante sunt: **Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor**, **Historia Moldo-Vlahica**, **Descrierea Moldovei**, **Viața lui Constantin Cantemir** și a. Aceste opere în totalitatea lor numărau cîteva mii de pagini și au fost scrise în limba latină. Cea mai voluminoasă este **Hronicul ...**, în care autorul încearcă

să ne prezinte o istorie exhaustivă a românilor din antichitate pînă în sec. al XIII-lea, operă pe care Dimitrie Cantemir reușî să o tălmăcească în limba maternă. Conform unor ipoteze, varianta latină a acestei lucrări, de altfel, mai extinsă cronologic, a fost pierdută în timpul expediției în Cauză.

O altă operă monumentală din această serie este **Descrierea Moldovei**, finisată de Dimitrie Cantemir în Rusia prin 1714—1716. Ea a fost elaborată după modelul unor lucrări cu caracter istorico-descriptiv, geografic, frecvent răspîndite în Europa de atunci. **Descrierea ...** are trei părți: Geografică, Politică și Despre starea bisericăescă și literară a Moldovei, care la rîndul lor sănt divizate în capitole. În totalitatea ei, **Descrierea Moldovei** este o lucrare cu conținut enciclopedic, în care autorul încearcă să prezinte cititorului european țara sa de origine sub toate aspectele. Tratatul este înzestrat cu o mare și originală hartă geografică a Moldovei. Ea a fost întocmită în limba latină la nivelul cel mai înalt al cartografiei europene de atunci, măsurările fiind făcute cu ajutorul unor aparate moderne. Dintre detaliile distinctive ale hărții menționăm meridianele și paralelele, precum și cele aproape o mie de elemente geografice fixate în cuprinsul ei.

Tot în acești ani, Dimitrie Cantemir finisează o altă operă de proporții — **Viața lui Constantin Cantemir** —, de astă dată dedicată chiar tatălui său, domn al Țării Moldovei, în care autorul încearcă să argumenteze originea nobilă, aristocratică a Cantemireștilor și drepturile lor legitime la tronul Țării Moldovei. Dimitrie Cantemir realizează un portret al tatălui său, prezentat drept o mare personalitate politică, un mare domnitor. Într-un fel această scriere este o continuare a **Letopiseteului Țării Moldovei** de Miron Costin, care descrie evenimentele doar pînă în 1661, iar Dimitrie Cantemir continuă cronica pînă la moartea tatălui său — 1693.

Din seria scrierilor dedicate istoriei românești face parte și o mică lucrare scrisă între 1717—1718 în

limba rusă — **Minunata revoluție a dreptății lui Dumnezeu asupra familiei vestișilor Cantacuzini din Țara Românească și a Brâncovenilor** —, în care sînt reflectate evenimentele din Țara Românească, în special rivalitatea ce a urmat după moartea lui Șerban Cantacuzino, între noul domn Brâncoveanu și familia Cantacuzinilor.

Cu excepția **Hronicului**..., care a început să pătrundă în circuitul de valori al țărilor române încă prin anii "40 ai sec. XVIII, celelalte lucrări din acest ciclu încep să fie cunoscute de români, inclusiv în Moldova, cu mult mai tîrziu, inițial prin intermediul unor ediții străine, fiind traduse în românește în mare parte doar în sec. XIX—XX.

Un alt bloc de lucrări elaborate de Dimitrie Cantemir este cel dedicat istoriei, culturii și civilizației otomane. Dintre acestea am menționat deja **Tratatul de muzică turcească**, precum și **Cartea sistemei religiei mahomedane**. Însă principala operă din acest ciclu este considerată **Istoria Imperiului Otoman. Creșterea și descreșterea lui**, care a fost elaborată timp de mai mulți ani, atîț la Istanbul, cît și în Rusia, în limba latină. Originalul acestei lucrări în volum de 1200 de pagini, format mare, a fost descoperit relativ recent într-o bibliotecă din Statele Unite ale Americii de către academicianul Virgil Cîndea. Această istorie este alcătuită din două părți și, conform opiniei cercetătorilor, corespunde celor două faze principale ale istoriei otomane: a creșterii pînă în 1672 și începutul declinului după această dată. După cum au arătat cercetările, **Istoria Imperiului Otoman** a lui Dimitrie Cantemir este o prelucrare a cronicii lui Saad Ed-Dîn. Însă Dimitrie Cantemir lărgește cu mult naratiunea autorului otoman, adăugînd note și observații critice, extrase din izvoarele bizantine și apusene, precum și multe din cunoștințele sale directe asupra stării imperiului. Mai originală este partea a doua a lucrării, consacrată descreșterii imperiului pînă la 1711, ea avînd un caracter memorialistic. Concepția fundamentală a acestei

scrieri este teoria evoluției ciclice a statelor, conform căreia împărația otomană cunoaște o fază de creștere, urmată inevitabil de una de descreștere. Această **Istorie**... a cunoscut o largă răspîndire în toată Europa prin traduceri engleze, franceze, germane, iar mai tîrziu românești și turcești.

Ultima mare operă din această serie este **Cartea sistemei sau a stării religiei mahomedane**, scrisă în limba rusă și editată în 1722 la Petersburg. Lucrarea reprezintă o sinteză a întregului complex cultural al popoarelor de religie mahomedană, cuprinzînd detalii despre învățămînt, literatură, filozofie, legislație, medicină, credințe și superstiții.

Penei lui Dimitrie Cantemir îi mai aparține și un sir de lucrări mai mici cu caracter etico-moral și filozofic, cum ar fi: **Imaginea științei sacre**, care nu se poate zugrăvi sau Icoana de nezugrăvit a științei sfinte; **Fizica universală a lui Ioan Van Helmont**, **Locuri obscure în Catechism...** și a.

Prin vasta sa moștenire științifică și culturală Dimitrie Cantemir și-a înscris numele în rîndul celor mai importante personalități ale istoriei românești.

Alexandru HUSAR
lași

CHILIA ȘI CETATEA ALBĂ*

* * *

După moartea lui Ștefan cel Mare, fiul său Bogdan cel Orb face pace cu turci. În baza convenției din 1511 cu sultanul Baiazid al II-lea, acceptă suzeranitatea turcească, articolul V din tratat stipulând: "Hotarele Moldovei se vor păzi neatinse și întru toată integritatea lor". Prin art. VI Poarta recunoaște: stăpînirea voievozilor se va întinde asupra întregului teritoriu al Moldovei.

Turci, însă, extind și întăresc Cetatea Albă (pe care o numesc Akkerman), fac lucrări la zidul incintei exterioare, înaltă o geamie și un minaret. Si construiesc la Chilia un bastion ce satisfac noilor cerințe ale tehnicii militare a vremii.

O cronică italiană (cronica lui Francesco Longo) informă că îndată după cucerirea Chiliei, sultanul ordonă reconstrucția fortăreței din insulă. La 1484 Baiazid II i-a pus pe locuitorii "să refacă Licostomul vechi, așezat pe un ostrov al Dunării".

Istoricii noștri admit că sultanul va fi încercat să facă o întăritura și la Chilia Veche "pentru a asigura vadul" (P.P. Panaiteanu) — "făcându-se de îndată întăriri noi despre uscat și despre apă, și ridicându-se din nou cetățuia cea veche din ostrov, pe care, din motive strategice, Ștefan însuși pusese s-o dărime la 1476" (N. Iorga).

Reînnoind, în același timp, alianța încheiată de Ștefan cu Ioan Albert în 1499, fiul său Bogdan III, aflând că Selim, fiul lui Baiazid, se pregătește să vie în Europa și că "și-a ales pentru locuință Chilia", semnală regelui Poloniei primejdia și-l rugă să se înteleagă cu vecinul său din

Ungaria pentru a ajuta Moldova. Aceasta cu atât mai mult cu cât din nou turci erau o amenințare și pentru Polonia.

Prin 1521-1522 un sol polon avertiza că sultanul (acum vestitul Soliman) are oaste gata la Chilia și Cetatea Albă pentru a zdrobi Moldova, a lăua Camenița și a prăda hotarele regatului.

În împrejurările politice care au urmat căderii Ungariei sub turci, după lupta de la Mohaci (1526), Petru Rareș, alt fiu al lui Ștefan cel Mare, devine o figură politică centrală în sud-estul Europei. În tratatul încheiat de Petru Rareș în 1529 se preciza (art. VI): "Granițele Moldovei se vor păstra intacte în toată întinderea lor". Când Petru Rareș se simți destul de tare pentru a încerca ceea ce nu izbutise Ștefan cel Mare, se repezi sub zidurile Chiliei. "Cu sete năpraznică, el lovi Chilia și-i arse marginile" (Cantemir). Soliman răspunse prin expediția din 1538 și luarea "Basarabiei". Din Prut pînă în Nistru, toată latura de la Nordul Dunării fu deslipită de Moldova și formă raiaua Cetății Albe, unde fu statornicit un sangeac. Apoi, încărcat cu comorile lui Petru Rareș, pe care le-a aflat la Suceava, după ce a așezat pe Ștefan Lăcustă în scaunul domniei și după ce a rupt sudul Basarabiei din corpul Moldovei**) și l-a alipit la raia la Cetatea Albă, a ieșit din țara pe care tătarii o pustiră în mod îngrozitor.

Referindu-se la expediția din 1538 în Moldova, cronicarul Veranicus scria că Soliman "a ocupat partea aceea din Moldova, care se întinde de la rîul Prut pînă la rîul Nistru și a alipit-o la Cetatea Albă, pentru că e și îmbelșugată în turme și folosită pentru a stăpîni Moldova totdeauna".

Tăind astfel Moldova de Marea Neagră, turci împart curînd hotarul

* Continuare. Începutul în "Limba Română" nr. 3, 1998.

** Tot colțul de la vărsarea Prutului pînă la Tighina și Cetatea Albă, numit din vremea aceea Bugeac.

Moldovei dinspre mare în două raiale: raiaua Chilia și Cetatea Albă*.

Boierii, nemulțumiți de Ștefan Lăcustă (că a încuviințat să se taie partea de la Dunăre și Mare și țării, ca să se dea turcului), îl previn: "Dacă nu vei căpăta înapoi acea parte a țării care a luat-o Turcul și nu te vei împotriva acelui ca să o unești sub oblăduirea ta..., înfățișîndu-se al treilea dușman, oricare ar fi, care să rîvnească domnia, vom trece la dînsul și nu te vom mai privi domn...". Apoi, bănuind că Ștefan Lăcustă "e mai cu priință turcului decât creștinilor", pun la cale un atac împotriva oastei turcești și tătărești din Bugeac, îl ucid pe domn și în aceeași noapte, o ceată de moldoveni pustiind și ucigînd tot ce află în cale pînă aproape de Cetatea Albă, trec Nistrul și fug în Polonia.

Noul domn, instalat de boieri, Alexandru Cornea, fost portar al Sucevei, atacă raiaua Cetății Albe, vrînd să reia pămîntul răpit de turci; bate 800 de călăreți turci în Bugeac, pentru care faptă și-a pierdut capul.

Ca prin minune, sultanul redă domnia țării lui Petru Rareș. A doua oară în scaun, energeticul fiu al lui Ștefan cel Mare trimite la Poartă un sol cu veste că "țara nu poate suferi în nici un chip că s-a luat partea cea mai frumoasă a Moldovei".

Evenimentele din 1538 despărțiră cu încetul Chilia și Cetatea Albă și economic de Moldova. Prosperitatea comercială a celor două porturi dispare. Chilia și Cetatea Albă curînd ajung a servi numai mărfuri tătare sau pentru tătari. Pescăriile mari de odinioară decad, părăsite. În tot restul secolului al XVI-lea atît Chilia cît și Cetatea Albă rămîn cetăți turcești. Încercările domnilor din același secol de a recîștiiga vechile porturi ale Moldovei însă nu contenesc. Urmașii lui Petru Rareș dau lupte înverșunate pentru Chilia, Cetatea Albă și Tighina. Scrie un hrisov al vremii, în privința

* Circumscripții administrative în frunte cu un pașa care avea sub comanda sa garnizoana cetății, compusă din ieniceri și spahii, care posedau feude în cuprinsul raialei, cultivate de băstinași.

aceasta, despre Iacob Heraclid Despotul: "Cheamă la luptă străinul Ioan-Vodă Despot pe boierii moldoveni, urmași ai romanilor".

Îndată după urcarea sa pe tron, Despot-Vodă lansa proclamația din februarie 1562, "acea rară și prețioasă proclamațiune" (N. Iorga) prin care, adresîndu-se moldovenilor ("voi, voinicilor și războinicilor, care vă coborîți din vitejii romani, care au făcut să tremure lumea"), declara ferm: "Scopul meu nu e altul decît să fie Dunărea hotar al țării mele Moldova, și să mă lupt zi și noapte cu necredincioșii turci... Cu ajutorul ce-l voi avea de la neînvinșul împărat Ferdinand, stăpînul meu prea milostiv — spunea — nădăjduiesc să cîștig în scurt timp cetățile Moldovei mele pe cari le stăpînește păgînul. Și nu e nici o îndoială — încheia — că vom avea de la început sprijinul tuturor domnilor creștini, pe mare și pe uscat, împotriva dușmanilor tuturora, și, cu ajutorul lui Dumnezeu, necurmat vom avea biruință asupra lor".

Tragicul său sfîrșit, intempestiv, curmă însă brutal asemenea planuri. În 1569 sultanul Soliman II strămută în Bugeac pe tătarii nohai de pe malul Volgăi. Domnul Moldovei, Bogdan, atacă Cetatea Albă, dar tătarii îl bat cu neîndurare. Curînd, Ioan-Vodă cel Cumplit încearcă să smulgă turcilor raialele, iar tătarilor Bugeacul. La doi ani după suirea lui pe tron, se răsculă "umplîndu-se de mînie", cum scrie Ureche. Cu foc au ars Tighina și Cetatea Albă și multă pradă au făcut și mult pleân și robi au scos". O expediție turco-tătară, la care participă și sangeacul de la Cetatea Albă, atrage pieirea Domnului, după lupta de la Cahul, sfîrșind eroic, în cumplite chinuri, ucis de turci.

Cu ajutor din Ardeal, în iarna anului 1595, Aron Tirianul porni la Cetatea Albă "o campanie de recuperare a Basarabiei". La 28 februarie atacînd-o cu tunurile, bătu pe "begul de Cetatea Albă". Orașul fu cucerit, tătarii fugari se încercă în Nistru, dar cetatea "se tjinu dîrză", Aron nedispunînd de tunurile care i-ar fi trebuit "pentru a o sfârîma" (N. Iorga).

Astfel, prin luptă grea, moldo-

venii vor reuși să salveze pământul scos din mîinile străinilor, nu însă și Chilia și Cetatea Albă, care-și pierd din faima și tăria lor de odinoară, dar își păstrează locul în conștiința țării ca și în conștiința europeană a vremii. În 10 iunie 1595 Papa Îndemna pe poloni de a căuta aici "un bun punct de reazim" pentru lupta lor contra tătarilor din Crimeea. În știutele "Instrucțiuni" din 28 octombrie 1595 se spune: "Înaintea Polonilor stă Moncastro, Belgrad, Licostomo și alte cetăți, cari toate sunt dependințe ale Moldovei".

Între timp, Mihai Viteazul aderă la Liga Sfîntă. Aliat cu Moldova, în noiembrie 1595, răscula Țara Românească atacând și cucerind cetățile aflate în mîna turcilor, de pe linia Dunării pînă la Chilia și Cetatea Albă, singurul cap de pod otoman pe teritoriul său rămînind cetatea Giurgiu-lui. Mai mult, preocupat de restaurarea integrității teritoriilor românești, trimite un detașament condus de generalul său Baba Novac, "către Nistru și Dunăre", pentru eliberarea acestor cetăți și în ochii săi, părți integrante ale teritoriului național.

În secolul XVII Moldova devine un teatru al ostilităților dintre turci și tătari, apoi turci și poloni, care agită destinul istoric al țării în curs de emancipare. După 1620, sub pretextul că vor să alunge pe turci de prin aceste locuri, tătarii pradă în tot timpul țara Moldovei și Dobrogea, ajungînd pînă la Silistra, de unde amenințau chiar Constantinopolul.

Starea în care se găsea țara, după izgonirea tătarilor, era de plîns: totul era pustiu, prădat și distrus. Unul din boierii vremii spunea: "Între Nistru și Prut n-a mai rămas nici o casă".

În 1632 cazaciile jefuiesc Chilia, ard și pradă sate din sudul Basarabiei. Încît în secolul XVII străvechiul negoț al Cetății Albe s-a redus simțitor din cauza înnamoririi Nistrului, dar și ca urmare a jafurilor tătărești. "A fost odată Cetatea Albă un vestit tîrg la care oamenii noștri veneau adesea. Căci pe vremea regelui Cazimir, ei

mergeau pînă în Cipru cu corăbii încărcate cu grâu din Podolia", spun ei: "Acum, Polonii coboară abia pe Nistru, cu primejdia vietii, scînduri pentru barbari...".

Abia domnia lui Vasile Lupu, una dintre cele mai lungi în acest veac, îngăduie țării o fază de stabilitate. "Că de au fost cîndva vremuri fericite acestor părți de lume, scrie cronică, atuncea au fost".

Vasile Lupu avea pentru aceste părți ale Basarabiei de jos o deosebită grijă, se știe. Ruinată în secolul XVII de turci, biserică Sf. Nicolae (a lui Ștefan cel Mare) a fost reclădită din temelii de luminatul voievod, socotit cel de al doilea ctitor al ei. "Și a început s-o zidească în anul 1647 mai 10 și a terminat-o în anul 1648 mai 30", cum glăsuiește pisania, pînă astăzi păstrată, în partea de jos a plăcii avînd stema Moldovei — cap de zimbru cu o stea între coarne, înlăuntrul unei coroane împodobite cu panglici.

Un călător rus ne-a transmis, din acea vreme, o completă descriere a cetății: "Chilia, pe latinește Kolia, este o cetate de piatră, foarte puternică, cu turnuri dese, fără loc pentru luptă pe uscat. Este așezată pe loc drept și jos, apa Dunării ajunge pînă la zidurile ei. Iar cînd se umflă rîul de primăvară, apa o încingează din trei părți, iar pe una din părți are un tîrg, dinspre partea rusească... În cetate nu se află creștini ci numai turci. Noaptea sunt străji pe cetate și înlăuntrul ei; deși nu e mare, cetatea are cinci turnuri, foarte mari și înalte, iar casele sunt de lemn și cu acoperișuri de lemn... În jurul ei e tare multă papură. Lîngă cetate este un șant, iar de două părți șanțul e de piatră cu ziduri și turnuri".

În vremea războaielor turco-polone, Chilia "are un castel frumos, cu turnuri multe, în care se păstra artilerie". Se pomenește biserică din vremea lui Ștefan cel Mare, refăcută de Vasile Lupu. În fața Chiliei se află flota turcească, iar în Chilia însăși 80 de tunuri.

Cu rînd Gheorghe Ștefan, apoi Ștefan Petriceicu pun la cale noi legături cu creștinii pentru redobîndirea acestor cetăți.

În tratatul dintre țarul Rusiei Aleksei Mihailovici și Domnul Moldovei Gheorghe Ștefan, încheiat în 17/27 mai 1656 la Moscova, se aveau expres în vedere aceste cetăți: "Noi, împreună cu toți cîțu locuiesc în acea țară, mai rugăm pe măria ta pentru cîteva cetăți care sunt la hotarul țării noastre și pe care le țin acum păgînii sub cîrmuirea lor. Cetățile acelea să ne miluiestești măria ta, ca să fie iarăși în hotarele țării noastre și în stăpînirea noastră, precum au fost dintru început la domnii vechi, înainte de a le fi luat turcii, și să fie cu porunca măriei tale să punem oameni din țara noastră în acele cetăți, precum au fost și mai înainte și să avem ordin și poruncă de la măria ta, că putere avem, să luăm cetățile acelea din mîinile turcilor și tătarilor".

În 24 decembrie același an, comentînd tratatul ce-l încheiașe ca Domn al Moldovei cu marele Duce al Moscovei, Gheorghe Ștefan scria încrezător: "Locurile, teritoriile și cetățile pe care Turcul le-a desbinat de Moldova, precum sînt Cetatea Albă, Chilia, Tighina și provincia bugeceană, le va recupera Marele Duce cu arma și le va înapoia Principatului Moldovei pentru totdeauna" (jure heredizario)*.

În 1672 Domnul Moldovei Ștefan Petriceicu, temerar, adresa regelui polon Michail, în numele său și al vecinului său, Grigore Ghica din Muntenia, o scrisoare prin care, sugerînd așezarea unor trupe la Reni și de-a lungul Prutului (ca să se ajungă apoi la locurile pierdute din Basarabia de Jos) își exprima, ca odinioară Despot-Vodă, speranța că "pe dată s-ar putea cuprinde toate orașele: Cetatea Albă, Tighina etc., și, apoi, dezghețîndu-se Dunărea, oastea, fără pericol, cu sabia în mînă, ar putea înainta pînă la Constantinopol".

În toamna anului 1683 o expediție antiotomană fu pusă la cale de poloni. Pribegii, cu Petriceicu și boierii săi, cu zece mii de călări și o mie de

pedeștri, la 28 noiembrie/8 decembrie, pornind în iureș spre Bugeac, înștiințau pe Cantemir, viitorul Domn, să încalece și să vie, cu ai lor "să fărâmăm păgînul, să ne răscumpărăm pămîntul nostru, care dentr-însul ne străinaseră păgînii".

Tighina fu arsă, scăpă numai castelul, în care se refugiară o mie de ieniceri. Trećînd prin Bugeac (pe care-l găsea "plin peste măsură de grîu, orz și meiu, cu adevărat rivalul Egiptului și grînarul Constantino-polei"), oastea creștină se prezintă sub zidurile Cetății Albe, risipind călăreții tătarî ce intraseră în Moldova. Dar o oaste turcească, sosită în grabă de pe Dunăre, respinse asaltul boierilor moldoveni.

În 1685, glorios după asediul Vienei, Sobieski își manifestă intenția de a năvăli asupra tătarilor din Cetatea Albă și Chilia pentru a se angaja la Marea Neagră. În 1689 cere ajutor Germanilor și scrie Papei că "spada nu trebuie băgată în teacă, pînă ce Mahomedanii nu vor fi izgoniți dincolo de mare și Tătarul, care nimicește toate provinciile creștine, de o parte și de alta a Dunării, scos cu totul din ciburile Bugeacului și Crimeei". În același an regele cerea restituirea Cameniței și Podoliei, ocupate de turci, Moldova (sau, în loc, Muntenia) și Bugeacul "să fie dat Moldovei, care și-ar redobîndi vechile hotare".

În 1690 polonii stăruie la Constantinopol și la Viena: războiul trebuie continuat pînă la desfacerea de Imperiul Otoman a celor trei principate (inclusiv Ardealul) și a Bugeacului. Împăratul trebuie să dea regelui trei mii de infanteriști și provizii din Ardeal pentru expediția ce o propunea în Bugeac, unde ar ataca și Cetatea Albă și Chilia. Refuzînd, însă, ajutorul cerut, împăratul trimite urări călduroase aliaților săi, precizînd că "Moldova pot s-o ia, însă Muntenia va fi imperială...".

În anii următori polonii continuă tentativa de a ataca Bugeacul. În 1694 lupte fără urmări se dădură în Bugeac. O ceară de 1 600 de poloni prădă provincia, lăsând cai și turme, dar fu respinsă de tătarî.

De atunci cetățile, cu tot Bugea-

* Cu drept de moștenire.

cul, cad în voia soartei și a tătarilor. Situația Moldovei, bântuită de foame și prădăciuni, nu era mai ușoară.

Călătorii străini, în trecere pe la noi în acea vreme, surprind drama acestor cetăți. Francezul Guillaume Levasseur de Beauplan scria spre sfîrșitul secolului al XVII-lea: "Kilia este un oraș turcesc, care e îngrădit (zidit) în întregime ca o contrăescarpă. Castelul e aşezat deasupra orașului, pe malul Dunării, pe un loc lung al gurii sale, pe celălalt mal. Opusă ei este vechea Kilia, unde se văd încă niște ruine".

Încă în secolul XVI, prin 1585, François Pavie, baron de Fourquevaux, scria despre Cetatea Albă: "La șaptezeci de mile de Chilia intrăm într-un rîu frumos și mare al Turcilor, anume Tuzla. La zece mile în susul lui se află orașul Akkerman". Iar despre oraș: "Creman sau Magraman e un oraș din Moldova, pe care sultanul l-a supus acum 95 de ani... E aşezat pe țărmul rîului Tuzla și are la un capăt o fortăreață, cu multe turnuri, ziduri îndoite și sănțuri adânci, făcute după obiceiul vechi, dar bine întocmită. Suburbiile sunt mult mai mari decât orașul și casele toate, de sus pînă jos tot de lemn, negăsindu-se piatră decât cu greutate mare. Înainte i se zicea Monte-Castro sau Cetatea Albă...".

Și alți călători din acea vreme descriu cele două cetăți, ocupate de turci și de tătari.

Prin 1659 Paul de Alep auzea muezinul chemînd la rugăciune din moscheile Chiliei ("o vestită cetate, cu un castel larg și măreț, vechi și foarte puternic, cu construcția cea mai solidă, bine înzestrat cu tunuri"). Călătorul italian Niccolo Barsi remarcă ziduri impunătoare și turnuri puternice ale citadelei situate pe malul fluviului ("Locuințele erau făcute din lemn și din piatră"), iar Petru Stanislavov, episcop latin (catolic) de Nicopole, scria despre Chilia Nouă ("zidită, cum se spune, de genovezi"): "Cetatea are două porți de fier și două punți care se ridică. E locuită exclusiv de 1 600 turci, în 300 case, cu patru moschei. În suburbii («foarte întinse») se cuprind 500 de case de tătari, 3 000

de oameni și cinci moschei de lemn, 400 de case de «schismatici», de diferite națiuni, sau 1 600 de oameni și două biserici și trei case de catolici". Cît despre Akkerman, scrie același călător: "... Zidurile au sănțuri aşa de adânci, încît o aruncătură de săgeată abia ar întrece înălțimea acestor ziduri. În cetate locuiesc numai bărbați, 1 700 de ostași turci aleși, în 200 de case, cu două moschei, în suburbii («foarte încăpătoare») 4 000 de turci și tătari, în 700 de case, cu 13 moschei de lemn. Creștinii «schismatici», în 50 de case, cu o biserică, și 15 catolici stabiliți".

* * *

Secolul XVIII agrava din nou soarta acestor cetăți, mai mult ca oricînd expuse vijeliilor vremii.

O riscantă tentativă de eliberare a lor, sub Dimitrie Cantemir, căruia ursita i-a smuls prea curînd din mîini sceptrul domnesc, se solda cu un eșec. În 1710, a doua oară pe tronul Moldovei, "Dumitrașcu-Vodă Cantemir, cum îi spune cronică, încheie o alianță cu Petru cel Mare, unind ostile sale cu ale țarului, să alunge pe turci din raialele Tighina, Cetatea Albă, Chilia și Ismail, spre a redobîndi neatîrnarea țării".

Tratatul cu Petru I, încheiat la Luțk în 13/24 aprilie 1711, prevedea: "Hotarele Moldovei, după vechile ei drepturi, sunt acele formate pe Nistru, Camenîța, Bender, cu teritoriul Bugeacului, Dunărea, Muntenia, marele ducat al Transilvaniei și Polonia, după hotărnicia făcută".

Era un prilej unic — pe motivul că turci au sporit tributul și au mutilat hotarele țării, răpind Cetatea Albă și Chilia, Tighina și Ismail, toată țara Bugeacului — binevenit. "Ceea ce dorise Alexandru Cornea și Petru Rareș, fusese visul lui Despot, al lui Aron-Vodă, al lui Mihai Viteazul, al lui Gaspar Grăjiani, al lui Petriceicu — arăta N. Iorga — același vis și acumă mîngîlia și pe cel din urmă dintre domnii conștienți ai Moldovei înainte de regenerarea ei națională". În ambele versiuni (și rusă, și română)

tratatul cuprindea și legământul țarului de a alunga pe tătari din Bugeac și pe turci din cetățile moldovenești, între-gind vechile hotare ale țării, sau, cum scria Nicolae Costin: "Țara Moldovei cu Nistrul să-i fie hotar, și Bugeacul cu toate cetățile tot a Moldovei să fie".

Înfrângerea rușilor la Stânișoara, însă, sili pe Cantemir să se retragă în Rusia, în mod fatal pierzîndu-și domnia țării căzute sub turci. Timp de un veac și mai bine epoca Fanarioiilor suspendă lupta de eliberare a Moldovei, căzînd pradă ostilităților dintre ruși și turci, care-și dispută înverșunat influența în Principatele Române în acest veac.

Urmînd parcă planul lui Petru cel Mare din faimosul său testament fie și apocrif ("A se întinde mama noastră Rusia neîncetată către nord, pe marginea Mării Baltice și neîncetată către sud, pe marginea Mării Negre" și apoi, adunînd armele noastre și fiind păzită Marea Neagră și Marea Baltică, a propune îndeosebi și foarte tainic la curtea Franței, apoi la aceea a Austriei, de a împărți cu ea imperiul lumii, cînd "Rusia va avea în stăpînirea sa tot Orientul și o mare parte a Europei..."), rușii se extind treptat, în secolul XVIII, spre această zonă a continentului. În 1740 ating Niprul. Apoi curînd ajung pînă la Bug și se întind pînă la frontiera Moldovei. În 1762 pe tronul Rusiei, Ekaterina a II-a profită de moartea regelui Poloniei și de tulburările din acea țară, brutal împărîtă pînă la dispariția ei de pe hartă. Cele două războiuri cu turci amenință în mod brusc Moldova și cetățile ei — capete de pod pentru agresiuni viitoare.

În cursul primului război rusoturc (din 1768—1774) rușii atacă Hotinul. Sînt inițial respinși peste Nistru, dar în loc de a-i urmări peste fluviu, vizirul se îndreaptă spre Tighina. În mai 1769 principala armată turcească trece Dunărea la Chilia, dar rușii bat pe turci la Cahul, iau Ismailul și Chilia, apoi Tighina, Brăila și Cetatea Albă. La începutul anului 1770 Moldova și Țara Românească sînt scoase de sub stăpînirea turcească. Cetățile de pe malul Dunării și Nistrului (Ismail, Chilia, Cetatea Albă, Brăila)

între 6 august și începutul lunii noiembrie 1770 capitulează.

După un asediul de zece zile, la ordinul feldmareșalului Rumeantev din 25 septembrie 1770, rușii ocupă Cetatea Albă. Turcii se retrag în grabă peste Dunăre. Sublima Poartă trebuie să facă propunerি de pace. Guvernul rus cere în stăpînire Principatele Române ca despăgubire de război. Dar pacea încheiată la Kuciuk-Kainargi în 10/21 iulie 1774 între Imperiul Țărist și Imperiul Otoman prevede categoric: "Împăratul Rusiei înapoiază Sublimei Porți toată Basarabia, cu orașele Cetatea Albă, Chilia, Ismail și cu toate tîrgurile și satele și cu tot ceea ce cuprinde această provincie, după cum îi restituie și cetatea Bender. Tot astfel, împăratul Rusiei restituie Sublimei Porți cele două Principate ale Valahiei și Moldovei, cu toate cetățile, orașele, tîrgurile, satele și cu tot ce cuprind ele".

Lipsa de bună credință în aplicarea păcii de la Kuciuk-Kainargi, însă, impune un nou război între ruși și turci, războiul austro-ruso-turc din 1788, care va dura pînă în 1791. În timp ce oștile austriece, sub comanda prințului de Coburg împresoră Hotinul și-l constrîng să capituzeze, oștile țarinei Ekaterina trec Nistrul sub comanda lui Potiomkin, ocupă Iași, capitala Moldovei, și la 30 septembrie 1789 (cînd 3 000 de turci s-au predat fără luptă) Cetatea Albă, a doua oară cuprinsă de ruși, care-și stabilesc apoi cartierul de iarnă la Iași.

După o serie de noi victorii, una după alta, Chilia, Tulcea și Isaccea au fost luate cu asalt în cîteva zile; în decembrie 1790 Suvorov cuceră Ismailul. Pacea încheiată în 4 august 1791 la Iași abia pune capăt războiului.

Prin pacea de la Iași, (care reîntărea pacea de la Kuciuk-Kainargi) Rusia restituie Porții Basarabia cu cetățile Akkerman, Chilia, Bender și Ismail, precum și Moldova, cu condiția, reînnoită, ca Poarta să respecte toate stipulațiunile prevăzute în tratatele anterioare în favoarea Moldovei și a Valahiei.

Și după această a treia ocupație rusă (urmînd primei din 1739 și celei

din 1769—1774), cetățile Ismail, Chilia pe Dunăre, Akkerman și Bender pe Nistru erau evacuate. Curând, marele vizir Melek-Mehmed Pașa îi cere domnului Moldovei, Mihail Suțu, să ia măsuri pentru înapoierea "raialelor" refugiate în Moldova în timpul ocupației cetăților Bender, Chilia și Akkerman de către ruși, să pună granița dinspre Rusia în stare de apărare, grăbind întărirea cetăților așezate pe Dunăre, precum Ismailul, Tulcea și Chilia.

Descrieri de călători — și în veacul al XVIII-lea în trecere pe la noi — întregesc imaginea acestor cetăți, fie și ca documente de epocă, reflectă stadiul evoluției lor sub stăpînirea turcească.

De la Chilia lui Cantemir — ("în foarte renumit, frecventat de toți, nu numai de corăbiile cetăților maritime vecine, ci și de altele mai depărtate, din Egipt, Venetia și Ragusa"), — la Chilia de mai tîrziu e o distanță vădită. "Chilia atinge aproape, ca populație și mărime, Cetatea Albă". Dar, scrie în 1762 Peysonnel (consul francez din Crimeea, care vedea aici "ziduri genoveze în ruină"), "portul bun și sigur de odinioară e înnămolit în multe locuri". Cetatea Albă, devenită Akkermanul turco-tătar, "e un oraș turc". "Populația întrece de 20 000 de locuitori, numai 4 000—5 000 de armeni și cîțiva evrei sau moldoveni, față de 15 000 de tătari și turci".

Nu mult mai tîrziu (prin 1768) negustorul german Nikolaus Ernst Kleemann, venit în Bugeac cu fierării, pînze, postavuri pentru a le schimba cu blâni, piei brute, ceară, ne-a lăsat un desen, o schiță reprezentînd orașul și o sobră descriere: "Orașul se vede frumos de către Dunăre; e foarte bine situat pentru navigațune, foarte întins și împodobit cu multe moschee... Zidurile ce înconjoară Chilia sunt proaste, dar este spre Dunăre un castel puternic și încăpător". Cît despre Chilia Veche, actualul sat dobrogean, spune: "n-a rămas nimic din acest loc numit din vechime Lykostomo..." .

Cam în aceeași vreme, un fost profesor din Petersburg, Laxmann (german sau suedeze de origine) spune

că a făcut cu nespusă plăcere călătoria în această țară unde europenii vin rar: "O țară pe lîngă care cele mai bune țări ale noastre par copii vitregi ai naturii", o țară în care "sînt cele mai incomparabile cîmpii, cele mai strălucitoare pajîști de flori, cele mai frumoase păduri, cele mai bogate mine de fier și de alte metale, cele mai mărețe ape. De la Cetatea Albă la Bender, scria Laxmann, un rai, treci numai prin vii și cele mai frumoase grădini".

Soli poloni trimiși la Constantinopol, călători prin 1785 pe Nistru din Polonia la Cetatea Albă, transportînd grîu și alte mărfuri ce urmău a fi vîndute în acest din urmă oraș sau urmărend cercetarea Nistrului în vederea unui proiect de legături comerciale pe această cale între Polonia și Marea Neagră, observă: "din aspectul orașului nu s-ar putea ghici că e un port, pentru că negoțul e redus. Nu găsești nici un negustor bogat care să poată plăti deodată zece mii de florini. Corăbiile din port sînt foarte mici. Aceste corăbi încarcă aci grîu pentru Stambul și se întorc, mai totdeauna, goale, căci dacă ar aduce mărfuri turcești, n-ar fi cine să le cumpere. Totuși sînt zile în care nu găsești în tot orașul zahăr sau lămîi".

Pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea orașul fu alipit de Oceakov. Pașaua din acest oraș avea un reprezentant în Cetatea Albă. Populația orașului: 4 000—5 000 de armeni, evrei și români și 15 000 de musulmani, nici picior de rus! și peste Nistru populația era și armenească și moldovenească. Această populație moldovenească trăia în foarte strînse legături cu moldovenii de dincoace de Nistru, "de parcă ar fi fost sacat Nistru cu totul" și "cît era apa de mare, tot căutau vadurile și treceau"...

(Va urma).

LIMBA ROMÂNĂ ESTE PATRIA MEA

1. Volumul cu titlul de mai sus apărut în 1996 ca publicație a revistei "Limba Română" și a Fundației Culturale "Grai și Suflet" este, în cluda titlului, realmente poetic (împrumutat de la Nichita Stănescu) și a unui preambul semnat de un mare poet român din Basarabia (Grigore Vieru), o lucrare științifică autentică.

Alexandru Bantoș, redactorul șef al deja cunoscutei reviste "de cultură și știință filologică" ce apare la Chișinău, din 1991, a avut inspirația să adune într-o carte studiile pe care "Limba Română" le-a publicat, între 1991 și 1996, pe tema mult discutată "limbi moldovenești". Textele amintite sunt în primul rând comunicări prezentate în cadrul a trei reuniuni științifice: Congresul al V-lea al Filologilor Români (Iași—Chișinău, 6-9 iunie 1994), Sesiunea academică "Limba română și varietățile ei locale" (București, 31 octombrie 1994) și Conferința "Limba română este numele corect al limbii noastre" (Chișinău, 20-21 iulie 1995). Lor li se alătură cîteva articole scrise special pentru revistă (p. 51-58, 99-106, 131-137 și 263-279), toate rezoluțiile, declaratiile și protestele adoptate de oamenii de cultură și știință în privința controversatului articol 13 din Constituția Republicii Moldova (articol care stipulează existența unei "limbi moldovenești" diferite de limba română) și trei hărți edificate pentru situația provinciilor istorice românești și a variantelor teritoriale ale dialectului dacoromân.

Coordonarea volumului întocmit pe baza selecției lui Alexandru Bantoș a fost asigurată de trei specialiști recunoscuți ai lingvisticii basarabene: academicianul Silviu Berejan și profesorii universitari Anatol Ciobanu și Nicolae Mătcaș.

Această carte-document, rea-

lizată cu același spirit militant ce a consacrat revista "Limba Română", este închinată lui Eugen Coșeriu, "ilustrului lingvist al contemporaneității...", originar din Mihăileni, Bălți, Basarabia" (p. 5), cu ocazia împlinirii vîrstei de 75 de ani. (Portretul savantului este reprodus pe fața foii ce premerge sumarul cărții.) Pentru acest motiv, dar și pentru valoarea și claritatea contribuțiilor marelui lingvist, pe spatele foii de titlu este înscris, ca motto, un fragment din comunicarea consacrată subiectului abordat în volum, la Congresul al V-lea al Filologilor Români: "A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic e o absurditate și o utopie; și din punct de vedere politic e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural (vezi în volum paginile 30-31).

2. Cartea *Limba română este patria mea* se deschide cu o succintă, dar densă prefată (p. 11-12) semnată de Alexandru Bantoș. Este un text explicativ (pentru "istoria" volumului) și argumentativ (pentru utilitatea demersului ilustrat de acesta).

Studiile și comunicările, cunoscute deja specialiștilor din paginile revistei "Limba Română" sau din alte publicații (precum volumul *Limba română și varietățile ei dialectale*, Editura Academiei Române, 1995), sunt grupate tematic în şase cuprinzătoare capitole: I. *Limba și conștiința națională* (p. 13-90), II. *Corelația limbă-dialect-grai* (p. 91-128), III. *Româna — denumire tradițională a limbii moldovenilor* (p. 129-158), IV. *"Limba moldovenească"* — o diversiune (p. 159-202), V. *Unitatea de limbă și de neam* (p. 203-242), VI. *Dovezi de românism în Moldova istorică* (p. 243-279).

Pentru cei ce nu au parcurs pînă acum numerele revistei "Limba Română" și deci nu cunosc articolele grupate în volumul pe care îl prezintăm, iată "sumarul" fiecăruia dintre capitolele amintite:

I. Eugen Coșeriu, *Latinitatea ori-*

entală; Nicolae Corlăteanu, *Româna literară în Republica Moldova (istorie și actualitate)*; Grigore Brîncuș, *Vitalitatea limbii române*; Dumitru Irimia, *Limba — componentă fundamentală a specificului național*; Ioan Oprea, *Limba literară și conștiința națională*; Ion Buga, *Băştinașii din Republica Moldova (limba și numele lor) sub aspectul dreptului internațional*; Anatol Ciobanu, *Eroziunea conștiinței naționale a românilor moldoveni*; Nicolae Matcaș, *Simulacrul adevărului științific*.

II. Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Varietatea limbii române*; Ștefan Giosu, *Dialectele limbii române*; Nicolae Saramandu, *Grauriile moldovenești în cadrul limbii române*; Silviu Berejan, *Varietatea moldovenească a vorbirii orale românești și limba literară scrisă*; Eugen Beltechi, *Limba literară și literatura dialectală*; Nicolae Raievski, *Caracterul supradialectal al limbii române literare*; Vasile Melnic, *Grauriile și unitatea limbii române*.

III. Alexandru Niculescu, *Romanitate — românitate*; Rajmund Piłtrowski, *O limbă cu două denumiri?*; Stanislav Semcinski, *Cu privire la necesitatea de a reveni la denumirea tradițională a limbii moldovenilor*; Alexandru Dîrul, Ion Ețcu, *Cum a fost impusă denumirea "limbă moldovenească" la est de Prut?*; Silviu Berejan, *De ce limba exemplară din uzul oficial al Republicii Moldova nu poate fi numită moldovenească?*

IV. Adrian Turculeț, *Limbă română din Basarabia*; Gabriel Tepelea, *Rațiunile politice ale unei "teorii lingvistice"*; Gheorghe Mihailă, *Implicațiile cultural-istorice ale dihotomiei "român-moldovenesc"*; Gheorghe Moldoveanu, *"Limbă moldovenească" — o diversiune*; George Rusnac, *"Limbă moldovenească" cu bază dialectală muntenescă?*; Vitalie Marin, *Româna — limba comună a două state independente*.

V. Eugen Coșeriu, *Unitatea limbii române — planuri și criterii*; Nicolae Mătcaș, *O limbă — o națiune*; Anatol Eremia, *Unitatea limbii române: politică și adevăr științific*; Ștefan Munteanu, *Unitatea de neam și unitatea de limbă*; Marius Sala, *Unitatea limbii române din perspectivă*

romanică; Vasile Pavel, *Unitatea și varietatea limbii române din perspectivă geografică*,

VI. Pavel Parasca, *Etnonime și politonime în istoria Moldovei* (sec. XIV-XVII); Gheorghe Bobină, *Glotonimul "limba română" în documentele scrise în Moldova sec. XVI-XVIII*; Dumitru Grama, *Limba locuitorilor Tării Moldovei din punctul de vedere al jurisprudenței*; Anatol Ciobanu, *Limba latină și romanitatea noastră*; Pavel Balmuș, *Din scripturile române*.

Ultima parte a volumului, intitulată *Congrese, conferințe, seminare* (p. 281-337), cuprinde rezoluții, declarații, proteste adoptate între 1991 și 1996 de numeroase foruri științifice, de cultură și de învățămînt din România și din Republica Moldova, precum și de reunii științifice naționale și internaționale, care au avut ca obiect studierea limbii și culturii românești.

În Anexă sînt publicate, după cum am menționat deja, trei hărți: *Provinciile istorice românești* (p. 341), *Delimitarea teritorială a dialectului dacoroman* (p. 342) și *Teritoriile românești anexate de Rusia (1812) și de Uniunea Sovietică (1940 și 1944)* (p. 343).

3. Astfel conceput și structurat, volumul *Limbă română este patria mea*, este o carte indispensabilă pentru toți cei care vor să afle opinia specialistilor autentici despre aşa-zisa "limbă moldovenească". Este un document științific ce oferă rapid și sintetic, într-o organizare clară și sistematică, "adevărul despre noi". (Sintagma citată, titlu de rubrică în revista "Limbă Română", a fost aleasă de alcătitorul antologiei ca supratitlu al volumului).

Redactarea accesibilă, argumentația convingătoare și prestigiul științific al autorilor textelor antologate transformă volumul apărut la Chișinău într-un punct de reper. Este, cum notează în prefață Alexandru Banton, "o opțiune", "un crez" și "o izbîndă" (p.12).

Gheorghe CHIVU
Din **Comunicările "Hyperion"**,
Filologie, vol. 7, București, 1998.

Dumitru CRUDU
Chișinău — Brașov

NOUA POEZIE — UN MOD DE A EXISTA ÎN ACEASTĂ LUME

Deși Liviu Ioan Stoiciu este foarte discret în textele sale teoretice, parcă temîndu-se să nu-și trădeze, teoretizînd, tainele poeziei (Mircea Cărtărescu, Alexandru Mușina, Bogdan Ghîu, Magda Cîrneci sînt cu mult mai risipitori cu secretele propriei poezii), propozițiile sale programatice sînt esențiale pentru înțelegerea poeziei care se scrie astăzi. Noul poet, după Liviu Ioan Stoiciu, trebuie să aibă "conștiința textului, contextului și a subtextului" poemului, iar Noua Poezie trebuie să propună o sensibilitate substanțializată "dominantă de mania unificării" acestor trei componente fundamentale pentru orice text poetic. Iar poetul cu trei conștiințe, după același Liviu Ioan Stoiciu, ar trebui să fie un intelectual rafinat, aflat mereu într-o acțiune concretă de schimbare a lumii. Substanțializarea sensibilității mai înseamnă și refuzul rețetelor poetice în vogă în acest moment. Liviu Ioan Stoiciu respinge, în primul rînd, lirismul poeziei cotidianului și lirismul poeziei textului, la modă în această epocă, dar, nu în ultimul rînd, el refuză și poezia făcută după normele de stilistică dătătoare de inefabil, conform cărora "fără-de-metaphoră-nu-se-poate-concepe-poezia". Astfel, la baza atitudinilor sale teoretice și a Poeziei Noi stă negarea oricărui fel de lirism, "perfect făcut în felul lui, privit din afară, dar prețios, care e căutat cu orice preț, privit din lăuntru "frumos", dar necredibil, "sensibil"

dar nefiresc, care place dar este nefuncțional". Răsturnînd și răstălmăcind acest refuz al poeziei în vogă astăzi am putea afla ce crede și ce înțelege Liviu Ioan Stoiciu prin Noua Poezie. Așadar:

- 1) Noua Poezie nu trebuie făcută cu orice preț;
- 2) Noua Poezie nu trebuie să fie prețioasă;
- 3) Noua Poezie poate fi și "frumoasă" doar dacă este credibilă;
- 4) Sensibilitatea trebuie să fie firească și naturală;
- 5) Plăcerea estetică trebuie să fie funcțională;
- 6) Poetul trebuie să aibă conștiința textului, contextului și a subtextului.

Cu toate că aceste propoziții programatice sînt în același timp și niște propoziții etice, ele ne ajută să înțelegem mai bine cum este conceput "omul concret ca totalitate" de Noua Poezie și modul în care sensibilitatea se substanțializează, și cum componenta intelectuală este valorificată de o manie a unificării și de o "înnjire permanentă spre armonie". Din această perspectivă, lentoarea, secvențialitatea și rupturile lexicale și textuale din poezia lui Liviu Ioan Stoiciu, la fel ca și predominanța epicitatii intelectuale și mitologice, sînt unele din pistele pe care poetul construiește Noua Poezie: "Și o dată mă trec broboanele: vine/ fulgerul!... văd/ cum i se ridică și/ cum i se coboară părul, pieptănat pe fruntea lui/ Zeus, trăsnind în ogrădă/ nucul (balaur și el cu o sută de capete): văz, iar/ cum ieșe pisica, înnebunită, numai schelet, din bucătărie/ alergată de un/ dulău, cu două guri, cum/ în șapca de ceferist, a lui Tata, Moira...".

Atât în acest fragment din poemul "Evoe", cât și în celelalte texte ale poetului, intelectualismul se insinuează discret, aproape pe neobservate, subminînd orice fel de lirism preexistent, fie de natură existențialistă, textualistă sau antro-

poecentrică. Imaginile sunt construite printr-o asociere inedită a elementelor unei lumi a cotidianului și cele ale unei lumi mitologice îndepărțate: nucul e un balaur cu o sută de capete, iar dulăul are două guri; modificând în felul acesta realitatea existentă. Chiar mai mult, Liviu Ioan Stoiciu modifică nu numai structura imaginii poetice, ci și ideea de poem, propunând un nou model de text poetic: poemul-carte. Astfel, toate cărțile pe care le-a publicat poetul (LA FANION, INIMA DE RAZĂ, CÎND MEMORIA VA REVENI, O LUME PARALELĂ, POEME ARISTOCRATE, POST-OSPICII etc.) nu mai sunt niște antologii de poeme eterogene, deseori tautologice (în cazul multor poeți, poezile fiind niște variante ale unui text pierdut), ci propun un poem-carte cu un pronunțat caracter epopeic. Poemele colaborează între ele (fără a se concura), continuându-se unul pe celălalt, la fel ca alții care duc focul olimpic. Tipul de poem pe care-l propune Liviu Ioan Stoiciu, care începe cu prima pagină a cărții și se termină cu ultima, înlocuiește poemele scurte, mult prea neîncăpătoare pentru a putea să exprime și să exploreze complexitatea intelectuală și morală a eului uman. Pentru Liviu Ioan Stoiciu realitatea este ceva incomplet, ceva nerealizat pînă la capăt, iar poemul îi poate reda completitudinea și integralitatea. Realitatea totală poate deveni posibilă doar grație poeziei.

În afară de aceste cuceriri poetice, Liviu Ioan Stoiciu propune prin Noua Poezie un nou mod de a fi și de a exista în această lume, altfel depoetizată și desacralizată aproape în întregime. Poezia este singura care îți poate permite să fii sincer pînă la capăt. Tocmai din această perspectivă, poezia este indispensabilă și pentru formarea unui intelectual. Prin poezie, omul își poate redobîndi conștiința propriei valori, iar lumea își poate recîștiga farmecul pierdut, pentru că, nu-i aşa, ceea ce am pierdut

noi cel mai mult în ultimul timp și ce ne lipsește cu adevărat este farmecul, frumusețea și conștiința valorii noastre umane, valoare de la care se revendică și poezia lui Liviu Ioan Stoiciu. Poezia autentică a fost dintotdeauna și un model existential și intelectual, singurul în măsură să ne mai salveze ca oameni care sunt în stare să citească și să scrie și nu mai sunt capabili să mai trăiască.

NOI

Dacă doriți să le oferiți copiilor și nepoților Dvs.

— șansa de a-și extinde orizontul cognitiv-cultural pe potriva spectaculoaselor schimbări în societate și a cerințelor ce stau în fața noii generații;

— șansa de a avea în preajmă un bun și înțelept sfătuitor în multiplele probleme cu care se confruntă;

— șansa de a-și stimula, verifica și promova talentele,

**ABONAȚI-VĂ
LA REVISTA NOI**

Costul unui abonament anual este de 15 lei 60 bani.
Indice — 31239.

LIMBA ROMÂNĂ

Casa Limbii Române.

Ritualul inaugurării
este oficiat de S.Urecheanu
și I.Caramitru.

V.Rusu și Al.Băntoș optind
pentru "creșterea limbii românești".

"Limba noastră-i limbă sfântă..."